

2023/2 • XXX. évf. 2. szám

Ára: 800 Ft

FOLKMA³⁰GAZIN

A TARTALOMBÓL:

4. Ötvös János (1954–2023)
Vavrincez András
5. „Erdők s vizek közt”...
Henics Tamás
6. NÉPMŰVÉSZETI TÁBOROK
10. MAGTÁR – SZÉKI SOÓS JÁNOS ROVATA
Fábián Gyula versei
11. KÖNYVISMERTETŐ
Lajtha László írásai I-II.
Németh László
11. CD-ISMERETŐ: Tizennégy banda
12. Kitérés... – Beszélgetés Hégli Dusánnal
Grozdits Károly
18. „MEG KELL A BÚZÁNAK ÉRNI” – 2012
A Kassák Klub példája...
Timár Sára
22. TÁNCHÁZ 50 – Cikkek, történetek...
Vadasi Tibor, Olasz György, Keszthelyi Imre, „Holland Mihály”, Botos József
28. TALLÓZÓ – „Igézet ne fogja...”
Fazakas István és Székely B. Magdolna
P. VAS JÁNOS ROVATA
30. KÖZELMŰLT
Falusiak a kolozsvári táncházakban
Szecsődi Barbara
33. Elemzés – Varga Lia: Virágvasárnap
Bruznyai Erik
34. Egy pedagógus néző jegyzetei
Trencsényi László – Fotó: Majnik Zsolt
37. MOLDAVI CSÁNGÓ NÉPMESÉK
Aranyhajú ikergyermek
KÓKA ROZÁLIA SZERZŐSÉGE
39. KIBŐJTÖLÉSI TÖRTÉNETEK
A kibőjtölés szokása a bukovinai székelyeknél – KÓKA ROZÁLIA ROVATA
42. ÉTELEK – HAGYOMÁNYOK
Egészséges táplálkozás...
Juhász Katalin
46. Sue Foy angol nyelvű ismertetője

Somogyország színei

Fotókiállítás a hagyományos somogyi viseletekről

„Istenem!
Senki sem vette észbe,
Hogy e részbe
Mily gazdag még Somogy.”

Csokonai talán megbocsát nekünk ezért a kis elferdítésért, hisz, ha nem az „árva oskolákról”, hanem a viseletekről írt volna annak idején, ez így lett volna igaz.

A szennai Zselic Táncegyüttes művészeti vezetőiként elkötelezett hívei vagyunk Somogy vármegyének. Szívügyünknek tartjuk Somogy néprajzi értékeinek megőrzését, különösen a somogyi táncok, népviseletek tekintetében. Ezen vidék táncait huszonöt éve tanítjuk, viseleteit huszonöt éve gyűjtjük. A hosszú gyűjtőmunka eredményeként alakult ki magángyűjteményünk. A felgyűjtött települések: Zselicség (Zselickisfalud, Szenna, Patca, Szilvásszentmárton), Csököly, Atala, Karád, Törökkoppány, Berzence, Vízvár, Szenyér, Somogyudvarhely, Csurgónagy-marton, Nemespátró, Buzsák, Somogyszob, Porrogszentkirály, Lakócsa (horvát), Szulok (német). A viseletek között vannak olyan darabok, amelyeket már csak régi fotókon, archív táncos felvételeken leltünk meg és alkottunk újra, és vannak olyanok, amelyek elkészítését idős asszonyoktól sikerült megtanulnunk, mielőtt magukkal vitték volna tudásukat az égiek birodalmába...

Szerettük volna ezeket a viseleteket fotókon megörökíteni és nem Somogy „árvaságát”, hanem gazdagságát mindenki elé tárni. Néhány viseletdarabot, kiegészítőt – kötelet, blúzt, cifra szűrt – kölcsön kaptunk a fotózáshoz, de ezeket a darabokat is igyekeztünk elkészíteni, vagy elkészíttetni.

Gyűjteményünket együttesünk táncosai öltötték magukra. Bár ezek nagy részét már sokszor viselték magukon fellépések alkalmával, de ez a fotózás életre szóló élmény volt számukra is. Akadt, aki leendő menyasszonyi ruháját is megtalálta az alkalomnak köszönhetően. A műtermi felvételeket Luthár Kristóf kaposvári fotós, volt táncos társunk készítette.

A tizenhét somogyi településről harminckétféle női és huszonkétféle férfi viseletet örökítettünk meg a fiatal leány, menyasszony, asszony öltözeteitől az idős asszony vagy a gyász viseletéig, valamint a fiatal legény, vőlegény viseletétől a pásztorok ruháztatáig.

A címlapfotón **Horváth Lili Lídia**, a Zselic Táncegyüttes táncosa látható. A somogyudvarhelyi református fiatalasszony templomba menő tilánglis viseletének fő jellegzetessége a fejszoritós csipkekonty, amely színes selyemvirágokkal díszített. A konty hátulját két, karikába keményített, vászon fűzőre varrt himzett pántlika díszíti, amelyet a kontyra brosstüvel tűzött fátlyol, a tilángli takar. A még gyermektelen fiatal menyescské, vagy gyermekük egyéves koráig fiatalasszonyok hordták ezt a túllre himzett fátlyolkendőt.

A belső borítón **Kékési Imre**, az együttes táncosa berzencei kanászlegény ünnepi viseletében látható. Kalapját rozmaring díszíti, a kendőből kötött nyakravaló végeit az inggombok közé fűzve viseli. Mandzsettában végződő fehér pamutvászon ing és tizennégy szeles, rojtos aljú fehér pamutvászon bőgatya, csizma, kanászbalta tartozik hozzá.

A Somogyban fellelhető német és horvát nemzetiségek öltözte is helyet kapott a sok viselet között.

A fotókból is kiderül, hogy a legváltozatosabb képet a nők, asszonyok öltözködése mutatja. Ezek akár egy falun belül is meglepő változatokkal, formákkal jelenhetnek meg az életkor, a vallási hovatartozás, az ünnepek és a hétköznapok vonatkozásában, vagy az adott korszak divatjait követve.

Gyűjteményünk korántsem teljes, de rávilágít Somogy vármegye népi örökségének hatalmas gazdagságára, színességére. Olyan kreativitásról, művészi sokszínűségről árulkodik, amely még azokat is meglepheti, akik foglalkoztak valamelyest ezzel a tájegységgel.

Viseleteink bemutatását hiánypótlásnak, ismeretterjesztésnek szántuk azok számára, akik mélyrehatóbban szeretnék megismerkedni Somogy vármegye színeivel, formáival, viseleteivel; illetve azoknak is, akikben nem a valós, hanem a szegényes, elferdített kép él kedves szűkebb hazánkról.

Minden somogyországi honpolgárnak is ajánljuk a kiállítást, aki büszke akar lenni arra a gazdagságra, ami még mindig fellelhető itt a környezetünkben, ha nyitott szemmel járunk és felkutatjuk őseink hagyatékát.

Kiállításunkkal először a XLII. Országos Táncháztalálkozó és Kirakodóvásáron jelentkezünk 2023. április 15-én és 16-án, a Sportaréna Martin György termében.

Zóka Éva és Horváth Tibor

Címlap: Somogyudvarhelyi református fiatalasszony templomba menő tilánglis viselete – fotó: Luthár Kristóf

Belső borító: Berzencei kanászlegény ünnepi viselete – fotó: Luthár Kristóf

Ötvös János

(1954–2023)

Idén januárban eltávozott az égi zenekarba Ötvös János, Felső-Maros mente kiváló bőgőse. A legendás péterlaki zenészek egyik utolsó képviselője volt. Édesapja, Ötvös István „Kőrözi” primás először hegedülni, majd néhány év után bőgőzni tanította, mert nem volt a bandában nagybőgős. Tizenötéves korától kezdve édesapjával, annak haláláig, azután Csiszár Aladár primással muzsikált negyven éven keresztül. Zeneiskolába soha nem járt, a hagyományos falusi táncalkalmak, bálók, lakodalmak, keresztelők jelentették számára a nagybőgőiskolát.

A Jobbágytelkén nyaranként megrendezett „Marosszéki Népzenei és Néptánc-tábor” mellett rendszeresen muzsikált a „Vajdaszentiványi Néptánc-táborban” Horváth Elek primás bandájában is. Mindkét táborban türelemmel és nagy odafigyeléssel tanította a fiatal zenészeket. Nagybőgőzését számtalan hanglemez, kazetta, CD, DVD őrzi. Felvételeinek többsége a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Zenetudományi Intézet és a Hagyományok Háza Archivumában található.

1982-ben találkoztunk először szülőfalujában, Magyarpéterlakán a szüreti bálon, ahol Csiszár Aladár zenekarában bőgőzött. Akkori stílusa, tudása nem különbözött más péterlaki bőgősökétől. Az 1990-es évek elejétől kezdve kinyílt a világ számára is: számos magyarországi, nyugat-európai fellépés, turné, lemezfelvétel során volt alkalma megismerkedni más zenei stílusok képviselőivel, akik nagy hatással voltak rá és formálták zenei gondolkodását. Ezek a hatások az évek során folyamatosan beépültek játékstílusába, egyre sűrűbb, dallamosabb szólómot játszott hangszerén, a hagyományos zenei kereteket továbbra is tiszteletben tartva.

János szerény, szűkszavú, finom modorú, bölcs jelleme tükröződött zenélésében is, amihez mindig nagy alázattal fogott. Zenésztársaival és személyes kapcsolataiban is mindig jólelkű, melegszívű, önzetlen személyiségével kitűnt a többiek közül.

*

Hálás vagyok azért, hogy ismerhettelek, a közösen töltött időért, jó beszélgetésekért és azért, hogy oly sokszor muzsikálhattunk együtt.

Sokak számára példakép voltál! Isten veled, János, nyugodj békében!

Vavrincez András

Táncház – Népzene 2023

A Hagyományok Háza lemezsorozata

Szerkesztette: Árendás Péter

- 1. Vasvári, hallgató, csárdás és friss Barkóságból (Tarnalelesz)**
ifj. Gelencsér János - hegedű; Gólya Péter - brácsa;
Pusomi Béla „Galya” - nagybőgő
- 2. Üllési szerelmes dalok (Dél-Alföld)**
Hódi Fruzsina - ének; Gubinecz Ákos - citera
- 3. Oláhok Kiskunhalasról** – Szerényi Domokos - tekerő
- 4. Nyírlugosi dallamok (Nyírség)** – Bertalan Flóra - ének
- 5. Kiskunsági dallamok** – Takács Attila - citera
- 6. Kismadár keserve (Vajdakamarás, Mezőség)**
Almási Kamilla, Veres Mihaela - ének;
Bódi Luca - hegedű; Szilágyi Szabolcs - kontra
- 7. Magyarországi tánczene (Mezőség)**
TRIMBA ZENEKAR: Kuklis Zoltán - hegedű;
Szűcs Miklós - kontra; Erdélyi László - nagybőgő
- 8. Zselicségi dalok (Belső-Somogy)**
Kovács Kata Krisztina - ének; Tóth Zsombor - hosszúfurulya
- 9. Baranyai dudautánzás** – Kancel Biborka, Vidovits Ábel - citera
- 10. Bertók Mihály dallamai (Kishartyán, Nógrád)**
Mokos Csongor - dudu
- 11. Ercsi summásdalok** – Czeilinger Izabella - ének; Nagy Bálint - citera
- 12. Malo kolo (Temesmonostor, Bánát)**
STOBOŠ TAMBURAZENEKAR: Havasi Ákos - prím-tambura;
Hegedüs Erik, Vargovics Máté - basszprím-tambura;
Horváth Bálint - tamburakontra; Havasi Ádám - tamburabőgő
km. Pirbus Virág - hegedű
- 13. „Hajladozik nádszál...” (Moldva)** – Farkas Emese - ének
- 14. Nagy-Szamos menti muzsika (Bethlen)**
Borbély Zsuzsa - hegedű; Gólya Péter - kontra;
Cseszák Zsombor - cimbalom; Bálint László Domonkos - nagybőgő
- 15. „Sír a szegény Andris gyermek...”**
(Szentegyházasszalu, Udvarhelyszék) – Kancel Biborka - ének
- 16. Felsőőfalvi muzsika Paradica János játéka alapján (Sóvidék)**
Zöldi Márton - cimbalom
- 17. Mezőszopori román táncok (Mezőség)** – Csapodi Tádé - hegedű;
Böröcz Ákos - kontra; Szerényi Domokos - nagybőgő
- 18. Szenyéri Dániel emlékére (Szentés, Alsó-Tisza vidék)**
BÉRE BANDA: Buglyó Petra Éva - ének; Félegyházi Miklós - dudu;
Horváth Marcell - tekerő; Tulipán Zsombor - klarinét
- 19. „Rozmaring, citruska...” (Felső-Tisza vidék)**
CITRUSFA ZENEKAR: Albert Anna Leona - ének;
Szilágyi Szabolcs - I. hegedű; Juhász András - II. hegedű
Gólya Péter - brácsa; Rostás Áron - cimbalom;
Valjer András - nagybőgő

Táncház – Népzene

HUNGARIAN DANCE HOUSE – FOLK MUSIC

NÉPMŰVÉSZETI TÁBOROK

MÁJUS

Tücsök tábor

North Glengarry – Sonrisa Farms (Kanada),
2023. május 19–22.
Családi népzenei és néptáncos hétvégi tábor
Tánctanítás gyerekeknek és felnőtteknek

IV. Magyar Néptánc Tábor

Nuthurst (Egyesült Királyság),
2023. május 26–29.
Vajdaszentiványi tánctanítás
Oktatók: Kovács Gábor, Kovács-Gál Nóra
Zenekar: Tokos zenekar
www.folkdancecamp.webnode.hu

JÚNIUS

Tárgyba zárt titkok (7-12 évesek számára)

Néprajzi Múzeum,
2023. június 19–23. (8-16 óráig)
Hallottad, miről locsogott a menyasszonyi
koszorú? Mit mesélt a japán szamurájkard?
Csupa rejtély, csupa talány. Csak egy igazi
kalandor tudja kideríteni, mi is történetet
pontosan a múzeum lakóival. Gyere, és segíts
megfejtetni a tárgyakra zárt titkokat!
Egy félelmet nem ismerő felfedező csapat
tagjává válhatsz a Néprajzi Múzeum új
épületének hatalmas tereiben. Nyomozhatsz
és alkothatsz, zenélhatsz és bábozhatsz
miközben megismerheted a tárgyak talányos
életét. A táborainkban naponta 8-16 óráig
társas- és drámajátékok, tánc, élmény és
mozgás; ritmus, zene és kreatív alkotás, de
legfőképpen különös tárgyak és távoli népek
megismerése vár rád. További információ:
Telefon: +36 30 284 5137
E-mail: kolostori.kincso@neprajz.hu
www.neprajz.hu/meta/programok/_
kozonseg-szakmai/szunidei-taborok.html

XV. Csipke Népzene- és Néptánc Tábor

Woodstock Township (USA),
2023. június 24. – július 1.
Zenekarok: Zagyva banda, Gyanta zenekar
Felnőtt táncoktatók:
Kádár Ignác, Nagypál Anett
Felnőtt táncanyag: bonchidai és felcsiki táncok
Gyerek és ifjúsági táncoktatók:
Fundák Kristóf, Fundák-Kaszai Lili
Gyerek és ifjúsági táncanyag: rábaközi táncok
Délutáni táncanyag: kalotaszegi invártita
Haladó hegedűoktatás: Fazakas Levente
Gyerek hegedűoktatás: Magyar Kálmán
„Őcsi” és Magyar Csenge
Brácsa- és nagybőgő oktatás: Szabó András
Furulyaoktatás: Salamon Soma
Zenei anyag: Bonchida
Gyereklátás, kézműves foglalkozások:
Paquette Sylvie, Paulusz Jeszika, Dobi Gábor
www.csipketabor.org

Kulisszák mögött – Fotóstábor (11 éves kortól)

Néprajzi Múzeum,
2023. június 26-30. (13-17 óráig)
Ismerkedj meg a Néprajzi Múzeum
kiállításával, épületével, gyűjteményével
fotós szemszögből! Az öt délutános
fotótáborban megmutatjuk hogyan és hol
dolgoznak a múzeumi fotográfusok.
Megtudhatod milyen feladataik vannak és
milyen technikákat használnak.

Segítséggel megtapasztalhatod milyen
egy profi fotósműteremben világítási
gyakorlatokat végezni, hogyan kell
ciannotípiát készíteni és laborálni.
Kiderül milyen szempontjai vannak a
műtárgyfotózásnak, hogyan érdemes
enterior-, épület- és portréfotókat készíteni.
Azt is kipróbálhatod hogyan lehet
fényképezőgép/telefon nélkül fotózni.
A hét folyamán többféle analóg- és digitális
módszert alkalmazhatsz, melyekhez
kiindulópontot a múzeum külső és belső
terei, a gyűjtemény és a kiállítások témái
biztosítanak. Ha van saját fényképezőgéped,
hozd magaddal! További információ:
Telefon: +36 30 606 9551
E-mail: takacs.eva@neprajz.hu
www.neprajz.hu/meta/programok/_
kozonseg-szakmai/szunidei-taborok.html

Ágas-bogas Népművészeti Tábor

Bajót – Szalézi Központ,
2023. június 26. – július 1.
Választható foglalkozások (napi 2x3 óra):
hegedű (kezdő) – Császárné Borzavári
Róza: Madocsa (alapfokú hangszeres
előképzettséggel); hegedű (középfaladó)
– Ocskay Rita: Bonchida (5 év hangszeres
előképzettséggel); hegedű (haladó) – Halmos
Attila: Kalotaszeg (Varga Ferenc „Csipás”);
brácsa, bőgő (középfaladó) – Kerékgyártó
Gergely; brácsa (haladó) – Árendás Péter;
bőgő (haladó) – Lelkes András; citera –
Lászlófi Radna; koboz – Tóth Olivér Artúr
Népi ének és gyermekjátékok – Maczó
Kincső Zsófia; népi kézművesfoglalkozás és
gyermekjátékok – Bodzsár Szelwa
Tánc (haladó) – Kiss Zsolt és Czene Zsuzsa:
bonchidai magyar és román táncok
Tánc (kezdő, újrakezdő) – Varga Norbert
„Zenga” és Vámos Viktória: bonchidai magyar
és román táncok
Szellemi alkotóműhelyek:
Nemezelés: Szaniszló Judit (haladó/felnőtt)
Hímzés, csipkeverés: Balla Gyöngyi (haladó/
felnőtt)
Kerámia, kályhacsempe készítés: Győre Emília
(haladó/felnőtt)
További információk:
Font Edit (szállás, étkezés): 06-30-240-1027,
agasbogastabor@gmail.com
Czene Zsuzsa (táncoktatás): 06-70-618-4787,
zsuzsaczene@gmail.com
www.piliscsabatanchaz.hu

IV. Intenzív Kezdő Néptánc Tábor

Szalafő – Gatter Fogadó,
2023. június 28. – július 2.
Táncanyag: szatmári táncok
Szervezők, oktatók: Horányi Csaba és
Horányi-Pirók Panka ~ Intenzív Néptánc;
információ:
horanyi.csaba@freemail.hu (06-30-308-77-43)
pankapirok@gmail.com (060-615-04-04)
www.intenzivneptanc.hu

XXX. Dudaiskola – Somogyi népművészeti tábor

Szenna, 2023. június 28. – július 3.
Információ:
Drávecz László
dudaiskola@laziidombi.hu
www.laziidombi.hu

JÚLIUS

XXXII. Méta Tábor

Karád, 2023. július 1–9.
Táncoktatók:
Gerlecz László és Gerlecz Edit
(Ördöngösfűzes); Taba Csaba „Benji” és Fejér
Erika (Nyáradmagyaros)
Zeneoktatás: Virágvölgyi Márta: hegedű
(középfaladó) Ördöngösfűzes
Rómer Ottó: hegedű (haladó) Szatmárhír
Rómer Ádám: hegedű (haladó) Felcsík
Salamon Beáta: hegedű (középfaladó)
Magyarbőd; Kuczera Barbara: hegedű
(kezdő – min. 3 év hangszerstudás) Dunántúl,
Ádamos, Kalotaszeg
Kovács Márton: hegedű (haladó, zenekar,
kamarazene) Magyarpalatka
Rómer Judit: brácsa, kontra
Rác Gyula: brácsa, kontra
Havasréti Pál: nagybőgő, kisbőgő, ütőgardon
Fekete Bori: ének – Ördöngösfűzes, Gyimes,
Szatmár
Konkoly Csenge: ének (hangszeres csoportok
énekes dallamai)
Balogh Kálmán: cimbalom – Szatmár,
Magyarbőd, Moldva
Bobár Zoltán: harmonika – Kalotaszeg,
Vajdaszentivány, Moldva
Pirisi Máté: klarinét, tárogató – Szatmár,
Magyarbőd
Bolya Dániel: furulya – Gyimes
Vendégtanárok: Bartók József - nagybőgő;
Gera Gábor: harmonika; Siklósi Krisztián:
hegedű, brácsa, bőgő
Információ: Poór Kinga (06-30-579-3474)
info@metatabor.hu; www.metatabor.hu

XV. Zempléni Serketánc Tábor

Sárospatak, 2023. július 2–9.
Információ:
Nagy-Bozsoky Ildi (06-20-416-8190)
amborszokyadmin@gmail.com
www.ambroszoky.moldva.hu

Ifjúsági tábor

Válaszút – Kallós kúria (Románia),
2023. július 2–8.
Célja a mezőségi és kalotaszegi néptánc-
és zenekultúra megismertetése a fiatal
generációkkal. Szakavatott táncoktatók és
zenészek adják át tudásukat a résztvevőknek.
A táncoktatás élő zenei kísérettel történik.
Az oktatást különböző előadások, esti
koncertek, programok, múzeumpedagógiai
tevékenységek teszik színesebbé.
Célcsoport: 12–17 év közötti fiatalok
Szervező: Kallós Zoltán Alapítvány
Információ: Kiss Zsuzsanna (+40-758-037-808)
kallosa.valaszut@gmail.com
www.kallosalapitvany.ro

Bringás néptánc tábor

Penyige – Szenkeparti vendégház,
2023. július 3–8.
Néptáncos kultúrakaland táborunkat
kamasz kortól ajánljuk. Idei úticélunk a
táncairól, természeti kincseiről és kulturális
nevezetességeiről méltán híres Bereg. Számítás
sok-sok táncra, rengeteg bringázásra és egy
hét falusi életre.
Szervező: Forgórózsa Tánc- és Énekegyüttes
Információ: forgorozsatancesenek@gmail.com

NÉPMŰVÉSZETI TÁBOROK

34. Nyári Népművészeti Táborok

Békéscsaba, 2023. július 3. – augusztus 4.
A Békés Megyei Népművészeti Egyesület és a Békés Megye Népművészetéért Alapítvány, különböző partnerszervezetekkel közösen 1989 óta szervez nyári népművészeti táborokat, melyet az idén 34. alkalommal valósítunk meg.

Az elmúlt évekhez hasonlóan, a foglalkozások helyszínéül egyesületünk alkotóháza – Békéscsaba, Orosházi út 32.

Terveink szerint júliusban öt héten keresztül táborozunk, vagyis július 3-tól folyamatosan hirdetésünk gyermekek, fiatalok és felnőttek részére népi kézműves alkotótáborokat, képzéseket, és műhelyfoglalkozásokat. Szervező: Békés Megyei Népművészeti Egyesület

Információ: 06-30-299-7789

info@bmne.hu; www.bmne.hu

XIX. Szóttos tábor

Alsóbodok (Szlovákia), 2023. július 4–9.

Szervező: Szóttos Kamara Néptáncgyűttes

Információ: szottes@szottes.sk

www.facebook.com/

events/815152976472018/

IX. Intenzív Néptánc-tábor haladóknak

Szalfő – Gatter Fogadó, 2023. július 5–9.

Táncanyag: mezőkölpényi táncok

Szervezők, oktatók: Horányi Csaba és Horányi-Pirók Panka ~ Intenzív Néptánc

Információ:

horanyi.csaba@freemail.hu (06-30-308-77-43)

pankapirok@gmail.com (06-20-615-04-04)

www.intenzivneptanc.hu

27. Székelyföldi Tánc-tábor

Felsőőfalva (Románia), 2023. július 16–23.

Tánc-tanítás: dombóli táncok (Kisküküllő menti), parajdi táncok haladóknak 3-3 napban sóvidéki táncok kezdőknek és gyerekeknek egész héten nagybúni táncok esténként

Oktatók: László Csaba, Lőrincz Hortenzia, László Zsolt, László Anna Ildikó, Mátéfi Csaba, Mátéfi Zita, Forgács Zsombor és Kincses Olga

Zeneoktatás (haladóknak és kezdőknek):

sóvidéki zene Miklós Károllyal, szászcsávási

zene Csányi Sanyival

Irányító: Sinkó András

Muzsikálnak: Heveder – Sepsiszentgyörgy,

Soroglya – Nagyvárád, Csányi Sanyi

(Szászcsávás), Miklós Károly (Parajd), Kóré Géza és zenésztársaik

Jelentkezés és további információ: László

Lujza (+40-266-242-927, +40-749-331-324)

e-mail: csaba.laszlo@gmail.com

VI. Göcseji Népzenei és Néptánc-tábor

Szécsisziget – Andrassy-Szapáry Kastély,

2023. július 8–13.

Korhatár: 8-18 év

Az alábbi hangszerek közül választhatás:

citera (kezdő és haladó csoportban), népi ének,

hegedű (igény szerint kezdőtől haladói),

tambura, klarinét

Oktatók: Dudás Klára – a Liszt Ferenc

Zeneművészeti Egyetem óraadó tanára

Gubinecz Ákos – Junior Prima díjas

népdalénekes, a Bartók Béla Zeneművészeti

Szakgimnázium tanára

Horváth Bálint – a Kroó György Zeneiskola tanára

Molnár-Csonka Boglárka – a Lajtha László

Zeneiskola tanára

Pirbus Virág – a Liszt Ferenc Zeneművészeti

Egyetem hallgatója, a Pásztói Miklós Művészeti

Iskola tanára

Zsikó Zsuzsanna – Junior Prima díjas

népdalénekes, a Hermann László

Zeneművészeti Szakgimnázium tanára

Információ: csadezenekar@gmail.com

www.facebook.com/events/743801003619158

XXV. Maroszei Népzene- és Néptánc-tábor

Jobbágytelke (Románia), 2023. július 9–16.

Egy héten keresztül népművészet,

táncművészet, zeneművészet,

előadóművészet, filmművészet,

képzőművészet, fotóművészet, színművészet,

sok program minden korosztály számára.

Táncoktatás: mezőkölpényi és nyárádselyei

táncokat tanít naponta haladóknak László

Csaba, Lőrincz Hortenzia, László Zsolt és

László Bartha Ildikó

Ínyenc táncoktatás: jobbágytelki táncokat

tanítanak esténként haladóknak Kádár Elemér

és Orbán Zsófia, illetve kibédi táncokat a

Maros Művészegyüttes táncosai

Táncoktatás: nyárádsmenti táncokat tanít

naponta kezdőknek Fazakas János Fazi,

Molnár Rozália

Népdaloktatás: maroszei énekeket oktat

Kásler Magda

Zeneoktatás (hegedű, brácsa, bőgő): péterlaci

zenészek, szakirányító: Sinkó András, Soós

Csaba, Halmos Attila „Csiga”

Zenélnek: Péterlaci zenészek, Magos zenekar,

Maros Művészegyüttes zenekara, Öves

együttes, adatközlők

Gyermekfoglalkozások (táncoktatás,

kézműves foglalkozás, játszóház),

szakirányító: Szakács-Mikes Júlia,

Szakács-Mikes István

Kézműves műhely, szakirányító:

Szakács-Mikes Júlia

Szervező: Folk Center Alapítvány

Levél cím: P-ta Victoriei nr 19/11, Ro-540029

Târgu Mureș

E-mail: office@folkcenter.ro

www.folkcenter.ro

XIX. Szóttos gyerektábor

Alsóbodok (Szlovákia), 2023. július 9–14.

Szervező: Szóttos Kamara Néptáncgyűttes

Információ: szottes@szottes.sk;

facebook.com/events/815152976472018/

XI. Dúvó tábor

Kiscsász, 2023. július 9–14.

A Magyarországon és a nemzetközi zenei

világban is elismert Dúvó Zenekar ismét

meghirdeti népzenei táborát Kiscsászön.

A tábor az évek óta népszerű Gyakorló

Táncosok és Táncoktatók Táborával azonos

időpontban kerül megrendezésre. Az

együttes programnak köszönhetően igazán

szívnálmas, kiemelkedő hangulatú együttlét

várható. A táborban vonós hangszer és

népi ének oktatás lesz. Hegedűn, brácsán,

nagybőgőn tanulhatnak kezdő és haladó

zenészek, illetve népi ének oktatás is lesz.

Szervező: Élő Forrás Hagyományörző

Egyesület

XXXI. Vass Lajos Kárpát-medencei Népzenei Tábor

Gyenesdiás – Tulipán Motel és Üdülő,

2023. július 9–14.

www.vasslajos-szov.hu

Tárgyba zárt titkok (7-12 évesek számára)

Néprajzi Múzeum,

2023. július 10-14. (8-16 óráig)

(További információt lásd a júniusi turnusnál!)

XVI. TÁ-BOR

Ceglédfürdő, 2023. július 16–21.

Kézművesség: gyöngyhímzés, bőrművesség,

hímzés, bútorfestés, nemezelés, kosárfonás.

A TÁ-BOR-ba járó kamaszok a felnőtt

foglalkozásokon is részt vehetnek. Élő

népzene, néptánc, tánccház, ének és

ami belefelel. Énektanítás a táncokhoz

kapcsolódóan.

Gyermekprogramok (3 éves kor felett):

kézművesség, sportjátékok, eszközös,

pásztorjátékok, énekes kapuzós és párválasztó

játékok, néptánc, népmese sok játékkal

Szervező: Élő Hagyomány Alapítvány

Információ:

Beszprémy Katalin (06-20-361-9227)

Kedves Róbert (06-20-390-6236)

Molnár György (06-30-340-4024)

hhtabor@gmail.com; www.elohagyomány.hu

V. Visai Tánc-tábor

Visa, 2023. július 17–23.

Visának jelentős, az erdélyi Mezőségre

jellemző folklórja van. A Visai tánc-tábor

e rendkívül színes és gazdag, még ma

is élő tánc-hagyomány részleteibe vezet

be a résztvevőket. A Visai Tánc-tábort

amolyan ínyenc tábornak szánjuk. Amolyan

„szórszálhasogatós”, „mélyfúrásos”,

a részletekre nagy hangsúlyt fektető,

hallatlanul izgalmas kalandra csábítjuk

azokat, akik erre fogékonyak. Idén először

kezdő táncosokat is fogadunk. Az Erdélyi

Hagyományok Háza Alapítvány jóvoltából

zenészek jelentkezését is várjuk, akik egy hétig

együtt muzsikálhatnak Kodoba Florinnal

(Magyarpalatka) és bandájával.

Információ: Szappanos Tamás

visaitabor@gmail.com; www.visaitabor.hu

V. Körös-Körül Néptánc-tábor

Komádi, 2023. július 17–21.

facebook.com/events/86149888432298/

Figur Népzenei Tábor

Búcs (Szlovákia) – Vintop Karkó Panzió,

2023. július 24–29.

Oktatók: Korpás Éva – ének

Horváth Attila – hegedű (haladók)

Alt István – hegedű (kezdők)

Orsós Tamás – brácsa

Hanusz Zoltán – nagybőgő

Deáky Márton – klarinét, tárogató

A tábor témái: Magyarpalatka (Kodoba

Márton zenekara); Ipoly mente (Kozák Tibor

zenekara, Ipolypásztó, Ipolyhídvég)

Vendégeink: Codoba Florin, Codoba Florinel,

Codoba Marius

Szervező: FIGUR Polgári Társulás

Információ: Hanusz Zoltán (+42-190-355-8525)

figurzene@gmail.com

www.facebook.com/events/540067418099540

NÉPMŰVÉSZETI TÁBOROK

Családós tábor

Vászlút – Kallós kúria (Románia),
2023. július 24–30.

A tábor alatt szülő és gyermek közösen vehet részt különböző kézműves foglalkozásokon (agyagozás, fafaragás, bútorfestés, varrás, nemez).

Mindezek mellett népi játékokat tanulhatnak, néptánc- és népdaloktatáson, múzeumpedagógiai foglalkozásokon vehetnek részt.

Szervező: Kallós Zoltán Alapítvány
Információ: Balázs-Bécsi Orsolya (+40-743-192-931), orsolya@kallosalapitvany.ro
www.kallosalapitvany.ro

Kalász Banda Tábor

Bócsa, 2023. július 30. – augusztus 4.

Oktatók: Szilágyi Márton: haladó hegedű

Ocskay Rita: középhaladó hegedű

Fekete Antal: brácsa

Kerékgyártó Gergely: bőgő

Halmos Attila, Fejér Simon: kezdő

hangdagasztó csoport

Leidinger Dömötör és párja: táncitanítás

(haladó); Kiss Zsolt és Czene Zsuzsa:

táncitanítás (kezdő); Kárász István: citera

Fers Klári: tűzzománc

Belákné Vincze Mónika: kézműveskedés
gyerekeknek

Információ: Font Edit

kalaszbandatabor@gmail.com

facebook.com/events/3581433732088137

XXXVIII. Csutorás Népzenei és Néptánc Tábor

Örkény, 2023. július 30. – augusztus 6.

Az egyik legpatinásabb hagyományörző nyári tábor. 1985 óta találkozási pont, ahol hivatásos zenészek, táncosok, népművelők, adatközlők, népművészek és a tanulni vágyók teremtenek évről évre életre szóló élményt.

Népdalok, néptáncok, táncház, magyar népi hangszerek tanítása, néprajzi filmek vetítése, kézműves foglalkozások, népi mesterségek, hangszerkészítés, szakmai előadások, fürdés, Csutorás Strandfesztivál, szórakozás.

Népművészek, zenészek, énekesek, táncosok Erdélyből, Moldvából, Gyimesből, Felvidékről, Délvidékről, Palócföldről, a világból. Zeng a „Győztesek éneke” a Csutorás Táborban. A Kárpát-medence népzenei, népdalverseny győztesek a Csutorás Táborban tanulnak jutalmazottként.
Szervező: Táborfalvi Közművelődési és Népzenei Egyesület
Információ: Birinyi József (06-20-934-6032)
josef@birinyi.hu
www.csutorastabor.hu

X. Népzene és Néptánc Tábor

Zabola (Románia),

2023. július 31. – augusztus 6.

Táncoktatás, dalolás, hangszeroktatás, táncház, kézműves alkotóudvar. Gyerekeket és kezdő felnőtteket is szeretettel várunk.
facebook.com/events/838625813825907/

Iringó Tánc Tábor

Soltszentimre,

2023. július 31. – augusztus 4.

Táncoktatás, kézművesség, táncház, kirándulás

Oktatók: Hankó Tamás, Zádori Zsuzsanna, Hajnal János, Lásas Kata

Táborvezetők:

Számfira Máté, Számfira-Nagy Zita

Zenekar: Talléros együttes

Az oktatás több korcsoportban folyik majd:

Pirinkó: 3 éves kortól; Kis-Iringó: 6 éves kortól;

Nagy-Iringó: 11 éves kortól; Ifi-Felnőtt: 15 éves kortól

facebook.com/events/1146859055978982/

AUGUSZTUS

Ti Ti Tábor

Raft Island – All Saints Center (USA),

2023. augusztus 6–13.

A Ti Ti Tábor magyar hagyományörző családi tábor gazdag elmélyülési élményt nyújt az autentikus magyar népi kultúrában kicsiknek és nagyoknak egyaránt. Szeretettel várja az Egyesült Államokban és Kanadában élő felnőtteket és gyerekeket.

A Washington államban található gyönyörű Tutajszigeten található tábor magyarországi szakembereket hoz a néptánc, zene, ének és hagyományos népművészet oktatására.

Információ:

tititabor@gmail.com; www.tititabor.org

**SZEZONNYITÓ
TÁNC HÁZ
BUDAPEST PARK**

ZENÉL: FONÓ ZENEKAR LÉPÉSMESTER: BEREZK ISTVÁN

04/27

BUDAPEST PARK

NÉPMŰVÉSZETI TÁBOROK

Mezőségi népzene és néptánc tábor

Választ – Kallós kúria (Románia),
2023. augusztus 6–13.

Célja a mezőségi népzene és néptánc széles körű népszerűsítése. A jelentkezők az idén kezdő-, középhaladó-, illetve haladó táncoktatás közül választhatnak. Minden oktatónk szakavatott, a táncoktatás előzenés kísérettel történik.

Az oktatási programokat előadásokkal, koncertekkel, múzeumlátogatással, tematikus bállal, filmvetítésekkel tesszük változatosabbá. Célcsoport: 18. életévüket betöltött fiatalok, felnőttek. Felső korhatár nincs. Szervező: Kallós Zoltán Alapítvány
Információ: Balázs-Bécsi Orsolya (+40-743-192-931); orsolya@kallosalapitvany.ro
www.kallosalapitvany.ro

TITITÁ tábor kezdőknek

Nagyvisnyó – Boróka tábor,
2023. augusztus 6–10.

Mezőségi (magyarpalatkai, mezőkeszűi) táncoktatás (végig élő zenekari kísérettel), énektanulás, fiúknak férfitánc, lányoknak forgástechnika, folkjoga. Szervező: TITITÁ Táncműhely; információ: Magyar Zsuzsanna, Nagy József (06-20-970-3625)
tanfolyam@magyarneptanc.hu
facebook.com/events/2328070650683279

XVI. Csúrdöngölő Néptánc tábor

Csikborzsova
Onodilak Vendégház (Románia),
2023. augusztus 6–13.
Egész nap táncoktatás felnőtt és serdülő gyerek korcsoportban, ének és hangszeroktatás (hegedű, brácsa, nagybögő) délutánonként, hagyományőrző székely kézművesfoglalkozás, házias csíki székely ételek, kenyérsütés, kürtöskalács-sütés, minden este Csűr program: hagyományőrző táncosok, irodalmi est, világzenei és népzenei koncert, székely néprajzi előadás, és persze

hajnalig tartó táncház! Táncanyag: bonchidai magyar és román páros és férfi táncok; táncoktatók: Onodiné Csécsi Katalin és Onodi Attila; gyermek táncoktató: Szabó Dániel; Információ: Onodiné Csécsi Katalin (06-30-507-8076); csecsikata@gmail.com
www.facebook.com/Onodilakvendeghaz

TITITÁ tábor haladóknak

Nagyvisnyó – Boróka tábor,
2023. augusztus 9–13.
Györgyfalvi táncoktatás (végig élő zenekari kísérettel), énektanulás, fiúknak férfitánc, lányoknak forgástechnika, folkjoga. Szervező: TITITÁ Táncműhely; információ: Magyar Zsuzsanna, Nagy József (06-20-970-3625)
tanfolyam@magyarneptanc.hu
www.facebook.com/events/561472482273435

*Tisztelt Olvasónk!
Kérjük, további tábori információkért látogasson el a www.tanchaz.hu portálra!*

KITÜNTETÉSEK 2023. MÁRCIUS 15. ALKALMÁBÓL

KOSSUTH-DÍJ

Mihályi Gábor Harangozó Gyula-díjas koreográfus, rendező, kiváló és érdemes művész, az MMA rendes tagja

SZÉCHENYI-DÍJ

Dr. Solymosi-Tari Emőke Szabolcsi Bence-díjas zenetörténész, egyetemi docens, az MMA rendes tagja

ERKEL FERENC-DÍJ

Lukács Miklós cimbalomművész, a Rajkó-Talentum Tánc-és Zeneművészeti Iskola zenetanára

MAGYAR ÉRDEMREND TISZTIKERESZT POLGÁRI TAGOZAT

Domokos Mária Szabolcsi Bence-díjas népzene kutató, zenetörténész

Kemecsi Lajos néprajzkutató, muzeológus, a Néprajzi Múzeum főigazgatója

Kósa Klára keramikus népművész, a Népművészet Mestere, az MMA levelező tagja

Mohay Tamás etnográfus-szociológus, az MTA doktora

MAGYARORSZÁG ÉRDEMES MŰVÉSZE

Maczkó Mária énekművész

MAGYAR ARANY ÉRDEMKERESZT POLGÁRI TAGOZAT

Csávás Attila népi klarinét- és tárogatóművész, az MNTE zenekarának előadóművésze, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem Népzene Tanszékének művésztanára

MAGYAR EZÜST ÉRDEMKERESZT POLGÁRI TAGOZAT

Dr. Bartha Júlia néprajzkutató, a szolnoki Damjanich János Múzeum nyugalmazott osztályvezetője
Borbély Beatrix Harangozó Gyula-díjas táncművész, a MÁNE örökös tagja és tánckarvezető helyettese

Gombos István fafaragó népi iparművész

Hegedűs Lajos Zoltán előadóművész, népdalgyűjtő, a Hegedűs Együttes vezetője

MAGYAR BRONZ ÉRDEMKERESZT POLGÁRI TAGOZAT

Bordás Barnabás néptáncművész, a Magyar Nemzeti Táncegyüttes táncos szólistája

Farkas Máté, a Magyar Állami Népi Együttes táncművésze, tánckari asszisztense

Dr. Salamon Soma népzene kutató, népzene kutató, a Magyar Zene Háza programszerkesztője

Szabó Tamás, a Duna Művészegyüttes táncművésze

HARANGOZÓ GYULA-DÍJ

Ágfalvi György táncművész, a Hagyományok Háza Magyar Állami Népi Együttes tánckarvezetője

Erdélyi Tiborné táncművész, a Magyar Állami Népi Együttes volt kartáncosa

FÁBIÁN GYULA VERSEI

PETŐFI VÁNDORÚTJA

Csak a legnagyobbak képesek
MINDENKI előtt elmondani,
hogymit akarnak.

Csak a legnagyobbak képesek
MINDENKI előtt elrontani,
amit látni róluk akarnak
benne magukat ünneplő tömegek.

Csak a legnagyobbak képesek
dicsőség nélkül, úgy halni meg,
ahogy e tömeg
nem akarja.

NIHIL ALIUD

(Szkárosi Endre barátom emlékére)

a márványfényű antik hanghídon
ma a harag tankjai boronganak át
az elveszett szeretet rémszínű A-hang
s az élet benne dalban-ordítás
poszt-fortisszimó ha bedugulnak a vér
hangvetői a méla mély havasi kürtök
sorsunkban este lesz és kés a fogaink közt
a kihulló szonáta sem kék de a légy
zümmögésének kötelén félve lépkedő
új kiáltozást ha küldök kérlek ne
dobd be csak úgy mint a vékonylábú
népdalt az üstben fortyogó többi közé
emlékszem két fiúra a hatvanas évek
omladékán virágot osztottak a Margit-hídon

mert dörömbölve táncoltunk be a széthagyásba
elmerült hőseink kardja csikordul holdat ásva
az operabálban új dalt maszatolnak a gének nem
tánc ez már lépéstöredék csak messze-egészek
maradék fortisszimója – valami megevett
dallamdarab akar a múltból újra szerelmet
vallani keresgél hozzá kócos asszonyokat
szemüket dörzsölőket virágcsontvázak sorskezükből
néha úgy félek mint ha az árvíz bőgve felébred
ugye a hidak még megmaradtak

nihil aliud nihil dallam nihil szellem
minden médiafoltos lyukas
égi kellem
kisikálunk

EGY SÍKPLASZTIKAI TÁRLAT KÉPEIRE

Repülésbe ragadva
sárban – rongyselyemben
törmelékírályok
itt az elvetett rend
termei nyílnak

az óraszámnap
örök időt mutat tudom
a csorba tegnapot lerobbant
lendkerék idézi
s fakéz kardmarkolaton

látod e keretek között a
vágyat mely hirtelen
anyagba borzong?
falakból hangszórók
parancsszava árad

törött hegedűhang hasít
a mélybe le
gyárkéménytéglaikon
valami arc nevet
ott ahol sírni kellene

egy gyerekkori
fülledt ócska nyárnak
drótokból szárnyai
nőttek hirtelen
de az időkeretben szeg kopog

s üzen
műanyaglapok nyitott tenyerében
színhiányos csillag világít
s egy megpörkölt rongydarab
jövőt idéz vele

ímhol próféták ökle sújt
amott Ozirisz napnak áldoz
elmúltunk látod megint
sarokban ül szipogva
a puskavillanás

már száraz ágak
dallama árad és egy-egy
szétzúzott fémdarab
rozsdás szívdobbanása
bent ragad

füstöt őríz a vak tükör
ott ahol belül
vénséges-vén hiány vagy
csak elégetett papírjaid
tündökölnék

végtelenül

Lajtha László írásai I-II.

A közelmúltban, Lajtha László születésének 130. évfordulója alkalmából jelent meg írásműveinek kétkötetes kritikai összkiadása.¹ A közreadó Berlász Melinda már 1984-ben publikálta Lajtha életrajzi kismonográfiáját,² majd 1992-ben a Lajtha-írások első forrásközlő összegyűjtött kiadását.³ Az azóta eltelt harminc év kutatómunkájának eredményeként a jelenlegi, kétkötetes kiadványban közölt írások száma az első kiadáshoz képest mintegy megkétszereződött. A két kötet közel nyolcszáz oldalán most megjelent száznegy Lajtha-szöveg több mint fele (oldalszám szerint bő kétharmada) a népzene és néptánc témaköréhez kapcsolódik.

Köztudott, hogy Lajtha László *Széki gyűjtése* meghatározó jelentőségű volt a táncházmozgalom kezdeti időszakában. „A primás csak a banda élén hiteles” – olvashatjuk a Széki-kötet szerzői bevezetőjében.⁴ A mi szempontunkból Lajthának talán egyik legnagyobb érdeme ez a felismerés és az ebből fakadó kiváló gramofonfelvételek és partitúra-lejegyzések. A *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés* előszavából megtudható, mit értett Lajtha László az általa alkotott „népzene-biológia” kifejezésen,⁵ a *Körispataki gyűjtés* bevezetőjében pedig magyarázatot kapunk arra, hogyan tudott „hamisan” is jól szólni a banda.⁶ A Lajtha-írások első kötetében a népzenevel foglalkozó, korábban már publikált közel negyven írásművet tíz eddig kéziratban maradt előadás követi. Közöttük olyan fontos témákat találunk, mint például a népzene előadásmódja, a gyűjtés módszertana és a cigánybandák szerepe.

Talán nem mindenki számára ismert, hogy Lajtha a néptáncról is írt: pedig ő volt az egyik szerzője *A magyarság néprajza* kötetsorozat „Tánc” fejezetének.⁷ Ez a nagyszabású, Lajtha egyéni néptánc-kutatói eredményein alapuló tanulmány teljes terjedelmében újra közlésre került a *Lajtha László írásai* második kötetében az 1937-es, első kiadásban közölt összes táncbrázolással: rajzzal, fényképpel és kottával együtt. A szöveget követően Berlász Melinda értékes és bőséges jegyzeteit is érdemes elolvasni. A további, összefoglaló jellegű néptánc-tematikájú Lajtha-cikkeket a szerző hangszerterté-

JEGYZET

1 Berlász Melinda (közr.): *Lajtha László írásai I-II*. A közreadó munkatársai: Biró Viola, Ozsvárt Viktória. (Budapest: Rózsavölgyi és Társa-Bölcsészettudományi Kutatóközpont, 2021). A továbbiakban LLI.

2 Berlász Melinda: *Lajtha László. A múlt magyar tudósai*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1984).

3 Berlász Melinda (közr.): *Lajtha László összegyűjtött írásai I*. (Budapest: Akadémiai Kiadó, 1992).

4 Lajtha László (szerk.): *Széki gyűjtés*. In: *Népzenei monográfiák II*. (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1954). LLI, 287.

5 Lajtha László (szerk.): *Szépkenyerűszentmártoni gyűjtés*. In: *Népzenei monográfiák I*. (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1954). LLI, 279–283.

6 Lajtha László (szerk.): *Körispataki gyűjtés*. In: *Népzenei monográfiák III*. (Budapest: Zeneműkiadó Vállalat, 1955). LLI, 294–304. Lásd még a 31. és 32. sz. Lajtha-szöveget is: LLI, 237–267 és 268–278.

7 Lajtha László–Gönyey Sándor: „Tánc”. In: *A magyarság néprajza 4. kötet*. Szerk: Czákó Elemér (Budapest: Egyetemi Nyomda, 1937), 85–149. LLI, 452–524.

8 Lajtha László–Dincser Oszkár, „A tekerő”. In: *A Néprajzi Múzeum Értesítője*, 31 (1939), 103–111. LLI, 595–604.

9 LLI, 714.

netről szóló írásai követik, ezek közül kettő a tárogatóról, egy pedig a tekerőről szól. Utóbbit Lajtha közösen írta Dincser Oszkárval, múzeumi kollégájával, akivel éveken át, a Pátria-lemezfelvételek előkészítő munkálatai során is együtt dolgozott.⁸

A második kötet további részét zenei publicisztikai írások, korai zenekritikák, személyes jellegű és zeneszerzői nyilatkozatok alkotják. Itt található Lajtha egy hosszabb művészetelméleti témájú előadása, amelyben ezt olvashatjuk: „a művészet olyan lelkeség, amelyet embernek hívunk”.⁹ Lajtha László írásainak olvasása során felfedezhetjük ezt az „ösztönös szükségletet” az egyszerű falusi emberekben, a róluk író művelt zeneszerzőben és önmagunkban is.

Németh László

MOHÁCSY ALBERT – NAGY ZSOLT: TIZENNEGY BANDA – ÜZENET

„Az itt hallható lemez előzménye a 2004-ben megjelent »Tizenkét Banda«. Ezen általunk meghívott primásokkal szívünknek kedves erdélyi muzsikákat játszotunk. A kísérőfüzet szövegében utaltunk rá, hogy egyszer talán elkészülhet a folytatás mindazzal, ami kimaradt. Azóta majd’ húsz év is eltelt, úgy érezzük, megérett az idő arra, hogy második közös lemezünkön a mai Magyarország és a Felvidék zenéből nyújtsunk keresztmetszetet. Nem a teljesség vagy a tudományosság igénye vezérelt minket, az itt hallható zeneszámokat részben személyes élmények, részben kiváló archív felvételek, gyűjtések inspirálták. Tudjuk, hogy az ezúttal választott nagytájak (Felföld, Dunántúl, Alföld) esetében nehezebb érzékeltetni a sokszínűsége-

get, mint az erdélyi muzsikákkal. Éppen ezért igyekeztünk az egyedire, a máshol nem hallhatóra összpontosítani, illetve a magyar mellett más, a Kárpát-medencében élő népek zenéjéből is válogatni. Reméljük, összeállításaink elnyerik a hallgatók és zenész kollégáink tetszését egyaránt.”

Közreműködnek: **Nagy Zsolt** – három- és négyhúros brácsa, hegedűkontra; **Mohácsy Albert** – nagybőgő, cselló; **Blaskó Csaba**, **Dulai Zoltán**, ifj. **Gelencsér János**, **Gombai Tamás**, **Hrúz Dénes**, **Hrúz Szabolcs**, **Mihalovics Zsolt**, **Németh Dénes**, **Takács Ádám**, **Pál István** „Szalonna”, **Pusko Márton**, **Salamon Beáta** – hegedű; **Balogh Kálmán**, **Gólya Márton**, **Kuti Sándor**, **Rónai Zoltán**, **Szabó Dániel**, **Ürmös Sándor** – cimbalom; **Csávás Attila**,

Makó Péter – klarinét; **Seres Vilmos** – tárogató; **Horváth Páko** – kanna, szájbőgő; **Balogh Noé** – gitár, vokál; **Csurai Attila** – prím-tambura; **Busi Béla** – tamburabrácsa; **Agócs Gergely**, **Balogh Melinda**, **Bob Cohen**, **Fundák-Kaszai Lili**, **Juhász Bence Zsombor**, **Pál Eszter**, **Szabó-Kocsis Zsuzsanna**, **Szilvási István** – ének; **Hahn-Kakas István**, **Lázár Csaba** – próza; **Bágy György** – táncszók

(Szerzői kiadás – MACD01)

Kitörés a ringlispíl-virslí-néptánc háromságából

Beszélgetés Hégli Dusán koreográfussal

A határon túli magyarság – éppen kettős kötődésének köszönhetően – más fénytörésben látja a kultúra és benne a hagyomány helyzetét. Ahogy Magyarországon, úgy a határ túoldalán is sokfélék a vélemények és a nézőpontok, s ezek a különbségek egymástól eltérő utakra vezetnek az alkotókat és a gondolkodókat. Ami közös bennük, hogy válaszaik – szűkebb vagy tágabb kontextusban – szükségszerűen a megmaradásról is szólnak. Hégli Dusán koreográfus, a pozsonyi Ifjú Szívek Táncszínház művészeti vezetője alkotásaiban azt keresi, hogy miként adhat választ a néptánc eszközeivel az igencsak mai kérdésekre.

– Kezdjük a te történetedet az elején. Pályád kezdetéről annyi kideríthető az internetről, hogy gyerekként, szüleid révén találkoztál a néptáncsal...

– Azt hiszem, ez egy klasszikus képlet. Adott egy pedagógus házaspár, akik először egy kis faluban, majd egy kisvárosban dolgoznak, végzik a munkájukat. Közben anyukám otthonról hozott indíttatásainak engedve létrehozott egy táncgyűttest. Édesanyám Kéméndről – egy gazdag hagyományokkal rendelkező és hagyományaira büszke faluból – származik...

Ha őszinte akarok lenni, azt kell mondanom, hogy eleinte nem nagyon szerettem, hogy anyukám táncsoportjába kellett járnom. Aztán, persze ez alakult az évek során. Rájöttem, hogy itt meg lehet fogni a lányok kezét, s ahogy nőttem-nőttem, egyre inkább magához húzott ez a történet, s maga a tánc és a zene is elkezdett érdekelni. Otthonról unszolást soha nem éreztem, sőt, amikor az iskolaválasztás volt, akkor anyu vetette fel, hogy „jó ez a tánc, de lehet, hogy valami komolyabb dolgot kellene csinálni!”. Elindulásomban biztos nagy szerepe van annak, hogy szüleim a kultúrában éltek, s azt, amihez nem lehetett hozzáférni, részben autodidakta módon maguk hozták létre, beleértve ebbe a zenét, a táncot, később a marketinget és a pénzszerzést.

– A hetvenes-nyolcvanas évek Csehszlovákiájában volt bármilyen akadály, amit a többségi társadalom gördített a szüleid munkája elé? Volt gyerekként bármilyen közvetlen tapasztalatod a kisebbségi lét nehézségeiről?

– Én a nyolcvanas évekre emlékszem, és nem tudok olyasmiről, hogy bármilyen retorzió ért volna minket. Azt tudom felhozni példaként, hogy az anyukám a táncgyűttest – az akkori tizenötmillió lakosú Csehszlovákiában – odáig tudta vinni, hogy az országos seregszemlén nívódíjas lett, megelőzve a cseh és szlovák táncgyűttesteket. Persze, voltak olyan élmények, hogy a zsűriből valaki leicsinylően beszél a magyar kultúráról, vagy volt olyan, hogy Pozsonyban a buszmegállóban be-beszóltak, mert magyarul beszéltem. De ez nem több, mint amikor Pesten, itt a Deák téren valaki beléd köt, mert szemüveges vagy. Tudom – persze, ez nem saját élmény –, hogy a '68-at követően létezett központi törekvés például a magyar iskolák bezárására, de ezt én a saját bőrömmön már nem tapasztaltam. Magyar alapiskolába jártam, magyar középiskolában érettségiztem Pozsonyban.

Azt hiszem, a korszakot nem a nemzetiségi nehézségek, hanem az információtól való elzártság keserítette meg. De ez nem csehszlovák sajátosság volt, hanem az akkori rendszer működés módja itt, Ke-

Hégli Dusán gömöri botostánca az Ifjú Szívek Táncszínház „Felföldi levelek” című előadásában, 2005-ben – fotó: Nagyvendégi Gábor

let-Európában. Persze, az is valós tapasztalat, hogy amikor kamaszként, a nyolcvanas években Párkányban felültem a vonatra, s leszálltam itt, Budapesten a Nyugati pályaudvaron, az olyan volt, mintha a szabadságba érkeztem volna. Itt tudtunk venni farmert, lemezeket...

– Erre, a másik irányból nézve én is így emlékszem, mintha az akkori Magyarországon jobb lett volna élni, mint „Csehszlovákiában”... Be kell vallanom, néha úgy érzem, hogy ez a két ország közötti reláció mintha megfordult volna...

– Vannak fordulópontok, de vitathatatlan, hogy akkoriban Magyarország volt a keleti blokk „legszebb” országa. Jártam én az NDK-ban is. Mi akkoriban, akár táncosként, akár civilben jöttünk át ide, nem a magyarságunkat akartuk „megsimogattatni”, hanem örültünk annak, hogy olyasmit mutathatunk, ami másokat is érdekel. De ennél is fontosabb volt – és csak utólag tudjuk, hogy ez mennyire relatív – a szabadság

vonzó levegője.

– A nyolcvanas években pozsonyi középiskolásként is táncoltál. De az hol dönt el, hogy „benne ragadsz” a táncban? Voltak egyáltalán más irányú terveid?

– Voltak, sokáig nagyon szerettem volna építész lenni, de nyolc éven keresztül tanultam klasszikus hegedűt is. Aztán pozsonyi középiskolásként már nagyon a néptáncra fókuszáltam: a sulit mellett már tényleg a tánc volt a legfontosabb. Volt egy nagyon jó magyar tanárnőm, Kulcsár Zsuzsanna – Kulcsár Tibor [1938–1993] költő felesége –, aki rendhagyó módon oktatott minket. A tanárnő úgy beszélt Balassiról, Csokonairól, hogy megláttam-megéreztem, hogy ez több mint a hagyományok ápolása. Én akkor, részben az ő hatására ébredtem rá arra, hogy a tánc, a koreografálás nem csak fizikai teljesítmény, hanem intellektuális feladat. Amikor össze tudtam rakni, hogy Ady szimbolikájának köze lehet ahhoz, ami a színpadon történik, akkor a felismerés annyira magával ragadott, hogy jelent-

1 „Autentika – Saját anyag”, 2019. – fotó: Somogyi Tibor

2 A „Határon túli nemzeti tánc” bemutatója a pozsonyi Városi Hviezdoslav Színházban, 2018-ban – fotó: Somogyi Tibor

3 A „Kakukktójás” című előadás bemutatója a pozsonyi Városi Hviezdoslav Színházban, 2015-ben – fotó: Somogyi Tibor

4 Főpróba 2018-ban – fotó: Somogyi Tibor

5 Az „Allegro Molto Barbaro” című előadás pozsonyi bemutatója 2019-ben – fotó: Somogyi Tibor

6 A „Hontalanítás” plakátja

7

8

keztem a Pozsonyi Színház- és Filmművészeti Egyetem koreográfia szakára. Természetesen elsöre nem vettek fel, de akkor eldölt, hogy ez az én utam. Közben táncosként, táncművészként kijártunk falura gyűjteni, s jól kiegészítette egymást a néprajzos – falura kijáró, gyűjtőtögtős – tudásszerzés és a színpadi táncos létforma.

– *Kérlek, mesélj a gyűjtésekről! Szinte minden ezzel kapcsolatos benyomás Erdély felől éri a magyarországiakat.*

– Nálunk a gyűjtésnek nem volt olyan hivatalos intézményi háttere, mint Budapesten a Zenetudományi Intézet. Nálunk az ilyesfajta kezdeményezéseket az 1949-ben alapított Csehadok [Csehszlovákiai Magyar Dolgozók Kulturális Egyesülete] fogta össze. Volt egy osztály, ahol Takács András, Méry Margit és Ág Tibor dolgozott. Az ő általuk gyűjtött anyag jelentette számunkra a mintát. Az akkori gyűjtések általában a falusi hagyományörző csoportok, vagy egy-egy ikonikus személy hang- és mozgóképfelvételeiből álltak... De valójában eleinte mi, felvidékiek is erdélyi táncokat táncoltunk.

A magyarországi táncművelés akkoriban nekünk elsősorban a lemezeket, a táncokat jelentette, és volt valami furcsa misztikum a háttérben. Valami olyasmi, ami az ellenzékiességgel is összekötődött a mi fejünkben. A rendszerváltás idején merült fel komolyabban a kérdés, hogy „jók ezek az erdélyi táncok, de mit táncoltak nálunk?”. Nagyon kevés információnk volt erről, s ezért mentünk ki falura „körülnézni”. Persze, ilyenkor bekapcsol az önkritika, meg valamiféle szűrő, s azt, amit találtunk, át kellett rostálni: vajon mi számít folklórnak, s mi az, ami nem. Én a kritikusabbak közé tartoztam, ha úgy tetszik „sűrűbb volt a szűrő”, s így lassabban gyűlt az anyag.

Aztán volt egy pont, amikor megfogalmazódott a cél, hogy legalább egy felvidéki anyagot juttassunk be a táncművelés vérkeringésébe. Az első próbálkozások a Kassa közeli Magyarböd, aztán a Gömör táncából álltak össze. Ekkoriban a magyarországi táncművelésben is gyakorlatilag csak a szatmári meg a dunántúli volt olyan, ami a mai Magyarország területéről került a repertoárba, a többi mind erdélyi volt.

Nekünk fontos volt, hogy a színpadon ne csak széki, meg mezőiségi legyen, hanem a sajátunk is. Ez volt az, ami miatt kimentünk falura, s kerestük azt, ami megmaradt.

– *Gondolom, ha akkoriban még volt is valami a falvakban, az mára végleg eltűnt vagy átalakult...*

– Ez nézőpont kérdése, vannak, akik szerint ma is van. Volt egy *Utolsó Óra* program, de már Kodályék is az „utolsó óráról” beszéltek. Száz évvel korábban. Tényleg nézőpont és definíció kérdése, hogy mit tartunk/tarthatunk hagyománynak... Én úgy raktam össze magamnak azóta, hogy mi azzal foglalkozunk, amit a paraszti társadalmak létrehoztak az elmúlt évszázadok során.

Volt egy pont – valamikor a reformkor idején –, amikor a városi ember elkezdett a falu kultúrája iránt érdeklődni, és a XX. század elején ért el oda az érdeklődés – és a technikai háttér –, hogy rögzíteni lehetett az akkori hagyományállapotot. Szerencsére ez az időszak lehetett a paraszti kultúra csúcspontja, mert aztán a vasút megjelenése, a mobilitás és az első világháború a regionális különbségeket elhalványította. A beinduló polgárosodás, ami sok-sok pozitívumot is hozott, egyrészt hozzájárult a hagyományok bomlásához, másrészt viszont megteremtette az igényt a tudatos hagyományörzésre és hagyományápolásra.

Persze, ezt a tudatos hagyományörzést – ami még ennél is több értéket megőrizhetett volna – felülírta a közép-európai történelem.

7 A „Finetuning” Budapesten, a Nemzeti Táncszínházban, 2017-ben – fotó: Dusa Gábor

8 Az „Allegro Molto Barbaro” avignoni bemutatója a Théâtre Golovine színházban, 2021-ben – fotó: Bartalská Karmen

Ezt a témakört a harmincas években jobbról, aztán később, az ötvenes évektől meg balról próbálták kisajátítani. Ennek következménye volt, hogy a kilencvenes években nagyon sok energiát kellett abba fektetni, hogy a színpadi néptáncot kivonjuk abból a körből, amibe a szocializmus idején bekerült. A ringlispil, a virsli és a néptánc hármassága elfedte azt, hogy a néptánc ennél sokkal-sokkal több és fontosabb. A Felvidékről nézve a táncművelés azért volt vonzó és szimpatikus, mert érződött benne az alulról szerveződés szabadsága és tisztasága.

– *Hogyan kapcsolódtatok ti, felvidékiek a magyarországi mozgalomba? Milyen személyes élményeid maradtak abból az időből?*

– Az első élményeim rendszerváltás előtt maradtak. A legendás Almásy téri Szabadidőközpontban volt egy „Felvidéki bál”. A szervezője a „mi oldalunkról” Hodek Mária volt, arra már nem emlékszem, hogy ki volt a magyarországi partner a szervezésben. [A „Felvidéki bál”-t a Hollókői Lajos és Újfalusi Gábor fémjelzte „Magyar bál” sorozat részeként tartották meg. – A szerk.] Erre a rendezvényre adatközlőket, idős, falusi embereket hoztunk, s hárman voltunk, akik táncot tanítottunk: Kaluz Árpád, Richtárcsik Mihály és én. Tizenhét éves voltam, és nekem hatalmas dolognak számított, hogy mi prezentálhattuk a legendás Téka-tánc helyszínén a felvidéki táncművelést.

Ezt követően indult meg Magyarország felől egy érdeklődés-cunami. Mi már akkoriban a Táncművelési Intézet mintájára létrehoztunk otthon egy kisebb rendezvényt, aminek az volt a különlegessége, hogy a nálunk bemutatott adatközlők nem azok voltak, akiket a pesti rendezvényekről ismerhetett a táncos szakma, hanem olyan emberek, akiket mi találtunk a szűkebb pátriánkban. A kilencvenes években felpörgött a felvidéki népi kultúra, sokfelé hívtak minket. Agócs Gergő ezekben az években rendkívül sok zenét gyűjtött, a Fonóban lezajlott *Utolsó Óra* programhoz is hozzátettük a magunkét. Néhány év alatt én magam is tizenöt-húsz koreográfiát csinálhattam magyarországi táncgyűjtéseknek, de ezen a nyomvonalon haladva eljutottunk Kanadába, Ausztráliába... Talán részben azért is, mert az ezt megelőző két évtized tokkal-vonóval Erdélyről szólt. Hatalmas kapcsolati háló épült körénk a felfokozott figyelemnek köszönhetően. Számomra az egyik eredménye ennek a figyelemnek az volt, amikor 2005-ben hívtak a Magyar Állami Népi Együttestől, hogy szeretnének egy egész estés felvidéki tematikájú műsort. Ez pont tíz évvel azután történt, hogy az elsőt Pozsonyban megcsináltam. Akkor úgy éreztem, volt értelme annak a sok munkának, amit ebbe beletettünk! Nem sokkal korábban azt sem nagyon hittek – én magam sem –, hogy ezekből a táncművelekből létre lehet hozni egy egész estés, önálló műsort. Sok ember sok munkája érett be a kétezres évek elejére.

Sikerült a táncainkat úgy színpadra adaptálni, hogy az izgalmas legyen. Ráadásul az is kiderült, hogy a táncművelésünk alkalmas olyan témák megjelenítésére, amelyek túlmutatnak azon, hogy „így táncolnak a felvidékiek” – hozzá tudunk kapcsolni olyan dramaturgiai elemeket, amikkel akár aktuális témákról is lehet beszélni.

– *Hol vannak ebben a „képletben” a szlovákok?*

– A szlovákok számára a kilencvenes évek elején lett fontos a mi táncművelésünk, akkor kezdtük megmutatni a szlovák kollégáknak, hogy milyen az, amikor a tánc közösségi szórakozás tárgyaként válik megtanulhatóvá. Elsöre nem fogta meg őket a dolog, de aztán valahogy beszivárgott a tudás, és a szlovák néptáncmozgalom mögött is kialakult egy jelentős tömegbázis, ami a táncművelés módszer segítségével táncol szlovák táncokat.

Régebben azt hittem, hogy a táncművelés létrejöttéhez szükséges egy budapestnyi, kétmillióos világváros, amiben a falusi kultúra megtalálhatja az új helyét. De úgy tűnik, hogy a mai felgyorsult kommunikáció és a felhalmozott tudásanyag mellett ez kisebb léptékben is működőképes.

– *Abból, hogy táncos voltál, még nem feltétlenül következik, hogy koreográfusként haladj tovább... Hogyan lettél az Ifjú Szivek művészeti igazgatója?*

– Én előtte, egy évtizeden át nagyon sokat dolgoztam gyermek- és amatőr együttesekkel, és az az évtized nagyjából arról szólt, hogy megtaláljam azt a táncanyag-repertoárt, amit színpadon szeretnék használni. Azt tudni kell, hogy az egykori Csehszlovákiában ugyanúgy Mojszejev-mintára hozták létre a táncegyütteseket, mint a KGST többi országában. A szlovákoknak, romáknak, ruszinoknak is volt ilyen együttesük, de a magyaroknak nem, pedig lélekszám alapján járt volna. Ehelyett volt az Ifjú Szivek Táncegyüttes, ahol a táncosok amatőrök voltak és a vezetők profik. Én arra gondoltam, hogy igazítani kellene ezen a felálláson, ezzel a felvétellel pályáztam meg a posztot, amit el is nyertem.

A Mečiar-korszak lezárulta után, '98-tól egy nagyon progresszív kulturális miniszter volt Szlovákiában, és az ő támogatásával lett az Ifjú Szivekből hivatásos táncszínház, ami túlmutatva a színpadi tánccon, sok egyéb tevékenységet is – gyűjtések archiválása, fesztiválok szervezése stb. – magába foglal.

Amikor már kialakult ez a háttér, akkor erősen kezdett foglalkoztatni, hogy miként lehet színpadra fogalmazni olyan időszerű témákat, amelyekről eddig nem – vagy csak másfajta aspektusból – beszéltünk.

Ennek lett egy természetes fejlődési íve, kultúrtörténeti témákat dolgoztunk fel, így készült a *Felföldi levelek*, amiben egyebek mellett Márai Sándor levelei szerepelnek, aztán csináltam több műsort Bartókról, mint például a *Tánc húros hangszerekre, ütőkre és zongorára*, majd jött az *Ördög tánca*, ami európai kitekintésben vizsgálja az egyház és a tánc viszonyát az elmúlt évezredben.

– *Aztán jött a „Hontalanítás”?*

– A *Hontalanítást* úgy szokták emlegetni, hogy a kitelepítésekről szól, s való igaz, hogy ez volt a kiindulás, de engem ebből az érzés érdekelt, amikor felszólítanak, hogy menj el, és hagyd hátra az életedet. Ekkoriban – Malina Hedvig megverése és a Fico-féle nacionalista hullám után – az érdekelt, hogyan róhatjuk fel a kollektív kirekesztést egy államnak, amikor mi, magyarok ugyanúgy képesek vagyunk kirekeszteni a cigányságot, a zsidóságot, vagy bárkit, bármilyen alapon. Ezt a kérdést próbáltam „torkon ragadni” és a saját példánkon megmutatni a *Hontalanításban*.

Egyre inkább rájöttem arra, hogy ha nem csak a szlovákiai magyarsághoz, vagy általában a magyarsághoz akarok szólni, akkor a témaválasztásnál az általános emberi kérdéseket kell előtérbe helyeznem. Ezen az úton a következő állomás a *Finomhangolás* volt... Hiszen ez olyan kérdéseket dolgoz fel, amit ugyanúgy ért egy pozsonyi, egy budapesti vagy egy párizsi színházlátogató. A probléma, amiről beszélünk, ugyanúgy létezik például Franciaországban, mint itt, de az eszköz, aminek segítségével elmondjuk a történetet, egészen más, mint amit ők használnak.

Legutóbbi darabunk, az *Allegro Molto Barbaro*, aminek a szövegét Parti Nagy Lajos írta tovább egy Havelnek ajánlott Beckett-műből. A darabot lefordítottuk szlovákra, csehre, franciára. Francia nyelven Jean-Marc Barr játssza, szlovákul Milan Lasica.

– *Miről szól az „Allegro Molto Barbaro”?*

– Felkérnek egy rendezőt arra, hogy egy táncszínházi darabot tegyen politikailag korrektté a bemutató előtt... Én azt láttam már az elmúlt másfél évtizedben – nem csak Magyarországon –, mintha kikövetelnék maguknak a tömegek, hogy a hatalom mondjon meg

Egyeztetés a zenekarral forgatás közben, 2023-ban. Balról Király Tamás, Hegedűs Gergely Dávid, Hégli Dusan, Hegedűs Máté, Király Miklós – fotó: Bartalská Karmen

olyan dolgokat, amiket valójában saját hatáskörben, saját felelősségünk lenne eldönteni. Ez a folyamat engem érdekel és zavar is. Főleg, mert azt látom, hogy ebben a témakörben a néptánc és úgy általában véve a hagyomány hivatkozási alapnak számít, s éppen ezért érdemes a téma bemutatásához is a néptáncot használni.

– *Ha jól értem az elmondottakat, akkor az alkotói pályád íve úgy rajzolható meg, hogy koreográfiáidban a néptáncot alkalmazod, és a táncművészet érdeklődését felkeltő daraboktól a magyarságot érintő kérdéseken keresztül jutsz el az általános, emberi problémák felvetéséig.*

– Ez egy hosszú út, és azt gondolom, hogy a maradék időmben ezt az alkotói periódust cizellálnám tovább. Hogyan lehet a hagyományos mozgáskultúrákkal és a hagyományos – természetesen feldolgozott – zenékkal olyan általános problémákról beszélni, amelyek ugyanúgy érintenek téged is, mint bárki más?

– *Nem igazán tudtam megfejtetni, hogy milyen viszonyban van egymással az Ifjú Szivek Táncszínház és a Dusan Hegli Company. Utóbbi „csak” egy alkotói periódus lenyomata, vagy egészen más szempontok állnak a háttérben?*

– 2016-ban, amikor a *Finomhangolást* beválogatták az Avignoni Színházi Fesztivál programjába, akkor az Ifjú Sziveknek mint állami intézménynek a Kormányhivatal volt a fenntartója. És nem engedtek el minket Avignonba!

– *Miért?*

– Nagyjából annyi volt a válasz, hogy „a magyarok táncoljanak csárdást itthon”. Amikor Magyarországon kerestem segítséget és támogatást, akkor meg azt mondták, hogy nagyon szívesen segítenek nekünk, „de csak a Kárpát-medencében”. Úgyhogy ott álltam, és nem tudtam, hogy mit csináljak. Ennek a helyzetnek lett a megoldása, hogy bejegyeztem a Dusan Hegli Company-t, és elmentem a Vág-Garam közti borászokhoz, és megkértem a fűri borászokat, hogy támogassanak.

A történet folytatása is szemléletes, mert miután először kinn voltunk, a következő évben már a szlovák állam is adott támogatást. Avignonba visszahívták a darabot, aminek közben lett némi többletjelentése, mert a világon végigsöpört a *#metoo-botrány*, a darab pedig pont a hagyományos életforma és a családon belüli erőszak közötti összefüggésről szól.

Szóval, a Dusan Hegli Company egy kényszer szülte társulat, ami azért jött létre, mert huszonöt év intenzív szakmai jelenlét után a fenntartó azt bírta mondani, hogy ne menjünk Avignonba.

– *Ilyen előzmények mellett talán nem oktalán a kérdés: létezik a Dusan Hegli Company?*

– Forrón tartjuk a vasat, hogy a korábbihoz hasonló helyzet ne fordulhasson elő újra. Az tény, hogy 2016–17-ben Avignonban a Dusan Hegli Company-t ismerték meg és nem az Ifjú Szivek Táncszínházat. 2021-ben már Ifjú Szivek név alatt léptünk fel Avignonban.

De nem szeretném újra megélni, hogy valaki a fejemre koppint: „maradj szépen itthon csárdást táncolni, nem kell neked külföldre vinned a produkcióidat”.

– *Az Ifjú Szívek Táncszínház hogyan néz ki gyakorlati szempontból?*

– Én 1988-ban jöttem az Ifjú Szívekhez, voltam táncos, szervező, a művészeti vezető asszisztense. 2000 óta vagyunk hivatalos társulat, s azóta nagyjából kétszáz ember fordult meg a társulatban. Egyszerre huszonheten tudunk lenni, ebből tizenhat-tizenennyolc a táncos, mellettük van négy-öt zenész és a kiszolgáló személyzet, beleértve engem és a ruhatárost is. Van egy színházunk – ami tizenkét éve játszóhely is – Pozsony belvárosában, a Filharmóniával szemben.

Visszajelzéseként a legérdekesebb, amikor egy kozmopolita gondolkodású – ha úgy tetszik, „pressburger” szemléletű – szlovák ember el tud mondani öt-hat okot, hogy miért van helye Pozsony történeti belvárosában egy magyar színháznak. Mi azt gondoljuk, hogy az egykori Koronázási téren ott van a helye a magyar kultúrának. Természetesen, ehhez el kell helyezkedni egy mai kontextusban.

– *A többségi társadalom vevő arra, ami az Ifjú Szívek Táncszínházban zajlik?*

– Ha Pozsonyban előadásunk van, akkor gyakran a közönség nagyobbik fele szlovák, de nem csak a közönség felé vagyunk nyitottak. Egyrészt nagyon jó a kapcsolatunk a többi néptáncossal és folkloristával, másrészt van egy együttműködési szerződésünk a pozsonyi Színház- és Filmművészeti Egyetemmel, és az ott tanuló magyar diákok által létrehozott TREPP színházi platformmal is együttműködünk. Fenntartónk a Szlovák Kulturális Minisztérium.

Törvény garantálja a létezésünket, és ez így rendben van, de természetesen a négyévente egymást követő politika változások időnként átrajzolják a prioritási sorrendeket. Ilyen volt az is, amikor nem engedték el az Ifjú Szíveket Avignonba. Persze, van ilyen, de alapvetően az elmúlt huszonhárom év sikeresnek mondható.

– *Nem csak koreográfus vagy, hanem egy társulatért felelsz, így meg kell kérdeznem, a magyarországi változások mennyire, mennyiben érintenek benneteket?*

– Én igyekszem, hogy ne érintsenek minket, de ez természetesen lehetetlen. Jórészt a magyar kultúrában dolgozunk, ha úgy tetszik – bizonyos szempontból – a magyarországi környezet a foglalatosa mindannak, amit csinálunk. Ezért is szomorodom el, amikor azt látom, hogy a hatalom kisajátítja magának a kultúra bizonyos szegmenseit, vagy akár az egészet. Igazságtalan lenne, ha nem mondanám el, hogy ilyen trendek Szlovákiában is megfigyelhetők, és nem csak a szlovákiai magyar politikában. Ennek a törekvésnek van egy közös töve, amit az elmúlt évben ismerhettünk fel, és úgy hívják, hogy Vlagyimir Putyin. Tíz éve még nem tudtuk, miért kell jobban gyűlölni Brüsszelt, mint Moszkvát. Ez mostanra tudható. És, bár nyilván nem örülök neki, de ez hat a kultúrpolitikára is. Elég megnézni, hogy bizonyos rezsimek magyarázatként és hivatkozási alapként az orosz költőket, írókat, művészeket, az orosz egyházat használják. Ha a művészet vagy az egyház nem határolódik el kellő erővel, akkor hozzáég ehhez a rezsimhez is. Évtizedekig tart majd a leválasztás. Kevés vagyok ehhez a problémahalmazhoz, és ezen nem is tudok változtatni, de kiteszek egy-egy felkiáltójelet, mert ezt viszont emberi kötelességemnek érzem.

Nekem mindegy, hogy ki a miniszterelnök Magyarországon, nekem az nem mindegy, hogy mi történik Magyarországon. Szomorú vagyok ettől.

– *Soha korábban nem hivatkoztak ennyit a hagyományainkra...*

– De ebbe beleveszik azt is, hogy „hagyományos családmodell”, meg „királyság”, meg „feudális rendszer”, meg „vármegyék és főispánok”... Nekem ez nem szimpatikus, és nem is tudok velük mit kezdeni. Azt tudom, hogy amikor eljön az ideje annak, hogy a kultúrát újra le kell választani a hatalomról, akkor nehéz dolgunk lesz,

mert ezt a fajta kultúrát és hagyományt azonosítani fogják a politikai kurzussal. Nagyon nehéz lesz a helyzet, a történelemben volt már erre példa.

Az, amiben mi élünk Szlovákiában, nem ugyanaz a rendszer, mint ami a mai Magyarországon van. Mások az erények, mások a prioritások...

Nem tudom, mi a rosszabb, ha „szellemi vasfüggöny” ereszkedik Komarno és Komárom között, vagy ha Szlovákia is elindul a „magyar modell” követve. Én – annak minden disznóságával együtt is – a nyugati kultúrához tartozom, s ehhez a kultúrához tartozónak tudom Ady Endrét és József Attilát is... ahogy a bonchidai cigányprímás muzsikáját is! Nekem ez fontos, nekem ez számít!

Bosszant, mikor a valóságot próbálják meghajlítani. Úgy tűnik, a mítoszok erősebbek, mint a tények. S ha ez így van, akkor legalább próbáljuk meg semlegesnek meghagyni azt, ami még megmaradt. Azért, hogy szerethessem a magyar kultúrát, vagy a népzénet, ne kelljen okvetlenül elhinnem, hogy Vlagyimir Vlagyimirovics a legnagyobb keresztény a világon! Vagy ne várják el tőlem azt a bárgyúságot, hogy ne tudjam, mi a pedofília és a homoszexualitás között a különbség.

– *Párhuzamként az merül fel bennem, hogy az első világháborút követő időszakban Fábry Zoltán [1897–1970], a „stózi remete” mintha – a helyzet minden problémájával együtt – jobban érezte volna magát az elcsatolt Felvidéken, mintha Horthy Magyarországon kellett volna élnie.*

– Márainak is vannak ilyen tárgyú feljegyzései... Az a kérdés, hogy akarunk-e az időben visszafelé haladni. Az a kérdés, hogy előrelépés volt-e a felvilágosodás és a humanizmus. Mit szeretnénk? Olyan, mintha valamiféle óra visszaállítást várnának tőlünk, miközben ez nagyon nehezen megy akkor, amikor az emberek kezében ott van a mobiltelefon, információhalmaz. Ezért aztán akár azt is felhasználnák eszközként, hogy a közép-európai néphagyomány közelebb áll a keleti világfelfogáshoz, mint a nyugatihoz. Látom, hogy ezzel a nagy erővel telt narratívával szinte lehetetlen felvenni a versenyt.

Alapvető élményem, és nem felejtettem el, hogy életem első felében ide, Budapestre úgy jöttem, mint a „szabadság földjére”, a Nagykörúton vásároltam a könyveimet, itt vettem a farmeromat, ahogy a hanglemezeket is. Most nincs ilyen érzésem. Három-négy ország sajtóját követem figyelemmel három nyelven, és azt látom, hogy a Magyar Televízióból olyasmi szól, ami sehol máshol.

Azt érzem, hogy szeretnék segíteni, hiszen ezek a folyamatok már korábban is lezajlottak, nem kell elfogadni őket. A nyolcvanas években, amikor el voltunk zárva az információtól, úgy tudtuk, hogy a közeli Ausztria maga a patásördög...

Amiatt, ami most zajlik, barátságok és szakmai kapcsolatok veszttek oda. Amikor azt látom, hogy a mai fiatalok leokézzák azokat az elveket, amik ellen a bársonyos forradalom idején én is a kulcscomómat csörgettem a tömegben '89 november 17-én a pozsonyi téren, akkor olyan, mintha nem is történt volna semmi.

– *Kanyarodjunk vissza a színpadhoz. Min dolgoztok mostanában, mi várható a társulat(aid) életében?*

– A színházunkban áprilisban bemutatjuk a felújított *Hontalanitást*, közben március végén Komáromba és április 20-án Budapestre is elhozzuk a darabot. Mellette fut még a *Kakukktojás* című előadásunk, ami tisztelgés a magyar animáció aranykora előtt. Utóbbi egy gyerekdarab.

Márciustól megy a *Kötelező Érvényű Javaslat (KÉJ)* című új előadásunk, ami egy határmelléki falu kulturális életét mutatja be – a fából készült szökőkúttól egészen a focilabdával táncoló néptáncosokig... És közben készülünk Avignonba – ahová visszahívtak – az *Allegro Molto Barbaro* című előadással.

Grozdits Károly

Timár Sára: Szocialista közművelődés és társadalmi gyakorlat a Kádár-korszakban

A Kassák Klub példája az 1970-es években

Előadásom célja a táncházmozgalom kérdésének vizsgálata az 1970-es évek közművelődésének és a művelődési házak intézményrendszerének kontextusában, a táncház történetének szempontjából meghatározó budapesti Kassák Lajos Művelődési Ház elemzésén keresztül.¹

A tudománypolitikai irányelvek, majd a közoktatás feladatainak meghatározása után az MSZMP Központi Bizottsága 1972-ben döntést hozott a közművelődés fejlesztési tervének kidolgozásáról.² A közművelődés fogalmát a Népművelési Konferencia használta először 1970-ben. Az MSZMP KB közművelődési határozatának előkészítési dokumentumában a fogalom elemzése kapcsán kiemelték a '60-as években megfogalmazódott társadalmi igények és feltételek megváltozását, a kívülről alkalmazott ráhatás helyett a valós szükségletek kielégítését, valamint az egyének cselekvő és alkotó részvételét a művelődés folyamatában.³

Ahogy Maróti Andor megfogalmazta, „a lényeg nem is annyira a »nép-« és a »köz-« fogalmak közötti különbségben keresendő – ebben az esetben a művelés és a művelődés viszonylatai a fontosak. Míg a népművelés folyamán emberek kívánnak művelté tenni másokat (...), addig a művelődés az öntevékenységet hangsúlyozza.”⁴

A közművelődés intézményi hátterét elsősorban a művelődési házakban, könyvtárakban és a klubokban látták. Az MSZMP KB 1974-es határozata a közművelődés helyzetéről és feladatairól ösztönözte a művelődési házak továbbfejlesztését, elsősorban mint a közösségi nevelés és az aktív művelődés intézményeit.⁵ Az 1976-os közművelődési törvény pedig a művelődési otthonokat a közművelődés helyi alapintézményeinek tekintette, melyeknek ösztönözniük kellett az amatőr mozgalmak, szakkörök, ifjúsági klubok létrejöttét.⁶

A művelődési otthonok kitüntetett figyelmet kaptak az intézményi háttér tekintetében, és ennek megfelelően az intézmények felé támasztott elvárás is jelentős volt. A művelődési otthon-vezetők III. konferenciájának nyitóbeszéde 1972-ben a művelődési házak szerepét a kultúra terjesztésében, a szabadidő kulturált eltöltésében, és a marxizmus-leninizmus hatásának terjesztésében látta.⁷

Ennek következtében az 1970-es évek folyamán olyan spontán kulturális kezdeményezések jelentek meg a művelődési otthonokban, mint az ifjúsági klubok, színjátszó csoportok, különböző kiállítások. Az 1970-es évek elején kibontakozó táncházmozgalom működésének szintén a művelődési házak biztosították az intézményi hátteret.

Bár az alulról jövő kezdeményezések helyet kaphattak a művelődési házakban, az intézményi struktúra határokat szabott mind formai mind tartalmi szempontból, a „3T” rendszere ezen a szinten is jól megragadható. A rendszer által támasztott, elsősorban ideológiai kérdésfelvetések, akadályoztatási módszerek szemben az intézményi kereten sokszor túllépni akaró kezdeményezésekkel, elének tárja a szocialista közművelődési koncepció elvárásai és a társadalmi gyakorlat közti eltolódást.

A XIV. kerületi Kassák Lajos Művelődési Ház 1968-ban épült a Kacsóh Pongrác úti lakótelep mellett, mint a lakótelep közössé-

gi épülete.⁸ Az intézmény megépítése azért volt szükséges, mert a környék korábban semmilyen kulturális térrel nem rendelkezett.⁹ Ekkoriban még Kacsóh Pongrác úti Művelődési Háznak nevezték, a névváltoztatásra az 1969-ben megrendezett Szüreenon kiállítás alkalmával került sor a kiállító művészek, elsősorban Pauer Gyula kezdeményezésére.¹⁰

A Kassák Klub az Irodalmi és Művészeti Klub (később Zuglói Művelődési Ház néven ismert) telephely nélküli intézményhez tartozott, a gyakorlatban az egyetlen egész évben üzemelő művelődési intézménye volt a kerületi tanácsnak.¹¹ A XIV. Kerületi Tanács Végrehajtó Bizottságának fenntartásában működött, a fenntartói jogokat és a szakmai irányítást azonban a tanács művelődési szakigazgatási szerve, a Népművelés Csoport végezte. A Népművelési Csoport a szakmai irányítás mellett hatósági feladatokkal is bírt, ezek közül a műsorok és programok engedélyezése jelentette a legtöbb, szinte napi gyakoriságú feladatot.¹²

A művelődési házak tevékenységi formája egyetlen konkrét kulturális területhez sem kapcsolódott, egyedül céljuk volt meghatározott: kollektív önművelő tevékenységet biztosítani a társadalom tagjainak.¹³ Ennek megfelelően a Kassák Klub tevékenysége is igen széles volt az 1970-es évek folyamán.

Az intézmény, megépülése után elsősorban a zuglói gimnaziák diákklubjaként funkcionált.¹⁴ A klub mint közművelődési forma Magyarországon az 1960-as évek elején alakult ki, megjelenése egybeesett a közművelődésben végbement szemléletváltással.¹⁵

Nógrádi Gábor 1971 és 1975 között vezette a művelődési házat és dolgozott azon, hogy a klub tevékenysége alkalmazkodjon a lakótelepi fiatalok igényeihez, és így a környékről minél többen csatlakozzanak. Különböző zenei programokat vezetett be, filmvetítéseket rendezett a klub keretében, színházlátogatásokat és közös kiállítás látogatásokat.¹⁶ Az ifjúsági klub tevékenysége közé tartozott éveken át a filmklub és a disc-jockey klub, amit hetente megrendeztek.¹⁷

1976 és 1979 között a zeneszerző és zongorista Szabados György vezette Kortárs Zenei Műhely is a Kassák Klub keretein belül működött. Egy szűk csoport kezdeményezéséről volt szó, akik az improvizatív készséget, a jazz, a folklór és a klasszikus zene ismeretét és a kortárs zene szeretetét tartották fontosnak.¹⁸ Innentől kezdve a művelődési ház havi rendszerességgel rendezett jazz klubot Szigeti Péter vezetésével, amelynek keretében a Műhely tagjai is rendszeresen tartottak előadásokat kortárs szerzők munkáiból és saját műveikből is.

2023 nyarán lesz tíz éve, hogy elhunyt **Halmos Béla** prímás, Széchenyi-díjas népzenekutató. Szerteágazó életművének fontos részét képezte a kultúraszervezés, amelynek jegyében 2012-ben, a táncházmozgalom negyvenéves jubileumára jelent meg az általa fémjelzett „Meg kell a búzána érni” című konferenciakötet (szerkesztette Halmos Béla – Hoppál Mihály – Halák Emese, Európai Folklór Intézet, Budapest). Sorozatunkban a kereskedelmi forgalomba nem került kötetből idézünk ma is érvényes gondolatokat tartalmazó tanulmányokat.

Kassák Klub, a Sebő-együttes táncháza (1976) – Fotó: Urbán Tamás / Fortepan

1969 és 1972 között amatőr színjátszó csoport tartotta próbáit és előadásait a Kassák Klubban. A műkedvelő művészeti csoportok tevékenysége a közművelődés egyik meghatározó jelensége volt. Az 1960-as évek közepén a diákok a hivatásos színházi kultúrától eltérő útra léptek társulati, műsorpolitikai és szervezeti téren.¹⁹ A művelődési ház után Kassák Ház Stúdióknak nevezett társulatot az Egyetemi Színpadból kivált Halász Péter és felesége, Koós Anna alapították. Koós Anna így emlékezik vissza az 1969-es alapításra: „Emlékeim szerint nagybátyám említette, miért nem próbálkozunk a külvárosban, a Kassákban nincsenek színjátszók, pedig lehetnének. Egy földszintes téglapületről volt szó a XIV. kerületi lakótelep kellős közepén. Rokonszenvesnek nem találtam, de tény, ami tény, senki nem csinált ott semmit.”²⁰

A kiállítások szervezése megnyitásától kezdve hozzá tartozott a Kassák Klub profiljához. Ezek közül a legjelentősebb az 1969-ben, majd 1979-ben ismét megrendezett Szürenon kiállítás volt, amely egy tizennégy tagú művészcsoport kezdeményezésére jött létre. Az 1960-as évek közepétől számos meghatározó koncertet, kiállítást és előadást szerveztek művelődési házakban és egyetemi kollégiumokban.²¹ Egyre fontosabbá vált a nyilvános fellépés, a szakmai műhelyek kialakításának igénye. A különböző törekvéseket képviselő művészek gyakran állítottak ki perifériális helyszíneken, klubokban, művelődési házakban megrendezett egyéni és csoportos kiállításokon. Ilyen volt többek között a Csáji Attila kezdeményezésére megrendezett Szürenon is.²²

Ilyen kulturális tevékenységek mellett indult el a Sebő Klub a Kassák Művelődési Ház keretei között 1973-ban. Ettől kezdve az ifjúsági klub mellett, a Sebő Klub rendezvényei váltak meghatározóvá a művelődési ház állandó programjai között, kezdetben minden második kedden, 1974-től pedig a program hetente megrendezett tánctanítással bővült Timár Sándor vezetésével. A Sebő együttest Nógrádi Gábor hívta meg a Kassák Klubba, hogy műsort adjanak a művelődési házban, és a nagy sikerre való tekintettel egy klub alapításának az ötlete is felmerült, amelynek kivitelezésében a kerület részéről Héra Éva működött közre. A Sebő Klub programjainak

sokfélesége, a tánc, az ének, valamint az írók, költők, közéleti személyek sokszínű előadásai és a kiállítások ötvözték a szórakozást, a közösségi részvételt és az ismeretterjesztést egy kötetlen, klubszerű formában. Ezek a közművelődés alapvető szempontjai voltak.

1973 decemberében a művelődési ház vezetése statisztikát készített a Sebő Klub tagságáról. Nyolcvanötven vettek részt a táncházban ezen a napon, ami csak az 54 százalékát jelentette a klubtagságnak, így ezeket a számokat elsősorban tájékoztató jellegűnek tekintették. A résztvevők életkora 17 és 28 év közé esett, az átlagéletkor 20 év volt. A jelenlevők 40 százaléka volt gimnazista vagy egyetemista, 38 százaléka munkás és 22 százaléka volt értelmiségi.²³ Sági Mária 1977-es felmérése szerint a klubtagoknak csak 13 százaléka volt kerületi lakos.²⁴ Ebből is látható, hogy a klub túllépte az intézmény körzetét, és fővárosi szinten vonzotta a közönséget.

A művelődési ház tevékenységének ismertetése alapján láthatjuk, hogy a különböző programok gyakran alulról jövő, spontán kezdeményezésekből alakultak. Maga az intézmény elnevezése sem felülről irányított választásnak volt az eredménye. A művelődési otthonok keretein belül működő kulturális tevékenység azonban forma és tartalom szempontjából jól meghatározott és ellenőrzött volt, ezt jól mutatja a művelődési házak irányítása a tanácsri rendszeren belül. Hogyan működött a „3T” rendszere a művelődési ház szintjén, hol volt a túrt kategória határa?

A Kassák Klub körüli konfliktusokról mindenekelőtt az intézményről született állambiztonsági iratanyag tanúskodik.²⁵ A Kassák Klub első nagy konfliktusa a Kassák Ház Stúdió *A skanzen gyilkosai* című előadásának bemutatója körüli botrány volt, amely a darab betiltásával, és a társulat működésének felfüggesztésével végződött. A társulat a Népművelési Csoport vezetőjének nem ugyanazt a darabot mutatta be előzetesen, és nem ugyanazt a szöveggönyvet adta le engedélyezésre, amit a premieren végül bemutattak. Ezen kívül plakátokat és szórólapokat is nyomtattak a tanács engedélye nélkül. Ez azért volt lényeges, mert minden sokszorosítást engedélyeztetni kellett az illetékes szervvel, minden nyomdaterméken szerepelnie kellett az engedélyezési számnak. A szervezők és maguk a

JEGYZETEK

- 1 A tanulmány alapjául Timár Sára: *Culture socialiste et pratique sociale sous le régime de Kádár* (2011) szakdolgozat szolgált.
- 2 Aczél György 1977: 31. (a továbbiakban: *Közművelődési kézikönyv*)
- 3 Az MSZMP KB... 1976: 65-72. (a továbbiakban: *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai*)
- 4 Zöld Krisztina 1998/6: 41.
- 5 A Központi Bizottság határozata... 1976: 54.
- 6 1976. évi V. törvény a közművelődésről 1977: 134.
- 7 Keressük a művelődési otthon-hálózat... 1974: 306-310.
- 8 Engedélyezési tervdokumentáció a Budapest XIV. kerület Kacsóh Pongrácz úti lakótelep közösségi épületére vonatkozóan, 1966. Építési Ügyosztályok Tervtára, Budapest Főváros Levéltára (a továbbiakban: BFL)
- 9 Erden-Vörös Emese 2010: 24.
- 10 Mezei Ottó 2005: 36.
- 11 1976. évi szöveges beszámoló jelentés. Budapest Főváros XIV. kerület Zuglói Önkormányzat Irattára. Jelzet nélküli dokumentum.
- 12 Vizsgálati jelentés a XIV. kerületi Tanács VB. Művelődésügyi Osztály Népművelési Csoportjának tevékenységéről. Összegző vizsgálat: 1977. II. hó, III. hó. Budapest Főváros XIV. Kerület Zuglói Önkormányzat Irattára. Jelzet nélküli dokumentum.
- 13 Andrassy Mária – Vitányi Iván 1979: 61-74.
- 14 Zuglói 1969. évi várospolitikai tervjavaslata. (Fejlesztési alapja és költségvetése) XIV. kerületi Tanács 1969. április hó 21-i /3./ rendes ülésének jegyzőkönyve. BFL, XIII. 214. A 18. kötet 35.o.
- 15 Hildy Péter 1974: 7. 67 Szocialista közművelődés és társadalmi gyakorlat a Kádár-korszakban
- 16 Pályi András 1974. április 16.: 2.
- 17 Kassák Klub programfüzetek 1976–1979. Táncház Archivum (Halmos Béla)
- 18 Kortárs Zenei Műhely 1978/1. Zuglói Helytörténeti Műhely gyűjteménye
- 19 Andrassy Mária – Vitányi Iván 1979: 140.
- 20 Koós Anna 2009: 58.
- 21 Bényi Csilla 2003: 125.
- 22 Klaniczay Júlia – Sasvári Edit (szerk.) 2003: 18.
- 23 A Sebő Klub munkájának elemzése. 1975. Budapest Főváros XIV. Kerület Zuglói Önkormányzat Irattára. 13505/17/75 2. o.
- 24 Sági Mária 1977/3: 114.
- 25 „Pier” 3.1.2 M-37720, „Liliom” 3.1.2 M-36931, „Baba” 3.1.2 M-36893, „Rigai András” 3.1.2 M-61367, „Gyapjas” 3.1.2 M-40827, „Tomba” 3.2.1 M-36848 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (a továbbiakban ÁBTL) lásd még: Szőnyi Tamás: Nyilvántartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül. Bp., 2005.
- 26 Bényi 2003: 125.
- 27 A XIV. kerületi Tanács VB Népművelési Osztályának határozata 1972 január 24. 2203/X ügyiratsz. Zuglói Helytörténeti Műhely Gyűjteménye
- 28 Klaniczay Júlia – Sasvári Edit 2003: 12-13.
- 29 A dokumentum elérhető az Artpool Művészetkutató Intézet honlapján: <http://www.galantai.bu/festo/1979/791003.html> (2011. október 3.)
- 30 „Gyapjas” 3.1.2 M-40827 ÁBTL 257-258. o.
- 31 Unger Gabriella 2004., ill. a tanulmány elérhető az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának honlapján: http://www.abtl.hu/html/hu/iratok/unger_ellenkultura.html (2011. szeptember 29.)
- 32 „Liliom” 3.1.2 M-36931, „Baba” 3.1.2 M-36893, „Gyapjas” 3.1.2 M-40827 ÁBTL
- 33 „Liliom” ÁBTL 109-110. o.
- 34 Siklós László 1977: 60.
- 35 Sági Mária 1977/3: 106.
- 36 Nádra Valéria 1977/2: 4.
- 37 Siklós László 1977: 61.
- 38 „Gyapjas” 3.1.2 M-40827 6-6. o.
- 39 Interjú Héra Évával, Budapest, 2011. augusztus 9.
- 40 Interjú Halmos Bélával, Budapest, 2011. szeptember 5.
- 41 Vizsgálati jelentés a XIV. kerületi Tanács V.B. Művelődésügyi Osztály Népművelési Csoportjának tevékenységéről. Összegző vizsgálat: 1977. II. hó, III. hó Budapest Főváros XIV. kerület Zuglói Önkormányzatának Irattára p. 12.

IRODALOM

- 1976. évi V. törvény a közművelődésről. 1977. In: Füleki József, Herczeg Ferenc (szerk.) *Közművelődési kézikönyv*. Budapest, 129-137.
 - Aczél György 1977. *Szocialista közösség – szocialista közművelődés. Előadói beszéd. Elhangzott az MSZMP KB 1974. március 19-20-i ülésén*. In: Füleki József, Herczeg Ferenc (szerk.) *Közművelődési kézikönyv*. Budapest, 31-48.
 - A Központi Bizottság határozata a közművelődés fejlesztésének feladatairól. Az MSZMP KB 1974. március 19-20-i ülésének dokumentumai a közművelődésről. 1976. In: *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye*. Budapest, 48-60.
 - Andrassy Mária – Vitányi Iván 1979. *Ifjúság és kultúra. A fiatalok kulturális, művészeti magatartása*. Budapest, 61-74.
 - Az MSZMP KB 1974. márciusi közművelődési határozatának előkészítése. *A közművelődés fogalma*. 1976. In: Herczeg Ferenc, Villangó István (szerk.), *A közművelődés helyzete és fejlesztésének feladatai. Válogatott dokumentumok gyűjteménye*. Budapest, 65-72.
 - Bényi Csilla 2003. *A hetvenes-nyolcvanas évek alternatív zenei életének dokumentumai az Artpoolban*. In: Havasréti József, K. Horváth Zsolt (szerk.) *Avantgárd: underground: alternatív*. Pécs, 121-131.
 - Erden-Vörös Emese 2010. *A Cserepesház – Zuglói Művelődési Ház és tagintézményeinek története*. In: Slézia Gabriella (szerk.) *A közművelődés háza Budapest 6*. Budapest, 9-71.
 - Hildy Péter 1974. *Az ifjúsági klub*. Budapest.
 - Keressük a művelődési otthon-hálózat fejlesztésének újabb lehetőségeit! (Megnyitó beszéd a művelődési otthon-vezetők III. országos konferenciáján) 1974. In: Virizlay Gyula (szerk.) *A szocialista gondolkodásért és magatartásért*. Budapest, 306-310.
 - Klaniczay Júlia – Sasvári Edit (szerk.) 2003. *Törvénytelen avantgárd: Galántai György balatonboglári kápolnaműterme, 1970-1973*. Budapest.
 - Koós Anna 2009. *Színházi történetek – szobában, kirakatban*. Budapest.
 - Mezei Ottó 1991/1. *A Szüreenon és kisugárzása*. *Ars Hungarica*, 65-83.
 - Nádra Valéria 1977/2. „Semmi újat nem találtunk ki”. *Kritika*, 4-6.
 - Pályi András 1974. *Újjászületik a Kassák Ház*. *Magyar Hírlap* 1974. április 16., 2.
 - Sági Mária 1977/3. *Táncház a Kassákban*. *Kultúra és közösség*, 105-115.
 - Siklós László 1977. *Táncház*. Budapest.
 - Szőke Annamária (szerk.) 2005. *Pauer*. Budapest.
 - Szőnyi Tamás 2005. *Nyilvántartottak. Titkos szolgák a magyar rock körül*. Budapest.
 - Unger Gabriella 2004. *Ellenkultúra és állambiztonság*. In: Gyarmati György (szerk.) *Trezor 3. Az átmenet évkönyve 2003*. Budapest.
 - Zöld Krisztina 1998/6. „A magyar felnőttség története” – konferencia és könyv. *Beszélgés dr. Maróti Andorral, a konferencia résztvevőjével és a könyv egyik szerkesztőjével*. *Szín*, 41-42.
- ## LEVÉLTÁRI FORRÁSOK
- 1976. évi szöveges beszámoló jelentés. Jelzet nélküli dokumentum. Budapest Főváros XIV. kerület Zuglói Önkormányzat Irattára.
 - A XIV. kerületi Tanács VB Népművelési Osztályának határozata 1972. január 24. 2203/X ügyiratsz. Zuglói Helytörténeti Műhely Gyűjteménye
 - A Sebő Klub munkájának elemzése. 1975. 13505/17/75 Budapest Főváros XIV. Kerület Zuglói Önkormányzat Irattára.
 - „Baba” 3.1.2 M-36893 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - Engedélyezési tervdokumentáció a Budapest XIV. kerület Kacsóh Pongrácz úti lakótelep közösségi épületére vonatkozóan, 1966. Építési Ügyosztályok Tervtára, Budapest Főváros Levéltára
 - „Gyapjas” 3.1.2 M-40827 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - Kassák Klub programfüzetek 1976–1979. Táncház Archivum (Halmos Béla)
 - Kortárs Zenei Műhely 1978/1. Zuglói Helytörténeti Műhely gyűjteménye
 - „Liliom” 3.1.2 M-36931 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - „Pier” 3.1.2 M-37720 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - „Rigai András” 3.1.2 M-61367 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - „Tomba” 3.2.1 M-36848 Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára
 - Vizsgálati jelentés a XIV. kerületi Tanács VB. Művelődésügyi Osztály Népművelési Csoportjának tevékenységéről. Összegző vizsgálat: 1977. II. hó, III. hó. Jelzet nélküli dokumentum. Budapest Főváros XIV. Kerület Zuglói Önkormányzat Irattára.
 - Zuglói 1969. évi várospolitikai tervjavaslata. (Fejlesztési alapja és költségvetése) XIV. kerületi Tanács 1969. április hó 21-i (3.) rendes ülésének jegyzőkönyve. XIII. 214. a 18. kötet Budapest Főváros Levéltára

művészek is megpróbálták ismeretséget kötni olyan személyekkel, akik nyomdában dolgoztak, és hajlandók voltak illegálisan sokszorosítani, sokszor állásukat kockáztatva.²⁶ A társulatot szabályáthágás miatt függesztették fel, a darabot pedig azért tiltották be, mert a népművelési csoportvezető szerint közkerkölcsöt sértő és politikailag félremagyarázható jeleneteket tartalmazott.²⁷

A Kassák Ház Stúdió esete után 1972 júniusában a Belügyminisztérium jelentést tett közzé az egyesületek, klubok, körök együttesek működésével, a műsorok engedélyezésével kapcsolatos jogszabályok áttekintéséről. A dokumentum elemezte a befogadó intézmények ellenőrző és irányító tevékenységének hiányosságait. A Belügyminisztérium új működési szabályzat kidolgozását és az intézmények felelősségének fokozását szorgalmazta.²⁸ A társulat Halász Péter 1976-os franciaországi emigrálásáig az ő Dohány utcai lakásában folytatta tevékenységét.

Hasonló eset történt 1969-ben, amikor Prutkay Péter kiállító művész Csontváry Kosztká Tivadar emlékének szentelt objektumát, három nappal a Szüreenon kiállítás megnyitója után a tanács kulturális vezetése eltávolította. Hasonló módon – végül technikai okokra hivatkozva – bizonytalan dátumra halasztották Galántai György festőművész már előre meghirdetett 1979. októberi diavetítését, melyet az 1973-ban hatóságilag betiltott balatonboglári kápolnatárlatokról tartott volna. Az állambiztonsági dokumentumok szerint a bemutatón „az ún. underground művészeti irányzat talaján társadalmi, politikai rendszerünkkel szembenálló személyek »alkotásai« (...)» szerepeltek volna.²⁹

A szombatoként megrendezett disc-jockey klub problémáiról és a zuglói fiatalság verekedéseiről már 1970-ben tesznek említést a XIV. kerületi tanácsülési iratok. Néhány évvel később, 1979-ben az állambiztonsági iratok illegális szeszfogyasztásról számolnak be a disc-jockey klub kapcsán, valamint a nagyfokú rendtelenségről, amiért figyelmeztetni kell az intézmény vezetőségét.³⁰

Körülbelül 1974-től maga a művelődési ház is az Állambiztonsági Szolgálatok bizalmas nyomozása alatt állt. Az 1970-ben kiadott „A kulturális területen folyó ellenséges tevékenység elleni operatív munka feladatai” című belügyminisztériumi parancsnak döntő szerepe volt ebben az időszakban. A parancs tizenhat olyan kategóriát fogalmaz meg, amelyek miatt egy adott személyt, csoportot, vagy szervezetet operatív ellenőrzés, illetve bizalmas nyomozás alá kell vonni. Ezek közé sorolták a kulturális intézmények, klubok ellenséges célokra való felhasználását.³¹ Néhány informátort megbíztak, hogy rendszeresen látogassák a művelődési ház programjait különös tekintettel az ellenséges megnyilvánulásokra.³² Egy 1974. decemberi jelentésben ez áll: „Feladatomban volt, hogy a zuglói Kassák Művelődési Házba elmenjek, és tájékozódjak, hogy hente hány alkalommal milyen szakkörök, illetve klubok tartanak foglalkozást. Első alkalommal 1974. december 14-én, szombaton a disc-jockey foglalkozásra mentünk el, de B. Tóth László, aki ennek a vezetője, nem jött el, és így a foglalkozás elmaradt. Legközelebb 1974. december 17-én, kedden mentem el, amikor a Sebő Klubnak volt foglalkozása.”³³ A Kassák Klub eseményeinek rendszeres dokumentálása egybeesett a Sebő Klub tevékenységének első éveivel, ami nem véletlen, mivel a táncmozgalom jelensége kételkedést váltott ki a kulturális vezetésben, és kezdetben a túrt és tiltott kategóriák között ingadozott.

Siklós László *Táncház* című monográfiájában ezt olvashatjuk 1977-ben: „Szinte állandó téma – első perctől fogva – hogy kik járnak táncházba; a kérdés: kisajátítja-e magának az értelmiség?”³⁴ Sági Mária 1977-es felméréséből készült tanulmányának bevezetője szintén kiemeli, hogy a felmérés azt a kritikát kívánja tisztázni, miszerint a táncház az értelmiség és a tanuló ifjúság kizárólagos szórakozási formája.³⁵ Sebő Ferenc 1977-ben a *Kritika* című folyóirat-

ban adott interjúban a zenekar tevékenysége körüli bírálatok közül elsőként a nacionalizmus vádját említette meg.³⁶ Siklós László ugyanezt a kérdést teszi fel Héra Évának, a XIV. Kerületi Tanács Népművelési Csoportja akkori vezetőjének a *Táncház* című munkájában: „a borsodi, a dunántúli táncok mellett sok a széki, a mezősi, a gyimesi tánc. Nem lehetséges, hogy a szórakozásba nacionalista elemek keveredjenek?”³⁷

A nacionalizmus kérdése a Sebő Klub tevékenységének kapcsán 1974-től megjelent az Állambiztonsági Szolgálatok irataiban is. „Ezek között a fiatalok között is van egy réteg, aki csak a szórakozásért jár, de egy része, aki elgondolkodik azon, amit ott lát és hall, és összehasonlítja a más területen tapasztaltakkal, akkor ezek már látják, hogy ez nemcsak szórakozás, népieskedés, azon túlmeleg, ki-mondatlanul is benne van a nacionalizmus.”³⁸

Ahogy Héra Éva a vele készített interjúban elmondta, egyre nagyobb politikai figyelem kísérte a klub tevékenységét, de a vádaskodások mindig a hivatalnál jelentkeztek, szemtől szembe nem érintették sem a résztvevőket sem a zenészeket.³⁹ Vitányi Iván előadásai a klubban, valamint Aczél György látogatása, végül Halmos Béla és Sebő Ferenc SZOT-díja megerősítette a tánc ház túrt jellegét.⁴⁰

A zuglói Kassák Klub tevékenységének elemzése az 1970-es évek kulturális gyakorlatának több elemére is felhívja a figyelmet. A művelődési ház programjait a látogatók tényleges elvárásai szerint próbálták kialakítani, ennek következményeként a szórakozás sokkal nagyobb hangsúlyt kapott, ezzel is kiszélesítve a közművelődés fogalmát. Ezt láthattuk az ifjúsági klub esetében. Bár a Kassák Klub eredetileg Kacsóh Pongrác úti lakótelep lakosainak épült, a művelődési házat többségében a főváros más kerületeiből látogatták, a kerület kisebb számban képviseltette magát az 1970-es évek folyamán. Az intézményben szervezett kulturális események nagy része is inkább fővárosi, mint kerületi jelentőségű volt. A Népművelési Csoport 1977-es jelentése is arról számol be, hogy a Kassák Klub profilja megváltozott az 1970-es évek folyamán, és a művelődési ház már többé nem elsősorban a kerületi fiatalság klubjaként funkcionált.⁴¹

A Kassák Klub különböző kulturális tevékenységeinek valóban volt egy spontán, helyi szerveződési jellege, a művelődési ház pedig valóban nyitva állt e tevékenységek előtt. Az intézményi felépítés azonban behatárolta, helyenként korlátozta ezeket a kezdeményezéseket. A helyi tanácsnak erős jelenléte volt az intézmény vezetésében, ahol megragadhatjuk a támogatás, türelem és tiltás rendszerét. Így a művelődési ház nem csak egy aktív kulturális élet színterére, hanem egy helyre, ahol a kulturális gyakorlat formája és tartalma jól meghatározott. A túrt és tiltott kategória határai világossá váltak Galántai György vetítésének és a Kassák Ház Stúdió darabjának betiltásakor: egy művelődési ház nem biztosíthatott helyszínt egy olyan előadásnak, amely egy előzetesen betiltott esemény dokumentációját kívánja bemutatni, sem egy olyan darab előadásának, melyet az intézmény vezetősége közkerkölcsöt sértőnek és politikainak félremagyarázhatónak ítélt. Hasonló módon a tánc ház betiltása is szóba került, mivel a tanács kulturális intézménye nem fogadhatott be olyan tevékenységet, amelyet nacionalista érzelmek hordozásával vádolnak. Ebben a megközelítésben a művelődési ház tere szimbolikus volt: minden, ami az intézmény keretei között működött legalább megtúrt volt a kulturális vezetés szemében. A művelődési ház részéről ez elsősorban felelősséget jelentett, hiszen bármelyik kulturális tevékenység engedélyezése egyben a hivatalos kulturális életben való részvételt is jelentette.

A táncmozgalom e kultúrpolitikai rendszerben és intézményi struktúrában vívta ki meghatározó szerepét a korszak kulturális életében, máig megőrizve jelentőségét a közművelődésben. ■

Cikkek, történetek, emlékek

Vadasi Tibor:

Táncmozgalom*

Csaknem egyéves itthonlétem alatt különböző fesztiválok és bemutatók tapasztalataiból azt szűrtem le, hogy a táncházakra mint „mozgalomra” szükség van, jobban, mint az együttesek hinnék.

Az elmúlt években az élegyüttesek művészi színvona- la igen magasra emelkedett, s az utánuk következő „mezőny” a minősítések normái miatt is változó, de magas szinten oszlik meg.

Élegyütteseinket nyugodtan profi-amatőrnek is nevezhetném, ami a technikai színvonalat és a művészi előadás- módot illeti. S ez itt most jó értelemben véve dicsérete is azoknak a táncosoknak, akik ezt a színvonalat a napi munkájuk utáni gyakorlással érték el. A probléma nem is itt van. Én inkább a táncoló „tömegeket” keresném, akikre az együttesek léte alapozódna.

De ezt a tömeget nem nagyon találom. Úgy érzem, a helyzet az, hogy a piramisnak megvan a csúcsa, de az alapja bizony elvékonyodott. Nem azt akarom elemezni, hogy ez miért történt így, hanem arról szeretnék írni, hogy az utóbbi években indult táncházak lennének hivatva betölteni a piramis alapjának a szerepét, a néptáncművészetben a „mozgalom” szerepét.

Az ismeretes, hogy hogyan indult a táncházak „divatja”. Nem mozgalom akart lenni. A résztvevők jó része nem is akar, vagy nem is tudja, hogy azért az... De mi azért tudhatjuk, hogy mozgalom lehet, és célunk az, hogy azzá is segítsük. Öntevékeny mozgalommá, ahol a szakirányítást egy jó együttes és annak a vezetője adja, s a közönség pedig az ifjúságnak az a tömege, amelyik bizonyos határig meg akar ismerkedni a néptáncsal, népzenevel, s emellett még sok minden mással is. S alkalmat keres erre, s ezt az alkalmat meg kell neki adni. (Saját érdeklődésben is.) A vidéki nem sok, de jó kezdeményezések azt mutatják, hogy a táncházakra van igény, és jó irányítás mellett a fiatalok igenis megnyerhető. A vidéki, de jó néhány pesti táncház is inkább klubfoglalkozás irányába fejlődik, mint pusztán „táncmulatság” lenne. S ez azért jó, mert így egy program több érdeklődőt vonz. Például a Kassák Klub vagy az „R” Klub, ahol a Halmos-Sebő együttes adja a programot, csak részben nevezhető táncháznak, ugyanis a Sebők nyomdokain járó többi együttes (a Muzsikás, Kolin- da, Mákvirág stb.) klubműsorokat ad, melyek jórészt zenéből állnak. Budapesten inkább ez a forma terjed, de Ureczky Csaba [*a cigándi Zemplén Táncgyűttes, majd a sátoraljaújhelyi Hegyalja Népi Együttes alapítója*] is ilyesfélét írt a sátoralja- újhelyi tapasztalatairól. Most, amikor jó értelemben vett divatja van a táncházaknak, jól cseng a szó, valami újat és érdekeset rejt, akkor komoly bázislehetőségek elszalasztása, ha egy együttes, főként vidéken, nem próbálja meg a tevékenységét ilyen irányba is kiterjeszteni. Most nem akarom az utánpótlási lehetőségek mézesmadzagjával édes-

getni a vidéki csoportvezetőket táncház beindítására, mert számunkra nem ez a lényeg. De az értő közönség nevelése hol történhet másutt, mint így, nagyobb tömegekben a táncházak keretén belül?

Egy-egy együttes népművelő funkciója a kisszámú tagság művészi nevelése mellett az előadásokban nyilvánul meg, mely esetenként több-kevesebb közönséget vonz. Az együttesek népművelő funkciója a táncházak rendezésével sokkal eredményesebb lehet, jobban kiteljesedhet. A táncház közvetlen népművelés. Erről nem szabadna elfelejtkezni, helyesebben észre kellene venni, be kellene látni. Ne álltassuk magunkat; a fiatalság egy része számá- ra egy-egy színpadi néptánckompozíció éppoly idegen, mint egy „idegen” néptáncgyűttes kompozíciója... Miért szeresse ő ezt? Öntudatból? És különben is, hol ismerkedhet meg a néptáncsal, hogy tudja értékelni vagy becsülni egy együttes művészi kompozícióját? Magyarul beszélni csak-csak megtanul az ember gyereke, énekelni már kevésbé, bár ahhoz a rádió, néha a tv is tömegfórum. De hol lehet megtanulni „táncul”, „magyar táncul”...? Ehhez az együttesek létszámkerete szűk, és ők nem is tanintézmények.

A tánc megismerésének, megtanulásának ideális helye a táncház, itt lehet biztosítani egy olyan folyamatos ismeretátadást, ahol az eddigi együttesek szűk számához viszonyítva „tömegeket” lehet részesíteni a néptánc, zene és kapcsolt művészetek ismeretébe. Ami már mozgalomnak is nevezhető. Az együttesek kiterjeszthetik hatásukat az általános iskolák felső tagozataira, középiskolákra, esetenként az egyetemi fiatalságra. Ezek a legtöbbit ígérő lehetőségek. A másik terület, ahol a gyakorlat szerint befolyásolható, a különböző ifjúsági klubok; ezeknek a tagsága fogékony minden új iránt, örömmel fogad el mindent, ami jó. Ezek a már „megszervezett” bázisai, lehetőségei a tánc- háznak. A többi helyi kezdeményezés és lehetőség dolga.

Ahol lehet táncházat indítani, jó lenne azt minél előbb megtenni, talán egy-két év múlva már késő lesz, már nem lesz olyan újdonság a táncház, hogy a figyelem tömegesen felé forduljon, de addigra a beindított táncházak már stabilizálódhatnak.

Sok együttes fesztiválra való készülése miatt nem fordított időt, energiát táncház rendezésére... Igaz, megegyeztünk, hogy nem kényszerítünk senkit, nem erőltetjük a dolgot (persze nem is tudjuk), de szeretnénk, ha az együttesek és vezetőik belátnák, nekik van erre a legnagyobb szükségük, hogy a további munkájukat jól tudják csinálni, hogy értő „tömegeket” neveljenek maguk köré, s ezzel egyben komoly népművelő munkát teljesítenének.

Ismét csak azt tudnám javasolni, hogy az együttesek aktivizálják a régebbi tagságukat, akik elmentek, vagy elmenendők, vagy azokat, akiknek ehhez volna kedvük és energiájuk. Nem kell szükségképpen minden terhet a művészeti vezetőnek vállalni. „Rejtett tartalék” elcsépe- lt szó, de most itt úgy érzem, helyén való. Vannak táncosok, akiknek ez a fajta aktivitás „fekszik”, és győzik a művészi munkájuk mellett is, és ismétlem, azok az idősebb táncosok, akik a szívük szerint sose hagynák abba a táncot, a tánc-

* Táncművészeti Információk – Táncház Híradó, 3. szám (Népművelési Intézet, Budapest, 1974)

házakban kiélhetnék a táncszeretetüket, miközben a jól ismert és szeretett táncokat tanítanák. A táncosok által irányított táncházaknak, klubesteknek mindig van egy igazi, kötetlen, valóban improvizatív jellege a résztvevő számára (pedig az illető vezető számára ez intenzív munka).

Ez a szabad, kötetlen jellege a táncházaknak vonzó a többi fiatal számára.

Mozgalmat nem lehet csinálni. Most „mozgás” van... Mellé kell állni, segíteni kell a kibontakozásban, hogy valóban mozgalmá válhassék. S mindazon együttesek, akiknek lehetőségük van, hogy ezt tegyék, tartsák ezt

„kedves kutyakötelességüknek” ...! (S ne sértődjenek meg ezért a kifejezésért!)

Lássák be az együttesek, hogy így nagyobb tömegkapcsolatra, bázisra tehetnek szert, ha egy értő tömegből nőnek ki, annak a kicsúcsosodásai. Nem akarok idealistának látszani, s azt sem mondom, hogy „minden magyar lábára egy figurát”, de azt igen, hogy a jelenleginél lényegesen nagyobb tömeget lehet és kell bevonni a táncházak útján a néptánc és zene táborába, mely egyben arra is szolgálna, hogy az együttesek ne szakadjanak el a tömegektől... s hogy legyenek nekik tömegeik...

Olasz György:

„Hát ennek nincsen anyja?!”

Valamelyik évben, talán a '90-esek elején Nyisztor Gyuri bácsi jött méhkeréki táncokat bemutatni a jászberényi táborba. Engem hívtak, hogy kísérjem őt, meg a párját a színpadon. Bemutattak nekik, és nekiálltunk próbálni. De előtte megkérdezte:

- Ismeri a méhkeréki táncrendet?
- Igen, Gyuri bácsi – feleltem.
- No, akkor múnunțelu, ardelenescu, cîmpinescu, batuta, duba és múnunțelu.
- Gyuri bácsi, a táncházban nem szoktunk dubát játszani.
- Nem tudja?
- Inkább nem.
- Na jó, akkor legyen batuta után múnunțelu! Kezdhetjük!

Húzom az aprózót, két kéz az asszony vállára, megindul a láb, de rögtön meg is áll. Én is abba hagyom.

Gyuri bácsi hozzám fordul:

- Ne haragudjon, én egy öreg ember vagyok, de ez még nekem is lassú.

Tudni kell, hogy táncházban a táncosok mindig arra panaszkodtak, hogy ne ilyen gyorsan. Egy honvédos táncos azt is mondta, hogy ő is kér abból, amit én szedek...

Visszatérve Jászberénybe, megyünk ki a színpadra. Tele a nézőtér. Belekezdünk. Jó friss aprózó, utána erdélyes, cîmpinescu, batuta, és már húzom is a két üres húrt, hogy átváltunk aprózóra. Gyuri bácsi komótosan leáll, elengedi a feleségét:

- Duba nem lesz?
- De Gyuri bácsi, hát megbeszéltük!
- Miért? Nem tudja?
- Nem.
- Jó, akkor legyen múnunțelu!

Ezzel megmutatta a városi zenésznek, táncban ki a főnök. Innentől teljesen jó volt a kapcsolatunk, mesélt az életéről, hogy szinte minden helyre hívják őket, mint a legjobb táncos párt, de nagy bánatuk, hogy gyermektelenek. Viszont ahhoz, hogy így megnyíljon, szükség volt a fenti jelenetre, a próbatételre.

*

Egykori párom csípett el egy beszélgetést a '90-es években az Almásy téri Szabadidőközpont női mosdójában:

- Mi megy bent?
- Nem t'om. Valami Izészentbigyósi... (Vajdaszentiványi)

*

Az ádámosi zenekar: Kozák József primás, Csizmadia Illés cimbalmos, Jónás Alexandru kontrás, Muntean József bőgős, 1990. Fotó: Kása Béla

Először jöttek Pestre az ádámosi zenészek, Kozák Jóska bácsi volt a primás. Úgy esett, hogy engem hívtak a Zenetudományiba küküllőmenti dallamötleteket adni. Olyan hosszan, hogy rá lehessen ismerni, de olyan röviden, hogy ha nem ismeri az adatközlő, akkor ne tanulja meg ott helyben. Jóska bácsi rengeteg dallamot valóban ismert. A szünetben beszélgettünk, rápihentünk a folytatásra. Jóska bácsi egyszer csak ezt kérdezte:

- Hogy is van az a ballada, amit tegnap a Karcsi táncsnárnál játszott? – György Karcsira célzott, mert buli volt náluk előző nap. Fogalmam sem volt elsőre, mire gondolhatott. Aztán lassan derengeni kezdett:

- Ja, a Lambada? – A balladának tényleg több jelentése van magyarul. Brazília meg olyan messze van...

*

'90 májusa lehetett. Ferike bácsi és a felesége voltak itt Szentbenedekről. Én játszottam kíséret nélkül. De a film némafilm volt. A Zenetudományi mögött a parkban. Jó idő volt. Olyannyira, hogy egy tizenvalamennyi vagy huszonegynehány éves lány kifeküdt napozni. Felső nélküli bikiniben. A fotós szerintem olyan képeket igyekezett készíteni, hogy ha lehet, benne legyen. Persze lehet, hogy épp fordítva. Viszont Feri bácsi felesége szemmel láthatóan egyre feszültebb volt. Vártuk, mi lesz, ha robban.

Egyszer csak tényleg megszólalt:

- Hát ez a lány! Hát ennek nincsen anyja?!

Soha durvább kirohanást!

Keszthelyi Imre:

Emlékeim Kallós Zoli bácsiról

Sokakra, így rám is elementáris hatással volt a Kallós Zoltánnal és korszakalkotó népzenei gyűjtésével való találkozás, amikor 1970-ben először átengedte hozzánk a román hatalom.

A kolozsvári Kriterion könyvkiadónál megjelent, gyönyörű magyarkapusi hímzéses rátéttel vászonba kötött *Balladák könyvét* (lejegyzett gyűjtéseit) jött bemutatni.

Jártam-jártunk diavetítésekkel, magnóbejátszásokkal kísért előadásaira (ő maga is szívesen dorombra, dalra fakadt), és még ma is meg tud borzongatni a soha azelőtt nem hallott dallamokkal-előadásmóddal való találkozás élményének emléke.

Nem feledhetem azt az estét, amikor egy építőipari munkásszállás nagyrészt kelet-magyarországi falvakból jött cigány lakói előtt tartott előadást. A kezdeti feszültség pillanatok alatt feloldódott, amikor elmesélte, hogy magyar-román-cigány vegyes lakosságú faluban született, és dajkája is cigány asszony volt. Lett ott aztán adok-kapok – persze népdal-néptánc értelemben.

Egy alkalommal a Hazafias Népfront Belgrád rakparti központjában tartott előadást (a ház utóbb a Kisgazdapárté lett – ha még van olyan). Sebő Feri és Halmos Béla is muzsikált egy jót utána hegedűvel-gitárral. Vége volt már, amikor az egyik zugban két fehérszékű szépen, érzéssel székelty és csángó dalokat kezdett énekelni – csak úgy maguknak.

Több se kellett nekem, odasomfordáltam, és én is rázendítettem egy moldvai dalra („Menyecske, menyecske...”), amit az akkor még egyetlen eredeti gyűjtéseket tartalmazó Qualiton-hanglemezről tanultam meg. Nem tudtam persze, hogy Csoóri Sándorné Marosi Julianna és a bukovinai székely Kóka Rozália az a két dalos kedvű asszony. Nem lettem vón’ ennyire bátor, ha tudom. Ők kedvesen (be/el) fogadtak, Zoli bácsi pedig e szavakkal jött oda hozzám: „Szépen énekelte. Gyere el egyszer hozzám Kolozsvárra, a Móricz Zsigmond utcába!”.

Komolyan gondolta szavait vagy sem, számomra döntő lökést adott ezzel – még ha évek teltek is el aztán első erdélyi utazásunkig.

*

Kallós Zoltán második látogatása 1971(72?)-ben már a *Baladák könyve* magyarországi lemezmelletti kiadásához kapcsolódott. Dedikálás címén tartott előadásaira addigra rockkoncertnyi méretű tömegek voltak kíváncsiak. Magam is csak úgy tudtam befurakodni az FMH (Fővárosi Művelődési Ház) körtermébe, hogy kabátom a bejáratot oroszlánként védő jegyszedő néni kezében maradt. Itt a szöveg-zene-diaképek után Sebőék már vonós felállásban muzsikáltak, és a Bartók Együttes hosszú hajú fiataljai (köztük a tizenéves Éri Péter, ifjabb Csoóri Sándor, Szabó Szilárd) táncoltak. Azután negyven-ötven körüli „vének” álltak fel legényesezni („tempózni” – hogy pontos legyenek): Martin György, Timár Sándor, Novák Ferenc, Pesovár Ferenc – amint később megtudtam. Itt láttunk először „élőben” széki táncot.

A végén a táncosok segítségével próbálgattuk mi, civilek is a lépéseket. Elterjedt a szóbeszéd, hogy májusban a Könyvklubban „igazi” széki tánc lesz, „lámpapénz-

Kallós Zoltán (Hagyományok Háza Kallós Archivum)

zel”, szilvapálinkával. Nem tudom már, hogy jutottunk Píriverrel (éppen aznap lett 20 éves) be a kizárólag táncgyűttes-tagoknak szánt rendezvényre – talán a zenészekkel való ismeretség révén. Ezt az eseményt jegyzik azóta a legelső budapesti tánccházként.

*

Tánccházások lettünk hát, és amikor a keveske nyári szabadságot erdélyi barangolásokkal töltöttük volt el, mindig beköszöntünk Zoli bácsi Panek Katiékkal szomszédos Deák Ferenc utcai otthonába Kolozsváron. Ő pedig rendre elmondta, hova, kikhez érdemes a falvakban az adott időben ellátogatni, ha jó énekesekkel, muzsikásokkal találkozni akarunk. Rá hivatkozva azután mindenütt szeretettel fogadtak bennünket, és a jó pálinka mellett jól tartottak énekekkel-muzsikával is, hiszen rokona, jó ismerőse szinte mindenütt volt Erdély-szerte Kallós Zoltánnak, „Zoli tanító bácsinak”, „Zolti bácsinak”...

Keszthelyi Imre: Az elvámolt zene

(Nyúlfarknyi mese a Técsői Banda viszontagságos életéből)

Ha nem a saját szememmel hallottam volna, magam se hinném!

Pár éve Királyhelmeceken, egy regionális fesztiválon léptek fel a fiúk – egy színpadon az azóta elhunyt abaújszina híres prímással, Potta Gézával – s onnan rögvést mentek haza, Szlovákiából Ukrajnába. A mikrobusz a határ túlsó oldalán, Nagyszelmencen várt rájuk, így zenészeink saját lábukon indultak neki a félbevágott falu nemrégiben megnyitott gyalogos kishatárátkelőjének.

Nem ment azonban ám ez olyan egyszerűen! Az ukrán vámosok meglátván a hangszereket, kötözködni kezdtek: bizonyítsák be, hogy használati eszközök azok, nem csempészárúk. Nem volt apelláta: tok nyit, hegedű, harmonika, dob elő, gyanta – és muzsika!

Gyűlt, csak gyűlt az alkalmi közönség – nem is tehetett mást, hiszen amíg a zene szólt, az útlevelkezelés, vámvizsgálat szünetelt. A „bizonyítási eljárás” végeztével a pecsét mellé kétoldali tapsot is kaptak a fiúk.

Nem meglepő a siker, hiszen valamennyi jelenlévő nép muzsikáját elhúzták – így a szlovákok fájó szívvel engedték őket ki, az ukránok meg örömmel be.

Az is lehet persze, hogy mind magyarok voltak.

A mesének vége – a zene folytatódik...

Michel van Langeveld, alias „HollandMihály”: Ha feltámad a szél, a csizmák máris táncolnak

1984-ben láttam egy érdekes fotókönyvet Korniss Pétertől egy amszterdami antikváriumban. A címe ez volt: „Elindultam világ útján”, fekete-fehér fotókkal teli könyv a magyarországi és erdélyi hagyományos életről, kultúráról és néphagyományokról. Ebben a könyvben olyan képek is voltak, amelyeken egy kis szobában falusiak táncolnak élő zenére. Azonnal megvettem a könyvet, és a fotók olyan nagy hatást gyakoroltak rám, hogy két héttel később visszamentem Amszterdamba és megvettem a maradék tizennégy példányt. Ezeket barátaimnak ajándékoztam oda például születésnapjuk alkalmából.

A táncfotókról kiderült, hogy 1967–1973 között Széken készültek. Később megtudtam, hogy ezek a fotók is segítettek a magyar táncmozgalom létrejöttét Budapesten 1972-ben. Az egész 1972. május 6-án kezdődött, szintén egy könyvesboltban... Ezután nem sokkal rendszeres táncházakat kezdtek szervezni Magyarországon és annak határain túl is.

Hollandiában, Utrechtben 1985 decemberében tartották az első magyar táncházat. Jómagam 1980 óta vagyok fanatikus néptáncos. Tilburgban minden héten jártam táncot tanulni, néptáncot Európából és azon túlról. Egy új világ nyílt meg előttem. Hamarosan felkértek, hogy vegyek

részt bemutatócsoportok fellépésein, és lassan szinte minden hétvégén táncoltam valahol.

1986-ban hallottam először az utrechti magyar táncházról, ahová azután minden hónapban elutaztam. Délután háromórás táncoktatás, este táncház élő zenével. Ide időn-

Michel van Langeveld és Erzsike, Szék, 2017. (Forrás: transylvanianow.com)

ként magyarországi és erdélyi zenekarokat is meghívtak. Crispijn Oomes alias „De Speelman”-nek köszönhető, hogy magyar zenekarok is eljöttek Hollandiába, hogy a táncházakban zenéljenek. Crispijn turnékat szervezett, szállást intézett nekik. Így történt, hogy sok zenekarral ismerkedtem meg, akiknek szállást és ellátást ajánlottam fel a saját otthonomban. A Tékával kezdődött, majd hamarosan más zenekarok, zenészek és énekesek is jöttek, mint például Fodor „Neti” Sándor, Árus Feri, Berecz András, a Magyarpalatkai Banda, zenészek Erdőszebattelkéről, vagy a Nadara Gypsyband. Még Zerkula János is fellépett a táncházban! Legtöbbjüket saját tilburgi házam padlásán szállásoltam el. A házam az évek során fokozatosan átalakult múzeummá. Itt őriztem két üveg húszéves széki házi pálinkát is, amire nagyon vigyáztam. A palatkai urak látogatása után már csak az üres palackok maradtak, de ez is hozzátartozott a dologhoz.

Amikor 1990-ben megnyílt a román határ, készen álltam, hogy végre a saját szememmel lássam Szék faluját. Különösen a „széki tisztaszoba” megtekintésére hívták fel a figyelmemet. Magyarországon keresztül, egy meglehetősen hosszú út után értem Székre, és már hátszáz méter után megálltam megnézni egy ilyen hagyományos helyiséget. A hosszú út alatt megszomjaztam, így kértem egy kis vizet. Kis poharakban kínálták, és természetesen pálinka volt, nem víz. Egy pálinka, két pálinka, egy bableves, majd még egy pálinka. Soha korábban nem kínáltak ilyen erős „limonádéval”, így hamar részeg lettem. Aztán két fiú elvitt egy másik házba aludni. Másnap reggel egy széki szobában ébredtem, és persze nem tudtam, hogyan kerültem oda. Kinyitottam az ablakot, és meglepődtem azon, amit láttam. Mindenfelé lovas kocsik, ökrös szekerek és mindenki népviseletben járkált. Olyan érzés volt, mintha belecsöppentem volna az „Alice Csodaországban” mesébe.

2004-ben vettem egy fantasztikus régi kék házat Széken, hogy ott tudjak maradni a nyári szünetben. Néhány nappal azután, hogy elmentünk a közjegyzőhöz, hogy hivatalosan aláírjuk az adásvételt, odajött hozzám egy idős hölgy, hogy gratuláljon az új vásárlásomhoz. Elmesélte, hogy megvettem Csipkeszeg régi táncházát. Nehéz leírni, mennyire boldog voltam, amikor ezt megtudtam. Új fejezet kezdődött az életemben.

Legjobb barátom és szomszédom, Sipos Pisti segítségével gyorsan meghívtuk a „Széki kalap” táncsoportot és újra táncházat rendeztünk a régi táncház udvarán. Azt mondtam nekik: „Gyertek el újra hozzám széki viseletben, és ünnepeljük meg a vásárlásomat, én biztosítom a sört és a pálinkát!”. Fantasztikus táncos multság lett, ami egészen hajnalig tartott. 2005-től kezdve jó pár dolog történt. A régi táncházat szakképzett iparosok és szomszédok segítségével restauráltam. Építettünk egy új táncházat a saját telkünkön, és vettem egy régi házat az utca túloldalán, amit szintén felújítottam.

2011-ben végleg Székre költöztem. Ebben az évben a régi forrószegi táncházat megvette egy házaspár. A régi épületet le akarták bontani, mert a helyére egy újat szánnak. Gyorsan felmértem a helyzetet, hogy meg kell menteni valahogy ezt a táncházat a bontástól. Megpróbáltam megvenni a házat, de nem sikerült. Aztán jött az ötlet, hogy vá-

Michel van Langeveld és Novák Ferenc Korniss Péter 2019-es kolozsvári kiállításának megnyitóján (Forrás: magyarnapok.ro)

sároljam fel a ház faanyagát, beleértve az eredeti tetőt, gerendákat, ablakokat és ajtókat. Jelképes, 1000 lejért vihetttem el az anyagokat és felépítettem a forrószegi táncházat Csipkeszegen.

A forrószegi táncház új funkciót is kapott. 2012 augusztusa óta ez az épület ad otthont Korniss Péter híres, táncfotókat tartalmazó gyűjteményének. Az újjáépített táncházat Novák Ferenc „Tata” nyitotta meg ünnepélyesen.

Régen télen a táncházban táncoltak, nyáron az istállóban. Ezért 2013-ban felépítettem egy nádtetős istállót, amelyben többek között táncszima-gyűjtemény is található. Nem kevesebb mint 500 pár van kiállítva.

Azonban nem csak a forrószegi táncház ragadta meg a figyelmemet... Az elmúlt húsz év során az épületben élelmiszerbolt is működött, ahol friss kenyeret is lehetett venni. Minden nap betértem vásárolni valamit, s lassan, de biztosan felfigyeltem arra a gyönyörű szép hölgyre is, aki itt állt a pult mögött. Erzsike volt a neve. 2012. május 20-án összeházasodtunk, amit nagy mulatsággal ünnepeltünk.

Aztán 2017-ben felkerült az i-re a pont. A tilburgi házam padlásáról minden tárgy átkerült a csipkeszegi táncház padlására. Kétszeresen is ünnepi év volt ez Korniss Péternek is. Ő maga nyolcvan éves lett, és pontosan ötven éve készültek az első széki fotók. Ez nagyon jó ok volt arra, hogy ismét meghívjuk Pétert a táncházmúzeum megnyitására. Ismét nagy multság volt, sok zenével és táncsal.

Szeretnék köszönetet mondani mindenkinek, aki eljuttatott a táncház világába. Ki gondolta volna, hogy ezek a fantasztikus táncházlátogatások végül olyannyira befolyásolják a sorsomat, hogy ez tölti be az életemet?

A táncházmúzeum – benne Korniss Péter állandó fotókiállítása – minden nap látogatható. Rendszeresen szervezünk táncházakat és van egy Bed & Breakfast szállásunk is. (További információ: www.csipkeszeg.nl)

Isten hozta Széken... a magyar táncházmozgalom bölcsőjében! Ha feltámad a szél, a csizmák máris táncolnak.

(Angolból fordította: Bede Judit)

Botos József: A székesfehérvári táncház története (részlet)

Az első táncházra 1974. március 9-én került sor az Építők Művelődési Házában Ásó István szervezésében. A Fejér Megyei Népi Együttes, valamint a Dunai Vasmű Táncegyüttese táncosai voltak a házigazdák. (Bár a dunaujvárosiak is „elsőbálozók” voltak a rendezvényen.) A tánctanításban jómagam, Hortobágyi Béla, Hortobágyi István és Abonyiné Fekete Katalin segítettünk. Az első kottás meghívót feleségem készítette el. A zenét a Mákvirág együttes szolgáltatta Szijjártó Csaba vezetésével, aki Kneifel Imre közvetítésével került Székesfehérvárra. Ők látták el a Fejér Megyei Népi Együttes zenei kíséretét is ebben az időben. A Mákvirág együttes tagjai Szijjártó Csaba, Nagymarosy András, Dövényi Péter, Petrovits Tamás és Sárinszky Gabriella voltak. Később Kneifel Imre is csatlakozott hozzájuk.

Eleinte nem gondoltuk, hogy hosszútávon lehet táncházakat rendezni, így az első táncház meghívóját használtuk fel a következő rendezvényenél is. Akkor azonban kiderült, hogy óriási az igény rá. Ettől kezdve havonta került megrendezésre. Elkezdtük számozni a meghívókat, hogy lásuk, vajon hány alkalommal tudjuk majd megrendezni, de a tizennyolcadik után abbahagytuk a számozást. Praktikusabbnak látszott, hogy egy állandó meghívót készítsünk, amire ráírtuk, hogy kéthetente páros szombatokon van táncház. 1999-ben az 550. alkalomhoz érkeztünk.

Mindig más-más zenekar mutatkozhatott be, így járt nálunk például a Sebő-Halmos-féle zenekar, a Muzsikás, a Vízöntő, a Regős és – természetesen rendszeresen – a Mákvirág együttes. Később a Kalamajka zenekar, majd a Tilinkó zenekar vette át a táncmuzsikálást.

Az Építők Művelődési Házában mintegy öt-hat alkalommal rendezhettünk táncházat, aztán nem engedélyezték tovább – nehezen kideríthető okok miatt. A táncház helyszíne az emeleten volt, alatta pedig a Hét Törpe Cukrászda. Talán nagyon dübörögtünk, vagy túl hangosak lehettünk. De lehet, hogy ez csak egy ok volt a visszaszorítására.

Tudni kell, hogy akkoriban Fejér megyében Csoóri Sándor nem szívesen látott vendég volt, és amikor nagy örömeinkre táncházunkban megjelent, hamar híre ment a pártbizottságon. A pártbizottság titkára nekem csak annyit mondott: „Jóskám, mi ez az »erdélyieskedés«? Mit akartok ezzel?”.

Mi csak azt éreztük, hogy valami titok lappang a dolgok mögött, de nem törődtünk a politikával. Örültem táncoltunk, énekeltünk, és csak az volt különös, hogy sorra jelentek meg a táncházban a helyi és országos közélet kiválóságai, így Pesovár Ferenc minden alkalommal megtisztelte jelenlétével a rendezvényt, Takács Imre József Attila-díjas költő, Kovács Péter, Kovalovszky Márta művészettörténész, Gelencsér József, Lukács László néprajzkutatók, aztán Csoóri Sándor, Kalász Márton, Pilinszky János, Sobor

A Mákvirág együttes: Nagymarosy András, Dövényi Péter, Szijjártó Csaba, Petrovits Tamás

Antal, Álmos István, Bakonyi István, írók és költők, Újházi Péter és Ecsedi Mária képzőművészek, Deák Péter, Viczko Tibor filmrendezők, aztán Kallós Zoltán erdélyi vendégeivel, Karsai Zsiga bácsi és Csombor Endre bácsi feleségeikkel, Marosi Julianna és még sorolhatnám.

1974-től Székesfehérváron a táncház-rendezvény volt az a hely, ahol találkoztak a népi műveltség iránt érdeklődők, valamint az újat keresők és befogadók valamennyi művészeti területről. Karsai Zsiga bácsi egyszer így fogalmazott: „Jóska, mintha templomban lennénk, olyan szép ez.”.

Általában nagyon ünnepi és kiváló hangulat uralkodott a táncházakban ekkor.

A rendőrség részéről sohasem zaklattak minket. Igaz, hogy a táncházmozgalom huszonöt éve alatt nem történt rendbontás, verekedés. Egyetlen egyszer kellett kérnünk őket a Székesfehérváron megrendezett országos táncház-vezetői-tanfolyam alkalmával, amikor rendőrautókkal körülzárták Székesfehérvár főterét a szabadtéri táncház miatt. Bizonyára félreértették az „ifjúsági rendezvényt”, de amikor megkértük őket, hogy saját felelősségünkre hagyják el a teret, kérésünkre megtették. Igaz, civilben visszajöttek később.

Azután átkerültünk a székesfehérvári Úttörő és Ifjúsági Házba (ma Szabadművelődés Háza). A Megyei Művelődési Központot akkoriban újították fel, részben azért nem lehetett ott táncolni, amikor elkészült, és túl szép lett, akkor meg azért nem engedtek oda minket. Az Ifjúsági Ház második emeletén folytatódott tovább a táncház-sorozat (mivel ott volt büfé is), de már csak havonta egyszer. Itt is rengett a ház, igazgatóváltás is történt, így hamarosan innen is kiszorultunk. Már-már megszűnt volna, ha a Mákvirág zenekarból kinőtt „Mákszemek” – a későbbi Tilinkó zenekar – Kneifel Imre, Kneifel György, Dénes Zoltán, Brückler Tamás, Szabó József, Tóth László zenészek, valamint a táncosok (Gazdag Béla, Török Sándor, Bócz Árpád, Csurgai Horváth József, Balogh András, Haász András, Kovács József, Kovács Márton, Kurucz Pál, Vass Éva, Szemes Zita, Nyitrai Gabriella, Perusza Zsuzsa, Tóth Ildikó, hogy csak néhány nevet említsek) lelkesedése nem élte tovább. [...]

„Igézet ne fogja...”

Szendrey Zsigmond és Szendrey Ákos „babonaszótára” nyomán
írta Fazakas István és Székely B. Magdolna. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1990.

FAVÁGÍTÓ, FEJSZE

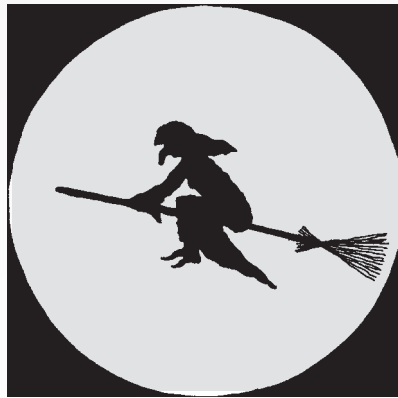
A favágító hely, ahol a tuskó, más néven törzsök és a faragószék is található, a rozs-
szak kedvelt tartózkodási helye. A bölcsőt
nem szabad ide tenni, mert könnyen meg-
ronthatják a kicsit, és elvihetik az álmát. De
gyermekruhát, pelenkát sem szabad itt szá-
rítani. Még az ott lévő forgácsra is vigyázni
kell, mert azzal is lehet rontani.

Muraszemenyén az asszonyok Luca napjá-
nak éjfelén haragosuk, szomszédjuk (e ket-
tő gyakran ugyanaz!) favágójáról forgá-
csot lopnak, és öntést végeznek vele. Az így
meglopott asszony tyúkjá nem tojik többé, a tolvajé annál inkább.
Megelőzhető a baj, ha a háziak a törzsököt éjjelkor kifordítják, s
alá három gerezd fokhagymát tesznek.

A favágító tartozéka a fejsze. Láttuk, hogyan kell használni vi-
har, jégeső ellen, hogyan kell vele a beköltözést biztonságossá
tenni.

Nagyfejszére pisiltetik a Lucakor látogatóba érkező nőszemélyt,
hogy kárt ne okozhasson.

Baltát érintenek az újszülött fiú kezéhez vagy raknak fűrösztő vi-

zébe, hogy jó dolgos, faragó ember váljék be-
lőle. Kereszteléskor ezt teszik a kicsi helyé-
re, az avatásra menő asszony fejszén lép át.
Orosházán a fejsze élét a gugához [a nyaki
nyirokmirigyek gyulladással megdagadása –
a szerk.], majd a mestergerendához ütik. A
torokgyíkot több helyen baltával a földet ver-
ve jelentik be a Földanyának. Jégesőkor élé-
vel az udvarra állítják, mert ha egy szem a
fejsze élén szétvágódik, a felleg meghasad, a
jégverés eláll.

ERESZ

Ha a gonosz az ereszig eljutott, már csaknem a házba léphet. Az
eszterhéjba sem szabad bölcsőt tenni, mert könnyen elválthat-
ják a kicsit. Az üstökcsurgásban, -csepegésben senki nem alud-
hat, mert „a boszorkányok megrontása miatt az illető megtéve-
lyedhet”.

Arad megyében a lány hűtlen kedvesének gatyamadzagjából, a
fiú pedig a leány ingéből egy darabot az eresz alá és – mire az el-
rothad, a csábító meghal.

Tiszaszalkán ha a megrontott legény szabadulni akar a lánytól,
fel kell szednie annak kilenc lábnyomát, s zacskóban az eresz alá
rakni. Akkor megszűnik a varázslat.

KÜSZÖB

A küszöb, a háztalp alá is sok mindent ásnak.

Hajdúböszörményben azt tartják, olyan helyre, amelynek kü-

szöbje alá borsszemet tesznek, nem léphet be a boszorkány.

Szilágy megyében mondják: „Áss a küszöbbe nadragulyát, s nem viheti el senki a szerencsédet, te is otthonülő leszel”.

Hogy a tehenet meg ne rontsák, első elléskor a poklát [méhlepényét], miután nyolcas alakban háromszor átoeszik a szarva között, a küszöb alá ássák.

Fekete-Körös völgyén a küszöb belső oldalához piros rongyot szegeznek, nem is viheti el senki az anya tejét. Ha pedig patkót..., de hiszen tudjuk.

Terhes asszony ne vágjon fát a küszöbön, mert gyermeke szerencsétlenül jár majd, ha pedig akkor lépné át, amikor valaki gyújtóst aprít, csorba vagy pisze lenne a kicsi.

*

ABLAK

A rosszak házba jutását megakadályozandó, mint minden bejáratot, nyílást – különösen gonoszjáró napokon –, az ablakot is el kell zárni. A védekezés eszközeit és módjait már ismerjük (fokhagyma, gatyamadzag stb.).

Az ablaknak gyógyító ereje is van: nyavalyatörés, frász esetén a levett ablakszárnyal takarják le a beteg gyereket, vagy ablaküvegen át szólnak hozzá.

Ha Szent György-nap előtt ablakot nyitnak, jég veri el a határt, s ha villámlós időben tárják ki, becsap a mennykő. Éjszaka, ha valaki bezörget, nem jó az ablakon kinézni, mert halott szelleme surranhat be, vagy aki kipillant, megkísértenék a gonoszok. Gyereket ablakon kiadni nem szabad, mert az fájdalmas távozását, halálát idézi.

Az új kismacskát, hogy a házhoz szokják, a konyhaablakon adják be, s ugyanott eresztik ki az udvarra az újonnan vett baromfit. Az ide szálló fecske férjhezmenetelt, az alatta vonító kutya közeli temetést jelent.

*

MESTERGERENDA

A mestergerenda szinte bútordarabnak számít.

Ez alatt rázza meg a férj vajúdo feleségét, s ezen kell átvetni bal kézzel a gatyamadzagot, ha meg akarják fogni a boszorkányt.

A cerszegtomajiak szerint a gyermekágy és bölcső keresztben feküdjön alatta, a beteg, hogy gyógyuljon, s a haldokló, hogy könnyebben adja ki lelkét, pedig hosszában.

Fekete-Körös völgyén a beteg gyerek ingét le kell tépni, vízbe dobni, őt magát pedig felemelni, s háromszor a mestergerendához verni. Akkor meggyógyul.

*

SZEKRÉNY

Csökolyben, hogy mellfájása elmúljen, a kicsit régi szekrénybe guggoltatják, s annak ajtaját háromszor rácsapják.

Jászságban mondják: ha a macska a szekrényre ugrik és ott dorombol, lakodalom vagy keresztelő lesz a háznál.

Ha a szekrény vagy bármelyik bútor pattog, haláleset várható. Ha pedig az ajtaja magától kinyílik, a törvény emberei foglalnivalók jönnek.

*

ÁGY

Az ágynemű, a párna, derékalj vagy ágyi ruha s maga az ágy sem maradhat ki a babonáskodásból.

Ha egy vánkos leesik, vagy ágyazáskor egy kimarad, azt mondják, vendég jön. Emlékszünk, aki elalvás előtt megfordítja, azzal

álmodik, akit szeret, s azt is tudjuk, a nászéjszakán különösen nagy igénybevételeknek van kitéve a párna. Munkát, szerszámot nem jó az ágyra tenni, mert „elalszik a kereset”, s ha készülő ruha kerül rá, bajosan lesz valaha is befejezve.

*

ASZTAL

A szentsarokban áll az asztal, a ház nagy tiszteletben tartott bútor. Általában a férfiak ülhetnek mellé, asszonyok ritkán, nagy ünnepeken, s inkább csak a sarkához telepednek varrogatni. Ma is mondják, hogy aki étkezésnél a sarokra szorul, nem nőszül meg soha.

Szalafőn a lányok ne kerüljék az asztalt, mert részeges férjük lesz! Ha a kérő a kalapját az asztal közepére teszi s a bútort háromszor körüljárja, a lány akkor is hozzá fog menni, ha egyébként egyetlen porcikája sem kívánja. Nem szabad az asztalnál késsel, villával zörögni, mert az a szegénységet hozza, nem szabad papírral letörölni, nehogy veszekedés legyen a házban, s aki ráül vagy rákönyököl, annak sebes lesz a fenéke vagy a könyöke. Tardon, aki törvény elé megy, felborítja – otthon – az asztalt, a négy lábát kerékkötő láncsal megköti, s akkor perbeli ellenfele nem tud rá szólni semmit.

*

SZÉK

Tiszaföldváron mondják, hogy aki a széket nem teszi helyére, árvaságra jut. Szendrőn a rendetlen-gondatlan meghal.

Szalafőn azt tartják, ha kétkarácsony közben a rajta ülő ringatja a széket, megsántul a marha.

A jázsági gyakorlat szerint akinek a foga fáj, a szék lábát köti be ronggyal, s így gyógyítják a kutya lábfejét is.

Nyárád mentén, ha valaki úgy kel fel a székről, hogy az felborul, még abban az évben meghal.

*

TÜKÖR

Hét évig nem megy férjhez, nem lesz szerencséje, s nem üdvözüli, aki tükröt tör. Ha meg az hirtelenül, minden látható ok nélkül megreped, halált jelent a családban. Különösen veszélyes tükörbe nézetni a csecsemőt, mert nem jön ki rendesen a foga, nehezen tanul meg beszélni, esetleg eláll a szava, néma lesz.

Este, lámpagyújtás után ne bámulja magát a tükörben senki, mert rosszat álmodik, megsápad, meghal, vagy leég a háza!

Nagyszalontán, aki este a tükörbe nézve dalol, jómaga bolondul meg. Alsó-Fehér megyében pedig aki este tükörképét csodálja, annak a felesége hibban meg. Aki pontban éjfélkor pillant a tükörbe mécs- vagy lámpavilágnál, megláthatja magát az ördögöt. Szamosháton azt mondják, aki éjfélkor néz bele, az ördög seggébe tekint.

Falusiak a kolozsvári táncházakban

A táncházmozgalom hajnaláról talán a leggazdagabb *oral history*¹ dokumentáció Halmos Béla hagyatékában található. Halmos 1999-ben a Magyar Művelődési Intézet munkatársaként hozta létre a *Táncház Archivumot*, amely 2001-ben integrálódott a budapesti *Hagyományok Házába*. A Táncház Archivum magába foglalja az *Orális Archivumot*, amely a táncházmozgalom tagjaival készült interjúk és visszaemlékezések gyűjteménye. Ez az archívum életművének egyik nagyon fontos eleme, amelyet túlnyomórészt a Hagyományok Háza munkatársaként hozott létre és gondozott.

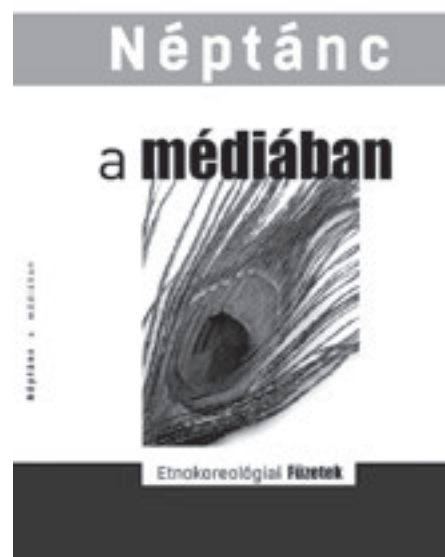
Halmos Béla a következőket írta az archívum létrehozásáról. „A táncházmozgalom már indulásától kezdve egyre növekvő érdeklődéssel figyelték a különböző társadalomtudományok kutatói, művészek, közéleti személyiségek és politikusok, de érdemben alig akadt kutató, aki a mozgalom jelenségeit, kialakulásának törvényszerűségeit elemző tanulmányt publikált volna. A hazai és külföldi kutatók és laikusok, akik a táncházmozgalommal bármilyen kutatási szándékkal is foglalkoznának, ma még nélkülözik azt a gyűjteményt, amelyben a mozgalommal kapcsolatos dokumentumok, eddig megjelent publikációk illetve a táncházak tárgyi emlékei is egy helyen megtalálhatóak lennének. Most még – ha sok munkával is, de – összegyűjthető ez az anyag, ha biztosítjuk a megfelelő anyagi, személyi és technikai feltételeket.”²

Az Orális Archivum 1999–2013 között készült interjúi összesen 434 magnókazettát töltenek meg, melyeken Halmos Béla precízen és pontosan feltüntette, hogy mikor, kivel vagy kikkel és milyen témáról beszélgetett, valamint excel táblában összegyűjtötte az elkészült interjúk listáját. A hangfelvételek digitalizálását és feldolgozását már ő maga elkezdte, a hatalmas anyagból közel hetven magnókazettát digitalizált és kiírt CD-re, ezzel párhuzamosan az interjúk lejegyzésének is nekiállt. A munkát az Archívum Osztály munkatársai folytatták, akik a teljes hanganyagot digitalizálták.³ Az Orális Archivum anyaga feldolgozatlan.⁴ A benne rejlő interjúk a táncházmozgalom magyarországi hőskorát járják körbe főként a hazai szereplőkkel. Felűnő azonban, hogy nagyon kevés az erdélyi mozgalom szereplői-

vel készített interjú, és a két országban zajló, de kívülről, utólag egységesnek tűnő mozgalom erdélyi része aluldokumentált, vagy egyáltalán nem ismert Magyarországon. Amikor a feldolgozó munkát Kelemen László főigazgató megbízásából az ELTE-n végzett szociológiai alapképzés után elkezdtem, a gyűjteményben öt erdélyi táncázás interjúját találtam: Székely Levente, Kostyák Alpár, Könczei Árpád, Deák Márton, Lengyel József interjúját. Az archívumban sokkal több Erdélyből származó interjú van (például Kányádi Sándor, Lőrincz Lajos, vagy idősebb, falusi adatközlők), de a táncházak mélyen alulreprezentáltak. Feladatom lett egyrészt a meglévő interjúk lejegyzése, másrészt újak készítése. Ezzel párhuzamosan megkezdtem mesterszakos tanulmányaimat Kolozsváron a Babeş-Bolyai Tudományegyetem Magyar Néprajz és Antropológia Intézetében, mely lehetőséget ad arra is, hogy további erdélyi szereplőkkel készítsék interjúkat, így folytatva a korábbi munkát. A téma feldolgozatlanságát és fontosságát látva, szakdolgozatomat is ennek szenteltem.⁵

Munkamódszeremről szólok néhány szót. Céлом, hogy a résztvevőkkel folytatott személyes mélyinterjúk útján betekintést nyerjek az események sorozatába, megismerjem az egyéni élményeket, történeteket, hatásokat. Interjúalanyaimmal a minél kötetlenebb beszélgetésre törekszem, ezért kérdéseim csupán a történetük elbeszélésének finom terelésére szolgálnak.

A két mozgalom egymásra gyakorolt hatásának vizsgálata mellett a résztvevők erdélyi és magyarországi látogatásainak, gyűjtéseinek, közös élményeinek leírása is célom. A munkában való elmélyülés, a dokumentálódás, az interjúkra való felkészülés során elsősorban két pregnáns különbséget észleltem a magyarországi és az erdélyi mozgalom kezdeti, hőskori fázisában. Az egyik, a falusiak közvetlen, nagyszámú jelenléte az erdélyi táncházakban, különösen a kolozsváriiban, és a másik, ebből fakadóan a tánc és zene elsajátításának a közvetlen, direkt módja. Míg Magyarországon a székelyek, vagy erdélyi hagyományos kultúrát őrzők csak ritkán, nehézkes utazási feltételek (kiutazási lehetőség: útlevel két évente, a határon való embertelen bánásmód és a *Securitate*⁶ eset-

leges utólagos kérdezősködése) mellett tudtak részt venni a táncházakban, addig Pávai István így jellemezte az erdélyi helyzetet: „Az emberek erdélyi városokban is láthatnak néptáncot, ha nem is a városiak járták. A Kolozsváron dolgozó széki legények, lányok csütörtökön esténként és hétfőgeken ott táncoltak saját énekükre a Posta téren. Tehát itt falusiak táncoltak városban. Természetesen ez nem olyan volt, mint a Kaszák Klub. De más városban is volt hasonló, például Marosvásárhelyen, különösen a Magyar Autonóm Tartomány idején az ot-tani gyárakban dolgozó csíkiak gyakran rendeztek az üzemi klubokban »csíki bált«. Az viszont kétségtelen, hogy mi annak idején, Magyarországon találkoztunk a széki tánc-házi modell városi alkalmazásával, s ennek nyomán akartuk ezt erdélyi városokban is megvalósítani.”⁷

Ebben az időszakban sorra alakultak meg az első kolozsvári mellett, további táncházak, például Csíkszeredában, Marosvásárhelyen, Székelyudvarhelyen. Noha a magyarországi „import” nyilvánvaló volt, és a táncház Erdélyben is alapvetően városi mozgalom lett, csakhamar magához vonzott a falusi fiatalok közül is sokakat. Török Zoltán *ösfurás*⁸ így emlékszik vissza: „Olyan közeg volt az akkori táncház, hogy széki lányoktól tanultunk táncolni, Mezőségből voltak nagyon sokan, mezőségi zenekar húzta nekünk. Jobbágytelki Anti bácsitól tanultam személyesen a maroszéki forgatóst. Hiteles forrásból tanultunk mi táncolni. Azóta is fontos számomra az, hogy táncot olyantól tanulj meg, aki ott született, ott nevelkedett fel. És istenigazából akkor fogod megérteni, mint, ahogy én is Széken először megér-

A „Néptánc a médiában” című konferenciát 2016. június 10-én Szentendrén tartották. A konferenciakötet 2019-ben Budapesten, a Magyar Táncművészeti Egyetem kiadásában jelent meg Pál-Kovács Dóra, Szőnyi Vivien és Varga Sándor szerkesztésében.

tettem, hogy a széki négyes olyan, amilyen. Azért mert benne van az egész széki táj, az egész széki gondolkodás, a széki tempó. És, ha el akarom valakinek magyarázni, hogy mi az, hogy táncház, akkor azt mondom neki, hogy úgy akarunk táncolni, ahogy már lehetetlen.”⁹

Erdélyben tehát nem a faluból került be a táncház, pedig ebben az időszakban Kolozsvár környékén a falvak egy részében még voltak „eredeti” táncházak, vagy bálók a maguk eredeti funkciójában, úgy, mint Széken, és Vajdakamaráson, Magyaraszvaton, vagy a kalotaszegi Mérában, Vistában is. Fülöp Hajnal így emlékszik: „Én Szék-re jártam nagyon sokat egyébként táncházba. Mert egyszer kimentem csak úgy, kíváncsiságból, és akkor Marci, aki ott volt maktanár, kolozsvári táncázás, összehozott egy lánnyal, Papp Marival. Én attól kezdve Marihoz jártam. Ugye, ott minden szombat volt táncház. Hogyha éppen máshová nem mentünk, vagy különösen, mikor már Kolozsváron nem működött a táncház, akkor én télen, nyáron, hóban, sárban. Ha nyár volt, akkor Bonchidán leszálltam a vonatról, és átmentem a hegyen egyedül, ha tél volt, akkor ott vacogtam a buszon, és kimentem a székiekkel, és egy idő után annak a fiatal generációnak egy vendég tagja lettem.”¹⁰ Ahogy Könczei Ádám, a kolozsvári táncház elindulásának fő szervezője, „kovász” írja: „A kolozsvári táncház – nem szalasztván el természetes adottságát – sajátos többlettel is büszkélkedhetik. Míg a legtöbb táncházban ugyanis a városiak a népi kultúra eredeti képviselőivel rendszerint csak mint ritka vendégekkel találkozhatnak, itt mindig együtt vannak velük. Ennek módszerbeli haszna is vitathatatlan: a közvetlen átadás és átadás előnye. A városiak közvetlenül is megfigyelhetik az eredetit, így a káprázatos legényes táncokat is, a Filep Istvánét, a Csorba Jánosét és a többiekét, s az együtt-táncolás révén szinte vérükké válhat az eredeti stílus, de a táncmestertől tanultakat is nyomban ellenőrizhetik, folyamatosan összevetethetik, szembesíthetik az eredetivel. Az együttlétnek azonban – mély demokratizmusa révén – fölbecsülhetetlen az emberi, társadalmi szerepe. A táncház összehoz, és nem szétválaszt.”¹¹

Könczei Ádám írása rávilágít arra a tényre is, hogy a korabeli táncházszervezők tisztában voltak Kolozsvár helyzeti előnyével és támogatták a falusiak integrálását a kolozsvári táncázás közösségbe.

Kolozsváron alapvetően két csoportot lehetett megkülönböztetni a táncházakban. Egyrészt a faluban élőket, akik bejártak a táncházba (táncolni és zenélni – ebben a csoportban az ingázók közül is többen vol-

Részlet a „45 éves a kolozsvári táncház” című kiállításból (forrás: Maszol.ro)

tak, akik bent dolgoztak, vagy tanultak), és a messzebről jött, de a városban ott lakókat (jórészt egyetemistákat). Ezzel kapcsolatosan Könczei Csilla készített felmérést, amely számszerű adatokkal is alátámasztja az állításomat.¹² Párhuzamosan ezzel a táncházak is rendszeresen kijártak a Kolozsvár környéki falvakba, és ilyenkor többnyire megkeresték a táncházban megismert embereket (táncosokat, zenészeket) is. Mindezekről a korabeli fotók is mesélnek, melyek megörökítették a fontosabb eseményeket.

A csütörtöki táncházak a Monostori úton a széki szolgálólányok hagyományos kimenő délutánjára lettek időzítve, de rendszeresen hívtak meg széki zenészeket, énekeseket egy-egy alkalomra, közös mulatságra, és a beinduló székelyudvarhelyi Táncháztalálkozókra is vitték magukkal az „adatközlő”, hagyományos népi kultúrát hordozó falusiakat.

„Ezen a nevezetes napon, amikor apám megszervezte a Bábszínháznak a próbatermét, tehát megszervezte nekünk, akkor már én mentem oda, a széki fiatalokhoz, mondtam nekik, hogy Kolozsváron ma este lesz táncház, gyertek el. Ezek a széki fiúk-lányok nagyon csodálkozva néztek rám, nem is hittek, hogy ez komoly. Egyáltalán, egyetlen egy pár vállalkozott. Csorba Jánosnak hívják a fiatalembert.(...) A kolozsvári táncházak az volt a lényege, és az volt a legszebb benne, ’77-ben, hogy oda jártak a falusi fiatalok, azok, akik Kolozsváron éltek, vagy dolgoztak, és ezek közül nagyon sokan voltak a székiek, ők nagyon masszívan jelen voltak. De elég sok volt a visai, illetve azok a más mezőségiak, tehát akár a palatkaiak, szovátiak, akik esetleg már Kolozsváron éltek, viszont a szüleik, nagyszüleik on-

nan származtak, és mikor megtudták, jöttek. Ezen kívül nagyon sok egyetemi hallgató járt, illetve középiskolás és munkás fiatal.”¹³

Az egyetemisták jelenléte Kolozsváron, mint Erdély legnagyobb egyetemi centrumában, természetes volt. „Tehát rendszeresen ment a csütörtöki táncház, akkor már kezdtek bekerülni ebbe máshonnan is fiatalok. Én is, Muszka Gyuri *Bene*, Czutor Árpí Mérából. Ott bejártak még székiek táncházba. Buzaiak! A buzai egy jó táncos gyerek volt, az több, mint valószínű, hogy Zoli bácsi [*Kallós Zoltán*] hozta el utána táncházba, úgy hívták, hogy Bódi Pisti. Zoli bácsival rendszeresen jártunk Visába, Ripa Feri bácsiékhoz. A fiatalabbak is, akik jól táncoltak, ezeken a mulatságokon részt vettek és rendszeres táncházba járók lettek Kolozsváron. Négyen-öten Visából fiatal fiúk és lányok is. Akkor voltunk mi Mérából, hárman-négyen. Deák Marci barátom Keszűből, Türeből Lengyel Laci. Ezáltal kialakult egy jó kis társaság, akikkel együtt vittük a táncházat.”¹⁴ De Erdély teljes területéről jöttek (többek között például Rákossy Emőke – Csíkszentmárton, Ádám Gyula, Barabás Zsolt – Csíkjenőfalva, Kelemen Tekla és László – Gyergyóditró stb.) Ráadásul ezek a fiatalok hazautazván nem egyszer saját környezetükben kezdeményeztek táncházakat,¹⁵ vagy kezdtek el gyűjteni felhasználva helyismeretüket. Például Tötszegi András *Cucus* Mérában, vagy Deák Márton Mezőkeszűben, Kelemen László Ditróban.¹⁶

A környékről bejárók egy része bent dolgozott, másik része bent tanult. Ezek a diákok élő kapcsolatot jelentettek Kolozsvár vidékével, egyben információt szolgáltattak,

hogyan hol van a következő hétvégén bál, tej-
mérés, lakodalom.

Kolozsvárott kezdettől fogva a környező falvak táncait táncolták. Könczei Árpád a kolozsvári tánc repertoárját így jellemezte: „A kolozsvári táncnak indulásból mi volt a repertoárja? Volt három táncrend: széki, mezőségi (tehát a palatkai, de arra táncoltak visaiak), és méraiak voltak sokan (de mondjuk Gergely Pista inaktelki, tehát a kalotaszegi), a nádamenti Kalotaszeg. Ez rendszeresen megmaradt. A Vasutas Klubban még ezeket is tanítottuk, de jöttek az új táncrendek. Például Zakariás Erzsébet, volt egy periódus, mikor gyimesit tanított. (...) Három-négyhónapos periódusokban volt mindig egy táncrend, amit tanítottak, úgy, ahogy Budapesten is. Oda meghívtuk Balla Anti bácsit, Székelyföldről, aki nem rég halt meg, ő egy híres jobbágytelki táncos volt, és ő is ott tanított Nyárad menti, székelyföldi táncokat. A lapádi zenészek, akik ott tanultak az egyetemen, Sipos Feri, és Szilágyi András (aki matematika tanár, tehát ott tanult), ők is oda jártak. Azt hiszem, hogy még pontozó, és Küküllő menti is szóba került, vagy csak terveztük.”¹⁷ A kezdetektől kialakult egy élő kapcsolat a Kolozsvár környéki nevesebb zenészek és a táncművészek között. Ez a Mezőségen például a palatkaiakat jelentette elsősorban, akik rendszeresen bejártak muzsikálni a táncházba, de a székieket, magyarszovátiakat is. Ráadásul Papp István *Gázsa* édesanyja Szovátáról való, kiterjedt rokonsággal (ragadványnevét is onnan kapta), így az is gyakran előfordult, hogy Gázsa vezetésével a kolozsvári táncművészek muzsikáltak Szovátán lakodalmat, bált, mikor például a helyiek nem értek rá. A másik irányból, Kalotaszegről Fodor Sándor *Neti* gyakori vendége volt a kolozsvári tánc háznak, még brácsást is onnan vitt sokszor lakodalmat muzsikálni¹⁸ (Kostyák Alpárt, majd Kelemen Lászlót).

Az is gyakori volt, hogy Kallós nyomdokain a tánc házas prímások elkezdtek komolyabban foglalkozni egy adott prímással, gyűjtötték, vele együtt gyakoroltak, tanulták meg a technikáját. Például Székely Leventét idézve Varga Ferenc *Csipásról*: „Ha van olyan nóta, ami a Csipástól nincs fölgyűjtve, attól még lehet, azt a nótát át lehet »csipásítani«, csak kell ismerni a stílusát, meg... Csak ehhez, munka kell. Komoly munka kell egyébként, mert ki kell találni. Én emlékszem, láttam ezeken, a Csipáson, elég sokat jártam hozzá gyűjteni és láttam, hogy hogy csiszolja ki, és hogy rakja ide-oda és ez ide illik, ez oda illik, ez ide nem jó.”¹⁹

Összefoglalva: elmondható, hogy az élő paraszti kultúra közelsége, elérhetősége a kolozsvári tánc házat a mozgalmon belül

JEGYZETEK

- 1 Az *oral history* olyan tudatosan megszervezett interjú, amelynek célja, hogy egy történelmi jelentőségű esemény vagy eseménysorozat felidézésére kerüljön
- 2 <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/mediatar/hagyatekok/halmos-bela>
- 3 https://hagyomanyokhaza.hu/sites/default/files/2022-05/THA_OA_honlapra_0.pdf
- 4 A konferencia óta eltelt három évben (2016–2019) a feldolgozó munkát folytattam és további megfigyelésekre, eredményekre jutottam.
- 5 2017. júniusában sikeresen államvizsgáztam és befejeztem kolozsvári tanulmányaimat.
- 6 A szeku, vagyis a Securitate a román kommunista diktatúra titkosszolgálat volt.
- 7 Sztanó 2012.
- 8 1984-ben alakult meg a gyergyószentmiklósi Figura Stúdió Színház, Bocsárdi László pályakezdő mérnök vezetésével, aki jelenleg a sepsiszentgyörgyi Tamási Áron Színház igazgatója.
- 9 Sztanó 2012.
- 10 Könczei V. 2016.
- 11 Könczei Á. 1977: 17.
- 12 Dr. Könczei Csilla: *Kik jártak a kolozsvári tánc házba 1981-ben? Az alulról jövő közösségi szerveződés esélyeinek mérlegelése egy korabeli szociográfiai felmérés alapján*. Az előadás elhangzott 2016. június 10-én, Szentendrén, a „Néptánc a médiában” című konferencián.
- 13 Könczei V. 2016.
- 14 Szecsődi 2016.
- 15 Könczei Cso. 2010.
- 16 <http://folkloredb.hu/fdb/index.php?page=browse&tttype=12>
- 17 Könczei V. 2016.
- 18 Kelemen 2008.
- 19 Halmos 2007.

is kitüntetett helyé tette. Nem csak azért, mert a falusiak bejártak a kolozsvári tánc házakba, de azért is, mert a falura kijárással is élő, időnként baráti kapcsolatok alakultak ki a falusiak és a tánc házasok között. Ezek a kapcsolatok aztán később a tudományos kutatást, gyűjtést is nagyban segítették, és arra is lehetőséget teremtettek, hogy a Magyarországról érkező tánc házas és tudós gyűjtőket összekapcsolják egy-egy alkalomra a falusi adatközlőikkel. Ezen folyamatok elindítóit, irányítóit kezdetben Könczei Ádám és Kallós Zoltán voltak, de később a felnövekvő tánc házas generációk to-

IRODALOM

- KÖNCZEI Ádám
1977 *Tárt kapujú tánc házakért. Művelődés* 30. évf. 11. sz. 16–17.
- ONLINE FORRÁSOK
- FOLKLÓR ADATBÁZIS
Elérhető: <http://folkloredb.hu/fdb/index.php?page=browse&tttype=12> (utolsó letöltés: 2023. április 5.)
 - HALMOS Béla
2000 *A Tánc ház Archivum. Hagyományok Háza*.
Elérhető: <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/node/1409> (utolsó letöltés: 2023. április 5.)
 - KELEMEN László
2008 *Szubjektív tánc ház-történelem az erdélyi tánc ház első évtizedéről. Hagyományok Háza*.
Elérhető: <https://hagyomanyokhaza.hu/hu/szubjektiv-tanchaz-tortenelem> (utolsó letöltés: 2023. április 5.)
 - KÖNCZEI Csongor
2010 *Tánc ház. Romániai Magyar Lexikon*.
<https://lexikon.adatbank.ro/tematikus/print.php?id=49> (utolsó letöltés: 2023. április 5.)
- INTERJÚK
- HALMOS Béla
2007 *Interjú Székely Leventével. Hagyományok Háza, Folklór Archivum: Halmos Béla hagyatéka. Orális Archivum. HH_THA_OA_Kz_230-232. Lejegyezte: Szecsődi Barbara* (2016. március 22.)
 - KÖNCZEI Villó
2016 *A kolozsvári tánc ház-mozgalom kialakulása. (Interjúrészletek: Fülöp Hajnal, Könczei Árpád). Magyar Táncművészeti Főiskola. Táncos és próbavezető szak, néptánc szakirány. Szakdolgozat. Kézirat*.
 - SZECSŐDI Barbara
2016 *Interjú Tötszegi Cucus Andrással. Hagyományok Háza. Folklór Archivum*
 - SZTANÓ Hédi
2012 *Élő népzene* 281. rész. 35 éves a kolozsvári tánc ház. (Interjúrészletek: Pávai István, Török Zoltán). Készítette: a Duna Televízió megbízásából az MTVA.

vább ápolták a létrejött emberi-baráti kapcsolatokat, és a magyarországi tánc házasokkal folytatták az elkezdett munkát.

Így a két országban kezdetben különálló mozgalom az egyének szintjén (ahol az erdélyiek segítettek a magyarországiaknak – például Deák Márton bált szervezett Zsuráfszky Zoltán gyűjtőnek Vajdakamaráson, 1982-ben) és szakmai szinten (ahol a magyarországiak segítettek az erdélyieknek nyersanyaggal, felvevővel, tanáccsal – lásd Martin György szerepét) csakhamar sokrétűen egybeforr.

Szecsődi Barbara

Varga Lia: Virágvasárnap

Szokáskoreográfia elemzése

Az alábbiakban Varga Lia *Virágvasárnap* című koreográfiáját elemzem, amely a füleki Kis Rakonca Néptánc-együttes számára készült. Az elemzett koreográfia az együttes 2015-ös jubileumi műsorán lett bemutatva, a felvétel tartalmazza a teljes műsort (a koreográfia 48:06–54:05 között található). A koreográfia az Ipoly menti és Zobor-vidéki, virágvasárnaphoz köthető szokásokat, a kiszehajtást és a villőzést állítja színpadra.

A kiszehajtás a nagybőjti időszakhoz, azon belül virágvasárnaphoz köthető szokás, melynél Manga János szerint: „a lányok egy szalmabábút menyecskeruhába öltöztettek, majd végigvitték a falun, aztán levetkőztették, a szalmát pedig a vízbe dobták vagy elégették. A szokás Hont, Nógrád, Pest és Heves megye egyes községeiben volt ismeretes, századunk első évtizedeiben még gyakorolták.” („kiszehajtás” – Magyar Néprajzi Lexikon). A koreográfia pontosan követi a néprajzi leírást, megjelenik a kiske öltöztetése, a színpad körbesétálásával jelezve van a kiske kihordása a faluból, végül pedig a bábút kidobják a színpadról, ami a folyóba dobást imitálja. A „vízbe dobás” előtt a táncosok a báburól levették a kendőt, majd felkötötték a legkisebb táncos lány fejére. Ezt a szokást Manga János *Ünnepi szokások a Nyitra megyei Menyhén* című munkájában ismerteti: „A kiske fejről levett feketőt vagy kendőt a jelenlévő kisleányok (iskolás leányok) valamelyikének a fejére teszik, aztán a kiszét hajtó leányok közül kettő kézen fogva vezeti vissza a faluba.” (Manga, 1942)

A lány visszavezetését a koreográfus egy kezeken sétáltatós vonulással jelenítette meg, ezzel kiemelve a kendő szerepét, felhívva rá a figyelmet. Ez azért volt fontos, mert a következő részben ez a kendő került fel elsőként a villőre. Érdekes a tér használata is a kiszehajtás közben, a kiske a színpad rendezői hátsó bal sarkában jelenik meg és a színpad elején, rendezői jobb sarokban történik a kidobása. A kezekon sétáltatás a bal hátsó sarok irányába történik, így kifejezve a faluba visszavezetést. A színpad két legtávolabbi pontját használva érzékelhető a szokás térbelisége, haladása. A bábu színpadról kidobása a helyi színpad adottságai miatt ténylegesen a vízbedobás hangulatát kelti, emellett fenntartja a nézők figyelmét, mivel a színpadon kívüli tér is e rövid időre használva van.

Manga János és Szendrei Janka szerint a villőzés a Zobor-vidéki magyar falvakban elterjedt virágvasárnapi szokás volt, a tavasz megérkezését jelképezte. A kiszehajtás után a lányok feldíszített, villőnek nevezett fűzfaágakkal sorra járták a falut („villőzés” – Magyar Néprajzi Lexikon). A feldolgozásban megjelenik a házról házra já-

Fotó: Bartusz Réka

rás, a táncosok egymás között folytatják le a párbeszédet, mind-egyik után egy újabb szalaggal díszítve a villőt. A villő térbeli mozgása is a kiszehajtással megegyező diagonálon mozog, de itt a kellek csak a színpad közepéig jut el, ezzel jelezve a faluba behozatalát. A koreográfia utolsó része, a kitáncolás azt a látszatot kelti, hogy a lánytársaság a villőzést tovább folytatja, azaz házanként járja végig a falut.

A darabban megjelenő *Mért küldött az úrasszony* kezdetű hidas játék is a húsvéti ünnepkör szokásaihoz tartozik, elterjedése a Pálócfdőre jellemző („Mért küldött az úrasszony” – Magyar Néprajzi Lexikon).

A koreográfiát három tételre osztottam, ezek: *bevezető szokás*, *hidas játék* (48:06-50:06); *kiszehajtás* (50:06-51:37); *villőzés* (51:37-54:05)

Jelmezeiben a darab teljesen hiteles, Zobor-vidéki és Ipoly menti viseleteket használ. Kellékekben gazdag a koreográfia, villőt, kiskebábút, kendőt, kötényt, szalagokat használnak a táncosok a szokások eljátszásához. A fény koreográfiai eszközként használatát nélkülözi, a szokások vokális jellege miatt hangszeres zenei kíséret sem jelenik meg. A színpadképet a táncos lányok adják, akik a teljes színpadot betöltik táncukkal. A színpadkép részei továbbá a táncoltatott kellékek, valamint a jubileumi alkalomhoz igazodó díszítés és a színpadon maradt zenekar.

Az alkotó célja, elmondása szerint, a Zobor-vidéki és Ipoly menti falvak virágvasárnaphoz köthető szokásanyagának együttes bemutatása volt. Zoboralján a villőzés hagyománya maradt fenn, az Ipoly mentén a kiszehajtás pontos folyamatát sikerült felgyűjteni.

Ez a két szokás eredetileg mindkét vidéken jelen volt, és a koreográfus ezt a kapcsolatot szerette volna színpadi alkotásában megmutatni. Emellett az énekanyag, mozgásanyag, játékok és párbeszéd hiteles felhasználása is célja volt.

Véleményem szerint az elemzett darab jó példája annak, hogyan lehet hiteles szokáskoreográfiát készíteni gyerekszoportnak. A *Virágvasárnap* című koreográfia a forrásanyagra támaszkodik, eredeti dal- és játékanyagot használ fel, emellett a nézőknek egy komplex, de befogadható képet ad a bemutatott témáról.

Brusznai Erik

FORRÁSJEGYZÉK:

„Kiszehajtás.” Írta Manga János. Magyar Néprajzi Lexikon. (főszerkesztő Ortutay Gyula) 3. kötet, Akadémiai Kiadó. Arcanum, www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/k-72CDA/kiszehajtas-72F4F/?

Manga János: *Ünnepi szokások a Nyitra megyei Menyhén*. A Kir. Magy. Pázmány Péter Tudományegyetem Néprajzi Intézete, 1942.

„Mért küldött az úrasszony”. Írta Igaz Mária. Magyar Néprajzi Lexikon (főszerkesztő Ortutay Gyula) 3. kötet, Akadémiai Kiadó. Arcanum, www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/m-732AC/mert-kuldott-az-urasszony-733F3/?

Varga Lia: *Virágvasárnap*. Előadta a Kis Rakonca Néptáncgyűttes, 2015. november 24., Városi Művelődési Központ, Fülek. YouTube, 48:06-54:05 www.youtube.be/6_26g3VYY_o

„Villőzés.” Írta Manga János, Szendrei Janka. Magyar Néprajzi Lexikon (főszerkesztő Ortutay Gyula) 5. kötet, Akadémiai Kiadó, 1982. Arcanum, www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-neprajzi-lexikon-71DCC/v-74097/villozes-741C3/

A gyermek és ifjúsági néptáncantológiákról

Egy pedagógus néző jegyzetei

Úgy esett, hogy hosszú évek után újra eljutottam az Örökség Nemzeti Gyermek és Ifjúsági Népművészeti Egyesület hagyományos gálaműsoraira, amelyek közül a gyermekekét önállóan, az ifjúsági korosztályt a Martin György Néptáncszövetséggel közösen rendezték meg. Korábban rendszeres látogató voltam, igyekeztem követni a gyerekek néptáncos mozgalmát – olykor tudósítottam is róla a pedagógiai sajtóban. Így most jóformán hirtelen lebbent fel a függöny, s a XXI. század harmadik évtizedéről láthattam összefoglaló képet. Bízást hiteles lehet a kép, hiszen közel harminc produkciót láthattunk a kora tavaszi hétvégén az Eiffel Műhelyházban, s ráadásul csaknem ugyanennyi jeleskedő szólistát is.

Fogadjuk el legalább munkahipotézisnek: ez a minta alkalmas arra, hogy – ha nem is egészen objektív – valóságos tükörként kínálja fel magát egy összegző elemzés kísérletének!

Először is szóvá kell tennem, hogy örömmre a két nap alatt nyoma sem volt ideológiai ihletésű „nemzetieskedésnek”, a szakma szakmaként viselkedik, s nem lép napi indoktrinációs ábrándok szolgálatába. Talán egyetlen konferálásban kapott a „magyarság megőrzésének küldetése” hangsúlyt, de ez sem hangzott agresszíven. A másik öröömöm az volt, hogy a csoportok, koreográfiák nem támaszkodtak a „hajdeédes” legkisebbek tapsra késztető színpadi beállítására. Egy előadáson fordult ilyesmi elő, a legényke becsületére legyen mondva: állta a sarat, rendben kitáncolt minden lépést.

Jó választ adott a két antológia – az „ifjúsági” és a „gyermek” – arra a kihívásra, amit a néptáncnak az iskolarendszerbe, jelesül az alapfokú művészetoktatásba illesztése jelentett. Az iskolavilág szervezettsége, a tanítás módszeressége áll a „nyereség” oldalon. Tegyük hozzá: a táncpedagógus-képzés hatékonysága áll a jelenség mögött. Ugyanakkor szemmel láthatóan sikerült megőrizni az együttesi lét, közösségi lét (mondhatni közművelődési) hagyományait, értékeit is. Mindezt szerencsére – a legjobbak esetében – mégsem „falta fel” az iskola. Valami hihetetlen magas szintű, biztonságos és kreatívan alkalmazott táncstudás mutatkozott meg valamennyi produkcióban, érvényesült – ahogy mondani szokták – a „táncos anyanyelv”. Ráadásul az együttes színpadi mozgás rafinált megoldásait is „profi módon” teljesítették a fiatal táncosok. Párok körre változás, visszabomlás, szólisták kiválása, vonulások, csoportok, alak-

ÖRÖKSÉG

zatok szembefordulása, fésűszerű áthatolás a szereplők között – mind-mind élvezettel gyakorolt rutin volt. Miközben a fergeteges tempókban alaposan megizzadtak legénykék és leánykák, a produkció nem lett „izadtságszagú”, a játék, a tánc öröme mindig látható maradt, a mosolyok nem a koreográfus beállítására mutatkoztak. Tegyük hozzá: kiválóan, stílusosan énekeltek a gyerekek, fiatalok.

Gyönyörű, hiteles kosztümökben járták a táncot a gyerekek, fiatalok. Tudták „viselni” a viseletet. Elő nem fordult elveszített pántlika, a tánc sodrában megbomló öltözet. Fontos látvány volt számomra, hogy a hitelesség mellett nem uniformisba öltöztek a lányok, ki-ki egyéniségének megfelelő lábbelit, kötényt, blúzt, mellényt viselhetett.

A kellékeket illetően a pad alkalmazása volt a leggyakoribb. Ülőbútorként, állványként, a játékok eszközeként szolgált – lehetővé tette a színpadkép vertikális tagozását, mondhatni a játék többszintűségét. Olykor talán mégis formalizmusnak tűnt ez az eszköz, nem szolgálta a mondanivalót, illetve behozatala, eltávolítása meg-megroppantotta a tánc ritmusát. Volt persze olyan koreográfia is, ahol a rekvizitek beállítása maga is a játék részévé vált. Nem volt sok kellék. Tán egyetlen esetben tűnt stílusterésnek műanyag-szólótőkéik és művirágok elhelyezése a színpadon – e díszlet meg is bosszulta magát, fel is borult a tánc sodrában némelyik.

A tartalmat illetően. Jellegzetesnek tűnt az erdélyi, moldvai, bukovinai, sőt román táncanyag erőteljes prioritása. A határon túli magyar néptáncagyományt néhány felvidéki, ezúttal gömöri anyag képviselte. Határainkon belül élő nemzetiségeink tánc kultúrájának megjelenítése most szegényesebb volt korábbiaknál. Volt román, némi sváb, és a szlovákság ízeit mutató tirpák motívumokra támaszkodó koreográfia, s a szólisták blokkjában egy cigánytánc-kettős. Ugyanakkor meglepően több koreográfiában is megjelent a tőlünk inkább nyugatra élő motívum: a jobbkézzel majd balkézrel változtatott tréfás fenyegetés gesztusa. Néhány éve ez jóformán tabusítva volt a gyerek-néptáncban.

A koreográfiák túlnyomó többsége magára a táncra fókuszált. Mondhatni klasszikus dramaturgia. Bejönnek a fiúk, kivágják a legényest, verbunkot, beszaladnak a lányok, párválasztás, majd igen gyors tempójú, vidám párostánccá alakul a jelenet. Persze, ennek is van önmagában mondanivalója. A kamaszokat, pelyhedző bajuszu ifjakat mégiscsak ez, a párválasztás rituáléja érdekli. Ezt az érzést kóstolgatták a színpadon is. Olykor finom lírai prológussal és fináléval, akár például a hoppon maradt, illetve a szeretőre lelt leányok rövid némajátékával. Ennek megfelelően a játék képzeletbeli – többnyire a koreográfia címében vagy lehetetlen ábrázolással, stílusosan megjelenített helyszíne maga is táncter: csárda, templom eleje, táncház, mulató.

A meglevenített-megújított népszokás-játékok közül a „turka” szerepelt két ízben, volt lucázás, gergelyezés, verbunk – mindegyik korszerű átírásban. Elfogadom az átírások szükségszerűségét, nyilván a csoportok adott fiú-lány összetétele is indokolja, mégis felvetődik bennem: illik-e a leányoknak Lucát köszönteni, mikor ennek hagyományos tartalma mégiscsak a legények aktivitását jelenti. A népi gyerekjátékok kevesebb koreográfiában szolgáltatták a koreográfia bázisát, ahol igen, ott ihletet, hamvasan, a korosztály sajátosságainak megfelelő módon jelentek meg.

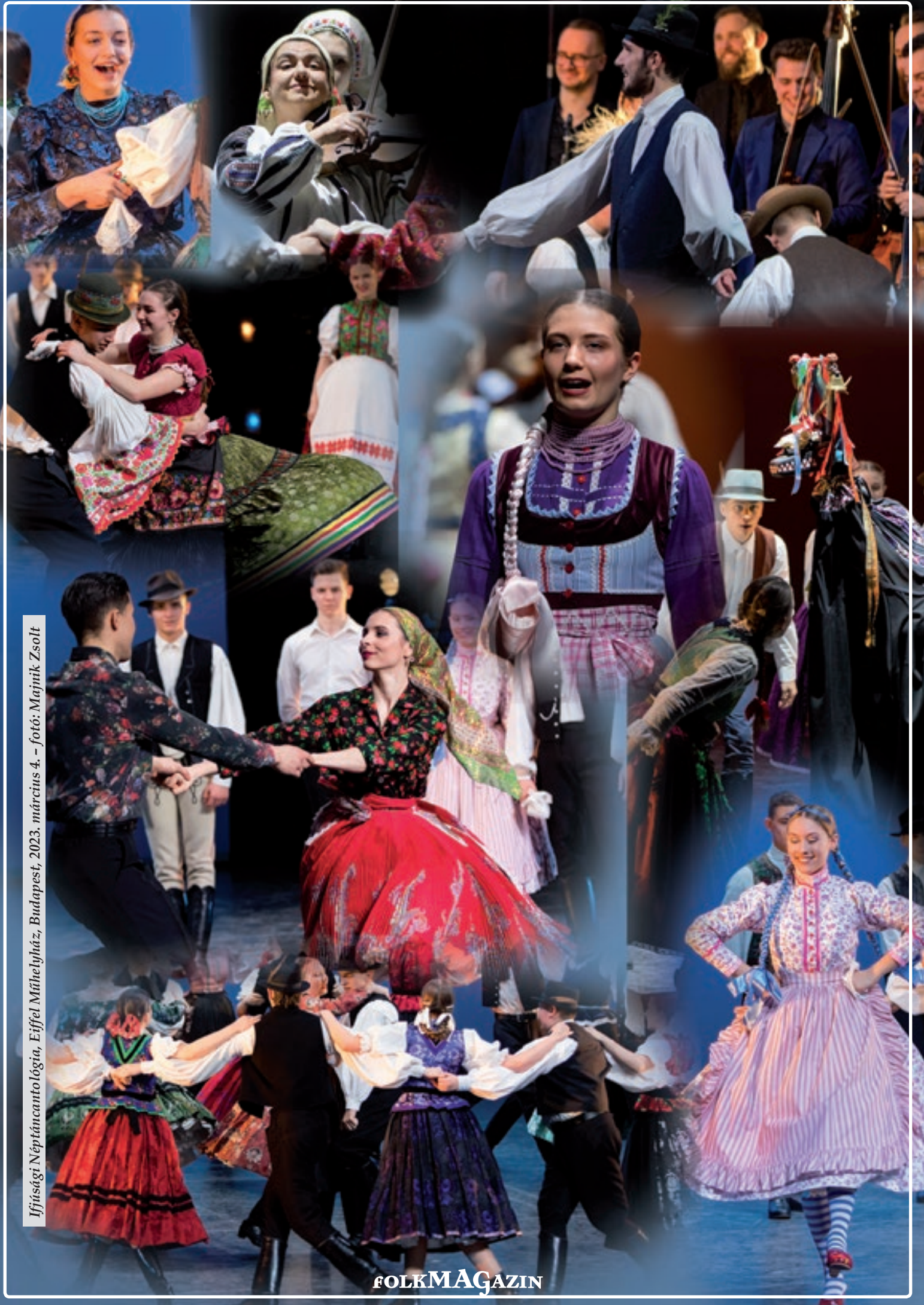
Am a kortárs-néptánc üzeneteiből a mostani válogatásban kevesebb jutott. A párhuzamos többszólamúság ritkábban jelent meg a színpadon. Voltak ugyan – főként a fentebb már emlegetett – prológusokban, záratokban utalások a mai élet reflexióira, de a hagyomány és a kortárs-világ feszültségeiben felizzó, üzenetet hordozó produkció kevesebb. Szép – bár táncon kívüli – példa a finom szimbolikára, amikor a színpad homlokterében táncukat befejező kar lassú tempóban hátrál a háttér felé, miközben a fények fokozatosan kihunynak, hogy a zene halkuló utolsó ütemeire már csak az emlék marad.

Tán a legemlékezetesebb mégis az a turka-játék volt, ahol a riasztó-ijesztő állatfigura jelmezébe végül egy lányka bújt, s a játék végén a tél (a gonosz) pusztulását jelképező szarvas szörny köpenyét levette maga énekelt szomorú siratót az immár mozdulatlan bábu felett. Gazdag, komplex üzenet volt.

De mi ne mondjunk siratót! Örvendezünk! A gyerek- és ifjúsági néptánc szép tavaszát köszönthettük 2023 márciusában.

Trencsényi László

Ifjúsági Néptáncantológia, Eiffel Műhelyház, Budapest, 2023. március 4. – fotó: Majnik Zsolt

Gyermek Néptáncantológia, Eiffel Műhelyház, Budapest, 2023. március 5. – fotó: Majnik Zsolt

Hol volt, hol nem volt – moldvai csángó népmesék –

Kóka Rozália sorozata az „Aranytojás” című könyvéből (Fekete Sas Kiadó, Budapest, 2019)

ARANYHAJÚ IKERGYERMEKEK

Hol volt, hol nem volt, volt három aratóleány. Aratgattak. Arra ment egy bojérfiú. A legnagyobbik leány megszólalt:

– Hej, ha ez a legény engem feleségül venne, egy cső fonallal felruháznám az egész katonaságát!

Megszólalt a középső leány is:

– Hej, ha ez a legény engem venne el, egy kenyérral eltartanám az egész katonaságát!

– Ha engem venne el ez a bojérfiú, olyan két szép, aranyhajú ikergyermeket szülnék neki, hogy az egyiknek a Nap lenne a homlokán, a másiknak a Hold – mondta a legkisebbik leány.

Meghallotta a bojérfiú, hogy mit beszélgettek a leányok. Gondolkodott a dolgon egy ideig, aztán feleségül vette a legkisebbet. Telt-múlt az idő, a leány kívánsága beteljesedett. Az Isten adott neki két szép, aranyhajú ikergyermeket. Az egyiknek a Nap volt a homlokán, s a másiknak a Hold. A bojér nem volt otthon, mikor a gyermekei születtek, csak egy gonosz bába. Éppen akkor, a kutyá is megkölykezett. A gonosz bába elvette az asszonytól a gyermekeket, s eltemette őket az ajtó két oldalán.

A két kutyakölyköt odafektette az asszony mellé. Egyszer aztán hazaérkezett a bojér. Mindjárt tudakolta, mi van, hogy van a felesége. A bába nagyon haragudott az asszonyra, mert neki is volt egy lánya, s azt szerette volna, ha őt vette volna feleségül a bojér. A gonosz bába mindjárt mondta a bojérnak:

– Nézze meg, a felesége kutyakölyköket hozott a világra!

Sietett a bojér a feleségéhez, hogy a két szemével lássa, mi az igazság. Hát, látta, hogy a felesége mellett csakugyan két kutyakölyök játszik. Akkor a bojér a feleségét hónaljig a földbe ásatta, a mellére tetette a két kutyakölyköt, s otthagya.

Telt-múlt az idő. A bába addig mesterkedett, hogy a bojér elvette feleségül a leányát. A két szép gyermekből két gyönyörű nyárfánőtt ki az ajtó két oldalán. Azt mondta egyszer a bába a leányának:

– Ej, leányom, mondd meg az uradnak, vágassa ki az ajtó melől azt a két fát. Csináltasson neked belőle egy ágyat, mert ha nem, meghalsz, úgy kívánod.

Mondta is az asszony a bojérnak, s a bojér ráállt a dologra. Levágatta a két szép nyárfát, mestereket hívatott, s készíttetett egy ágyat a feleségének. Elkészült az ágy, belefeküdtek. Éjszaka a testvérek beszélgetni kezdtek:

– Bírod-e, testvérkém?

– Én bírom, mert édesapámat tartom – mondta az egyik.

– Én nem bírom, mert annak a gonosz bábának a leányát kell tartanom – panaszkodott a másik.

A bojér jól aludt, mert ő egész nap sokat fáradozott, de a felesége nem tudott elaludni, meghallotta, hogy mit beszélnek az ágyban a bojér gyermekei. Reggel mondta az anyjának:

– Jaj, anyám! Hogy lehet, hogy ezek a kölykek beszélnek? Meghallja az uram, s akkor a mi életünknek vége.

– Mondd neki, leányom, hogy vágassa fel, vetesse tűzre az ágyat, mert te nem tudsz aludni, s ha nem tudsz aludni, halálos beteg leszel!

bojér = földesúr

Megkérdezte reggel az embertől a felesége:

– Hogy szolgált az éjjeli nyugodalma? Hogy aludt az új ágyban?

– Én nagyon jól aludtam, erőst jól nyugodtam – felelte a bojér.

– Jaj, én egy szemhunyásnyit se aludtam! Egész éjjel úgy csitorgott, úgy nyikorgott, hogy nem bírtam benne nyugodni. Ha tűzre nem teteti, halálos beteg leszek!

A bojér ebben is a kedvére tett a feleségének. Felvágatta, elérgette az ágyat. Két szikrácska kipattant a tűzből, s beleesett a korpába. A korpát megette egy anyajuhocsksa. Nemsokár ennek a juhocskának két szép, aranszörű báránkjája lett. Egyiknek a Nap, a másiknak a Hold volt a homlokán. Meglátta ezt a gonosz bába. Mindjárt tudta, hogy miféle bárányok ezek. Mondta is a leányának:

– Mondd meg az uradnak, ha ezt a két bárányt le nem vágatja, s meg nem eheted a májukat, olyan beteg leszel, hogy vége lesz az életednek.

Mondta is asszony a bojérnak. A bojér azt felelte:

– Ezt a két bárányt meg nem ölehetem. Országot, világot bejártam, de ilyen szépeket még soha, sehol nem láttam.

Erre a felesége olyan beteggé tette magát, úgy elereszkedett az ágyban, hogy a bojér azt gondolta, mindjárt vége lesz. Fájó szívvel, de mégis megölette a bárányokat. Odaadta két asszonynak, hogy vigyék el a folyóra, s mossák meg, vagdalják fel. Ahogy a két asszony felvagdalta a bárányokat, az egyik elszalasztott egy darabocskát húst. Megszámolták, hát a másiknál eggyel több van. Most mit tegyenek? Ha megtudja a bojérné, erőst nagy baj lesz. Megegyezttek, hogy a másik asszony is elereszt egy darabocskát húst a vízen. Hazamentek az asszonyok, s nem volt semmi baj, mert a bojérné nem vett észre semmit.

A bojér s a bojérné megették a bárányhúst. A két darabocskát húst, amit elvitt a víz, ereszkedett lefelé a folyón. A víz vitte, vitte egy darabig a húscsákát, s egyszer aztán, ahogyan a Jóisten adta őket, csórén, kivetette a partra a két aranyhajú ikergyermeket. Az egyiknek a homlokán volt az áldott Nap, a másiknak az áldott Hold. Ott üldögéltek a folyópartján. Egyszer az áldott Nap letekintett az égről a földre, s meglátta, hogy ez a két szép, aranyhajú ikergyermek ott ül a vízpartján, tiszta csórén. Sokáig nézte őket, alig bírt betelni a nézésükkel.

Amikor hazament, az édesanyja megszidta:

– Ej, ej, fiam! Erőst sokáig fennmaradtál az égen, hosszú volt ez a nap! Tudd meg, a napszámosok megátkoznak, mert ma sokkal tovább kellett dolgozzanak, mint máskor.

– Jaj, édesanyám! Tudja-e, mit láttam? Két gyönyörű aranyhajú ikergyermeket. Ültek a folyópartján, tiszta csórén. Az egyiknek a homlokán az én képem volt, s a másikén a Holdé. Úgy rájuk feledkeztem, hogy alig tudtam hazajönni. Erőst megsajnáltam őket. Édesanyám! Varrjon nekik egy-egy ingecskét, s egy-egy gatyácskát! Én viszek nekik kalapocskát, s a derekukra szíjat, a lábukra bocskort, hogy tudjanak bemenni a faluba. Ne fagyjanak meg, s ne vesszenek éhen!

A Nap édesanyja megvarrta a ruhákat, a Nap megvette, ami még kellett, s másnap elvitte a gyermekeknek, levette a folyópartjára az öltözékeket. A gyermekek felöltöztek, és szépen megköszönték a Napnak a gondoskodást. Elindultak a faluba. Estére fordult az idő. Gondolták a gyermekek, hogy bekérezkednek valakizhez éjszakára, s bekopogtattak az első házacskába. Éppen ebben a házban lakott a citerás. Azt mondták a gyermekek a citerásnak:

– Jó estét adjon Isten, bácsikám! Adna-e nekünk szállást éjszakára?

– Jó estét nektek is, gyermekeim! Adnék én szívesen szállást, de az a baj, hogy engemet feleségestől, gyermekestől meghívott a bojér ma estére bálba. Ha van kedvetek, elviszünk titeket is a bojér báljába.

A gyermekek egy kicsit vonakodtak, de aztán mégis elmentek a citerásékkal. Meghúzódtak az ajtó mellett, nézelődtek szép csendesen. Látták, hogy a bojérné feneke alatt tizenkét párna van. Olyan nagy a becsülete. Volt ott mindenféle vendég, szegény, gazdag egyformán. Ettek, ittak, muzsikáltak, még táncoltak is. Egyszer aztán azt mondta a bojér a vendégeinek:

– Na, kedves vendégek! Most mindenki mondjon egy mesét! Akár kicsi, akár nagy, egy mesét kell mondania! Kezdjétek meg itt a asztal végénél, s sorba, mindenki mondjon egyet!

Mindenki mondott valamilyen mesét, ki milyent tudott. Egyszer aztán a gyermekekre került a sor. Azt mondta a bojér:

– Na, fiaim, most ti mondjatok el valami szép mesecskét!

– Mi kicsikék vagyunk, mi nem tudunk mesélni, mi idegenek vagyunk – vonakodtak a gyermekek.

A bálban mindenki levette a kalapját, csak a két gyermek nem. Kérdezi tőlük a bojér:

– Miért nem veszitek le a kalapotokat? Nem tudjátok, hogy az asztalnál le kell venni a kalapot?

– Mi tudjuk, hogy le kell venni a kalapot az asztalnál, de mi jegyesek vagyunk, nem akarjuk, hogy az emberek meglássák, hogy mi van a homlokunkon.

Erre a bojér már erőst kíváncsi lett. Azt mondta a gyermekeknek:

– No, nem bánom, ha nem is veszitek le a kalapotokat, de legalább ketten egy mesét mondjatok el! Egyszer egyik szóljon egy szót, azután a másik. Akármilyen mesét mondtok, csak mondjatok!

A gyermekek elkezdtek:

– Hol volt, hol nem volt, volt három aratóleány, aratgattak.

Arra ment egy bojérfiú.

Amikor a gyermekek ezt elmondták, odakinn a kertben az édesanyjuk egy kicsit kiemelkedett a földből. A gonosz bába leánya alól kiszökött egy párna. Akkor a gonosz bába azt kiáltotta:

– Hallgassatok!

A bojér azt mondta:

– Mondjátok tovább!

A gyermekek tovább mondták:

– A legnagyobb leány megszólalt: „Hej, ha ez a legény engemet elvenne, egy cső fonállal felruháznám az egész katonaságát!”. Megszólalt a középső leány is: „Hej, ha ez a legény engem venne feleségül, egy kenyérrel eltartanám az egész katonaságát!”. „Ha engem venne el ez a bojérfiú, olyan két szép, aranyhajú ikergyermekeket szülnék neki, hogy az egyiknek a Nap lenne a homlokán, a másiknak a Hold – mondta a legkisebb.”

– Hallgassatok! – rikoltozott a gonosz bába.

– Mondjátok tovább! – biztatta őket a bojér.

A gyermekek tovább mondták:

– A bojér elvette a legkisebb leányt, s aztán elment idegen országba. Míg odavolt, az Isten megadta annak a kisleánynak, amit

kért. Adott neki két szép, aranyhajú ikergyermekeket. Az egyiknek a homlokán a Nap volt, a másiknak a homlokán a Hold. A gonosz bába egyiket elásta az ajtó egyik oldalához, s a másikat a másik oldalához. Az édesanyjuk mellére odatett két kutyakölyköt. Mikor a bojér hazaért, tudakolta a bábától, hogy s mint van a felesége. A bába mindjárt mutatta a két kutyakölyköt. A bojér ezért a feleségét a földbe ásatta, s a mellére tették a két kopókölyköt, ott vannak most is.

– Hallgassatok! – rikoltott a gonosz bába.

– Mondjátok tovább!

– A gonosz bába addig mesterkedett, míg a bojér elvette a leányt.

Hallgatták a vendégek, hogy milyen különös mesét mondanak ezek a gyermekek. A gonosz bába reszketett félelmében. A gyermekek tovább mondták.

– A két gyermekből kinőtt két szép nyárfa. A bába kitanította a leányát, mondja azt, hogy meghal, ha nem csinálnak neki ágyat a nyárfákból. A bojér levágta a fákat, ágyat készíttetett, s a feleségével belefeküdtek az új ágyba. Éjszaka a gyermekek beszélgetni kezdtek. Azt mondta az egyik: „Bírod-e testvércém?”. „Bírom, mert én édesapámat tartom.” „Én nem bírom, mert annak a gonosz bábának a leányát kell tartanom” – mondta a másik. Meghallotta a bábának a leánya, hogy mit beszéltek a gyermekek. Reggel azt mondta az anyjának: „Anyám, hogy van az, hogy azok a kölykek még most is beszélgetnek? Megtudja az uram, s nekünk végünk lesz!”. „Mondd neki, leányom, hogy vágassa fel, vetesse tűzre azt az ágyat, mert ha nem, te halálos beteg leszel!” Felválták az ágyat, tűzre tették, de két szikra a korpába beleesett, s egy juhocska megette. Nemsokára a juhocska két gyönyörű báránykát ellett. Az egyiknek a homlokán a Nap volt, s a másiknak a Hold. Észrevette a bába, s meghagyta a leányának, hogy a bárányokat el kell pusztítani. Vegye rá a bojért, hogy a bárányokat ölesse meg! Sajnálta a bojér a két gyönyörű bárányt, de a felesége halálos beteggé tette magát. Elválták a báránykák nyakát. Odaadták két asszonynak, hogy vigyék ki a vízhez, mossák meg, vagdalják össze. Az asszonyok kivitték a folyóhoz a bárányokat, megmosták, feldarabolták, de az egyik asszony elszalasztott egy darabka húst. Akkor a másik asszony is elengedett egy darabocskát, hogy észre ne vegyék. A víz a húscskákat kisodorta, s két szép gyermek alakjában kivetette a partra. Éppen úgy, ahogy az édesanyjuk szülte, a Mária adta őket a világra. Az egyiknek a homlokán a Nap volt, a másiknak a homlokán a Hold. Meglátta őket a Nap, megsajnálta. Sokáig gyönyörködött bennük, aztán hazament. Azt kérdezte az édesanyja: „Miért késtél olyan sokat, fiam?”. „Édesanyám, két szép, aranyhajú ikergyermekeket láttam a folyópartján, tiszta csórén ültek. Az egyiknek a homlokán az én képem volt, a másiknak a Holdé. Édesanyám, varrjon nekik ingecskét és gatyácskát, én veszek nekik, ami még kell!” Másnap a Nap levette nekik a gunyát. Felöltöztek. Aztán megköszönték a Napnak a jóságát, s bementek a faluba. Bekérezkedtek a faluvégén egy házhoz. Éppen ott lakott a citerás. Először azt mondta a citerás, hogy nem fogadhatja őket, mert ma bálba hivatalosak, de azután elhívták a gyermekeket is a bálba. Azok el is jöttek.

Ekkor a két gyermek egyszerre megemelintette a kalapját. Abban a minutumban olyan fényesség lett, hogy a vendégeknek a szeme világa veszett el. Az egyiknek a homlokán volt a Nap, a másiknak a Hold. Ekkorra, odakinn, a gyermekek édesanyja kilépett a földből. A gonosz bába leánya alól mind kiszöködtek a párnák.

A bojér nagy örömmel megölelte a gyermekeit, s az igazi feleségét. A gonosz bábát leányával együtt világgá kergették. A bojér, az igazi felesége és a gyermekeik még ma is boldogan élnek, ha meg nem haltak. ■

KIBÖJTÖLÉSI TÖRTÉNETEK

– KÓKA ROZÁLIA ROVATA –

A kiböjtölés szokása a bukovinai székelyeknél

A BÖJT FOGALMA

„A böjt teljes vagy részleges tartózkodás az ételektől. Valamennyi egyházban megtalálható vallásos gyakorlat. A keresztény egyház első századaitól előírta, hogy hívei az esztendő bizonyos időszakaiban, a hét három napján, szerdán, pénteken és szombaton tartsanak teljes böjtöt vagy csak a hústól, zsíros ételektől tartóztassák meg magukat. Az ezeken a napokon tartott böjtöket kántorböjtnek nevezik.

Napjainkra a kötelezően előírt böjt napok száma az év egy-két napjára korlátozódott.

Az egyházilag kötelező böjt napokon kívül többnyire valamilyen meghatározott szándékkal kollektíven és egyénileg is lehetett böjtöt fogadni.

Kollektíven fogadott böjt napot tarthatott egy falu népe valamilyen természeti csapás, tömeges szerencsétlenség, járvány, háborús esemény emlékére illetve, hogy többé ne ismétlődjék meg. Például a mezősegi Szék népe augusztus 24-én, Bertalan napján tartott böjtöt, az 1717-es tatár betörés emlékére.

Az egyénileg fogadott böjt lehet:

1. Segítő szándékú – Gyógyulásért, gyermekáldásért, valaki szerelmének elnyeréséért, szerencséért, szerencsés hazatérésért, szép halálért, halál időpontjának előre való megismeréséért stb.

2. Ártó szándékú – Az ellenség haláláért, betegségéért, szerencsésének elvesztéséért, szerelmesétől való elválasztásért, anyagi javainak elvesztéséért stb.

A meghatározott céllal fogadott böjtölést ráböjtölésnek, kiböjtölésnek, megböjtölésnek, feketeböjtnek is nevezik.” (Új Magyar Lexikon, 1959.)

*

A bukovinai székelyek mind az ártó, mind a segítő szándékú böjtölés minden fajtáját gyakorolták. Gyűjtéseimet 1968–69-ben végeztem Tolnában, Baranyában, Bács-Kiskun megye falvaiban, és az Érden megtelepedett bukovinai székelyektől. Rövid idő alatt több mint százötven kiböjtölési történetet gyűjtöttem össze. Találkoztam az éppen böjt fogadásra készülő asszonnyal is, de adatközlőim zöme a még Bukovinában megtörtént kiböjtöléseket beszélte el.

*

A KIBÖJTÖLÉS MOZZANATAI

A böjtfogadás – A böjtölő gondos mérlegelés után, a közvetlen hozzátartozók véleményét is kikérve fogott hozzá a kiböjtöléshez. A böjtölni szándékozót óva intették a böjtfogadástól, ha csak egy kicsit is hibás volt a bekövetkezett sérelem előidőzésében. Úgy tartották, hogy visszaszáll rá az átok, ha ő is vétkezett. Amennyiben a böjtölni szándékozó meg volt győződve saját ártatlanságáról, meghatározta azokat a napokat, amelyekre böjtölni fog. Megnevezte a szentet, akinek a közbenjárását kéri és kinyilatkoztatta célját, amelyet a böjtfogadással szeretne elérni.

A böjt napok kiválasztása – 1. Héthetes böjt. (Ez azt jelentette, hogy az első héten hétfőn, a második héten kedden, a harmadikon szerdán stb. végig, a hét minden napján tartottak böjtöt.) 2. Kilenc kedden és öt pénteken. 3. Kilenc kedden. 4. Három vasárnapon. 5. Kilenc nagy ünnep előtti pénteken. 6. Szombat éjféltől hétfő hajnalig egyfolytában végzett böjtölés.

*

KÖZBENJÁRÓK

Arra vonatkozóan, hogy melyik változatot milyen esetben kell alkalmazni, az adatközlők szerint teljesen mindegy volt. Mind-egyik egyformán „hathatós” volt.

A böjtöket nem közvetlenül Istennek ajánlották céljaik eléréséhez, hanem közbenjáróhoz folyamodtak.

Hétfő: *Vigasztaló Szentlélek napja*

Kedd: *Páduai Szent Antal napja*

Szerda: *Jézus töviskoronájának a napja*

Csütörtök: *Szent József és a Szent Család napja*

Péntek: *Jézus Szent Szíve napja, Jézus fel-feszítésének napja*

Szombat: *Szűz Mária napja*

Vasárnap: *Az Úr napja*

*

A BÖJT NAPOK LEFOLYÁSA

A böjtölő a fogadott böjt napokon igyekezett félrevonulni. Az ajtókat bezárta, az ablakokat besötétítette. Napkeltétől napnyugtáig két égő gyertya és a feszület előtt imádkozott térden állva. Általában a *Miatyánkot*, az *Üdvözlőgyet*, a *Hiszekegyet* és a *rózsafüzért* imádkozták. Az imádkozáson kívül is a böjtölő állandóan a kiböjtöléssel foglalkozott. „Egész nap az elmémvel mind avval foglalkoztam, hogy a Jóisten hallgassa meg és vegye bé aztot, amit kerestem.”

A böjt napján általában éjféltől a következő éjfélig sem nem ettek, sem nem ittak.

Előfordult, hogy a szoptató asszony a csecsemőjét se szoptatta meg ezeken a napokon. Több példát is találtam arra, hogy a háznál lévő állatok nem kaptak se vizet, se enni valót. Amennyiben a böjtölőnek dolgoznia kellett fogadott böjt napjain, úgy munka közben végezte imádságait. Ha nagyon nehéz munkát végzett vagy súlyos beteg volt, akkor néhány falat kenyert és néhány korty vizet vehetett magához.

A kiböjtölés ideje alatt a böjtölőnek nem volt szabad szomorkodnia, ha nehezebb esett is, jókedvet kellett mutatnia, mert egyébként nem volt „érvényes” a böjtölése.

A kiböjtölést nem volt szabad abbahagyni. Tilos volt beszélni azzal, akire a böjtöt tartották. Tilos volt megbocsájtani a vétkesnek, mert akkor – hitük szerint – visszaszállt az átok a böjtfogadóra. Általában igyekeztek titkolni a kívülállók előtt, hogy böjtöt fogadtak, de arra is akadt példa, hogy előre elhíresztelték.

Ha azok, akik ellen a kiböjtölés irányult, tudomást szereztek róla, igyekeztek meg-

Szeretettel gratulálunk Kóka Rozáliának, aki 2023. március 15-én Csőzik László polgármestertől vehette át az „Érd Város Díszpolgára” kitüntetést!

folkMAGazin

LELŐHELYEK

FOLKMAGAZIN SZERKESZTŐSÉG

1011 Budapest, Szilágyi Dezső tér 6.

Tel.: (1)-214-3521; www.folkmagazin.hu

NÉPTÁNCOSOK KELLÉKBOLTJA

1137 Budapest, Katona József u. 21.

Tel.: (1)-239-1199

ÍRÓK BOLTJA

1061 Budapest, Andrásy út 45.

Tel.: (1)-322-1645

A FOLK

1074 Budapest, Dohány u. 84.

Tel.: (1)-351-3341

MAGYAR ZENE HÁZA – SHOP

1146 Budapest, Olof Palme sétány 3.

Tel.: (30)-461-5115

akadályozni vagy megzavarni a bűjtölést. A bűjtfogadó hozzátartozói minden eszközzel igyekeztek biztosítani a kibűjtölést végző nyugalmát. Előfordult, hogy fejszések vetétek körül a házat, nehogy a kibűjtölt személy megzavarhassa az imádkozást.

*

AZ ÁTKOK ÉS A „BETELJESEDÉS”

Bűjtfogadáskor a bűjtölő minden esetben pontosan megfogalmazza a célt, amit bűjtölésével el akar érni.

Jó szándékú bűjtölés esetében, hogy gyógyuljon ki betegségéből, jöjjön haza távolra szakadt gyermeke, férje vagy kedvese, találja meg elveszett jószágát, tudja meg előre halálának időpontját stb.

Ártó szándékú kibűjtölés esetében az „Isten világosítsa ki! Az Úristen tegyen igazat!” általános kezdő formulák után rettenetes átkok hangzottak el.

Az átkok célja a legtöbb esetben a sértő személy halála. Általában nemcsak egyszerű halál, hanem iszonyú szenvedésekkel, gyalázatos körülmények között bekövetkező „csudálatos” halál. „Hogy az egész világ tudja meg! Isten vegye el a világról! A testye rothadjon el! Kilenc zsupp szalma rothadjon el alatta!”

Más esetekben, ha az életét nem is akarták elvetetni, de egész életében való szerencsétlenségre ítélték: „folyjék ki a szeme, vakuuljon meg, a keze kucorodjon meg, egye meg a rosseb” stb. A szerelmi csalódást okozó személynek azt kívánják, hogy legyen hét felesége. Enyhébb kívánságok, hogy „Isten vegye el a marháit, vegyen el tőle ezerany-

**Hangszerek, Tokok,
Kellékek, Javítás**

**Népzenei CD-k teljes választéka
ÓVODÁKNAK, ISKOLÁKNAK
KEDVEZMÉNY**

Cím: Budapest VII., Dohány u. 84.
Bejárat az Álmácssy utca felől
telefon/fax: 351-3341,
Mobil: 06/30 954-9903, 06/30 399-5042
E-mail és Web Site:
pro@t-email.hu, http://www.afolk.hu

Nyitva tartás:
hétfőtől csütörtökig: 10:00-17:30,
pénteken: 10:00-17:00

Tükrös koncert

Magyar Zene Háza, 2023. április 21., 19.30

Az 1986-ban alakult Tükrös zenekar falusi magyar népzenei játszik a vonószenekekek hagyományos felállásában, cimbalommal kiegészülve. A zenekar tagjai – Árendás Péter, Halmos Attila, Koncz Gergely, Lelkes András, Liber Endre – vallják, hogy a falusi bandák muzsikájának örökérvényű szépsége és ereje a feldolgozás szándéka nélkül is képes hatni a mindenkori hallgatóságra. Ezt tükrözi az eddigi munkáikat összefoglaló koncertjük a Magyar Zene Házában, amelyen közönségkedvenc számaik mellett már a 2023-ban készülő új albumuk zenei anyagából is játszik a zenekar.

nyit!”. Az átkok kegyetlenek. Mértékük olykor aránytalanul nagy a gyakran csekély értékű holmikért vagy sérelmekért. Az átkok nem az elkövetett vétkekkel, hanem a sérteték elkeseredettségével arányosak.

Adatközlőim, még ha mások sérelmeiről volt is szó, nem találták túlzásnak a kívánt büntetéseket. Ezek az átkok nem egy-egy ember ítéletei voltak, hanem a közösség sok-sok emberöltőn át kikristályosodott ítéletei. Aki vétetni mert a közösség belső törvényei ellen, ítéletük szerint megérdemelte, hogy így pusztuljon el. Amikor az átkok beteljesedtek, az egész közösség akarata érvényesült, s ezért támogatták is a kibűjtölést végzőt.

Amikor adatközlőim a sok-sok évvel azelőtti eseményeket felidéztek, legtöbbször vad gyűlölettel, indulatosan beszéltek ellenségeikről. Elképzelhetjük, hogy a kibűjtölés idején milyen bős indulatok, düh, bosszúvágy, tehetetlenség érzése kavargott bennük, milyen dühödt megszállottsággal bűjtöltek, sanyargatták önmagukat és ostromolták Istent, hogy tegyen igazat.

Amikor a bűjt „bétőt” vagy „kitőt”, a bűnt elérte a végzete, beteljesedett a bűjtfogadó kívánsága, a gyűlölet akkor sem szűnt meg. A kibűjtölt egyének sokszor évekig vergődtek, haldokoltak, összeroppantak az átkozottság tudatában, de sem a közösség, sem a bűjtölő nem sajnálta őket. Saját családjuk számára is teherre lettek.

A kibűjtölt személy csak akkor tud meghalni, ha az, aki kibűjtölte megbocsájt neki. Ugyanakkor, úgy tartották, hogy nem szabad megbocsájtani, mert az átkok visszaszáll a kibűjtölőre. Így azután sajátos megoldáshoz folyamodtak. A haldoklónak azt kellett mondani, s közben legalább, míg kimond-

ták, azt gondolni, hogy „megbocsájtok”. „Megbocsájtok, de nem felejték” – mondta egyik adatközlőm.

Az egyik kibűjtölt leány vissza akarta adni az ellopott lepedőt, de a kibűjtölő nem fogadta el. „Nekem nem kell, vigye el a lelkin, de megbocsájtok, hogy tudjon meghalni.”

A megbocsájtás, még ha látszólagos volt is, nagyon fontos volt a haldoklónak. Előfordult, hogy a közösség kényszerítette a kibűjtölőt a megtételre. Egy hadiki leányt az ismerősök csendőrékkel vitették haldokló szeretőjéhez, hogy bocsásson meg neki. Egy férfit rokonai leittatták s úgy vitték haldokló komájához megbocsájtani.

*

A BŰJTÖLŐ SZEMÉLY SEGÍTŐI

A család tagjai: anya, testvér, gyermek, együtt bűjtölnek, imádkoznak a bűjtfogadóval. Ortodox román papok, jövendőmondók, cigányasszonyok. A katolikus papok rettenetesen tiltották a kibűjtölést. A bűjtölők legfeljebb csak gyónásban merték bevallani nekik, hogy gyakorolták. Az ortodox román papok kellő fizetségért miséket szolgáltatottak a bűjtfogadók szándékára.

*

A FALUKÖZÖSSÉG

A bajba jutott embereknek gyakran a közösség valamelyik tagja javasolta, hogy sérelmei orvoslására fogadjon bűjtöt.

Megtanították a sértetteket a kibűjtölés szabályaira, együttérzésükkel támogatták. Felügyeltek a szabályok betartására. Közvetítettek a szemben álló felek között. Rábírták a bűjtölőket, hogy bocsásson meg a haldoklónak, hogy az tudjon meghalni.

Azzal, hogy hittek a kibűjtölés eredményességében, elősegítették, hogy valóban eredményes legyen. ■

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ NAGYTEREM

2023. április 17. 19:00

Ifj. Nagy Zoltán emlékműsor – Magyar Táncművészeti Egyetem

2023. április 20., 21. 19:00

Triptichon – Peeping Tom

2023. április 22. 11:00

Magyar népmesék – A 30 éves Bozsik Yvette Társulat

2023. április 23. 11:00; 19:00

Forrószegiek – Novák Ferenc Tata előadása

2023. április 25. 10:30; 15:00

Rumini – Inversedance – Fodor Zoltán Társulat

2023. április 27., 28. 19:00

YELED / SHOOT ME – FND / Aterballetto

2023. április 29. 19:00

A tánc világnapja – Magyar Táncművészek Szövetsége

2023. május 1., 2. 19:00

Pardes – Vertigo Dance Company

2023. május 4. 19:00

Varázsfurulya – Nomád Nemzedék Társulat

2023. május 6. 19:00

Lear – Szegedi Kortárs Balett

2023. május 7. 11:00

Sárkánymese – Magyar Nemzeti Táncegyüttes

2023. május 9., május 10. 10:30; 15:00

Vuk – Inversedance – Fodor Zoltán Társulat

2023. május 11., május 12. 19:00

FRIDA, az élet műzsája – Duda Éva Társulat

2023. május 13. 19:00

Szerelmünk, Kalotaszeg – Duna Művészegegyüttes

2023. május 14. 19:00

Carmina Burana – Szegedi Kortárs Balett

2023. május 16. 19:00

HA DŐ – A 30 éves Bozsik Yvette Társulat

2023. május 18. 10:30; 15:00

80 nap alatt a Föld körül – Budapest Táncszínház

2023. május 19. 19:00

Carmen – Pécsi Balett

2023. május 20. 19:00

Ünnep

Magyar Állami Népi Együttes – Hagyományok Háza

2023. május 21. 19:00

Hattyúk tava – Székesfehérvári Balett Színház

2023. május 24. 19:00

Fig_Ht – FrenAk Társulat

2023. május 26. 19:00

Lisztmánia / Egyszer visszatérsz – Budapest Táncszínház

2023. május 27. 19:00

Tangóvarázs – Argentin Tangó Táncszínház

2023. május 31. 19:00

Régi tánc, új nemzedék
Magyar Nemzeti Táncegyüttes

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ KISTEREM

2023. április 22., május 6., május 20. 19:30

Táncoló filmkockák – Lakatos János

2023. április 23. 11:00

Hacukaland – Góbi Rita Társulat – BábSzínTér

2023. április 23., május 14. 17:00

Lábujjhegyen – Zenéről és táncról, párban
Megyeri Léna – Bősze Ádám

2023. április 30. 19:30

A siker kapujában – Safranka-Peti Zsófia – Halász Gábor

2023. május 3. 19:30

Csongor és Tünde – PR-Evolution Dance Company

2023. május 5. 19:30

Car(wo)men – Feledi János – Feledi Project

2023. május 6. 11:00

Kucok – játssz velünk mesét! – Tünet Együttes

2023. május 7. 11:00

Pici Bonbon – Góbi Rita Társulat

2023. május 9. 19:30

VIHAR – Kulcsár Noémi Tellabor

2023. május 10. 19:30

Reptében – Góbi Rita Társulat

2023. május 11., május 12., május 18., május 19. 10:00

Talpak alatt

A Duna Táncműhely, a Káva Kulturális Műhely és a Nemzeti
Táncszínház közös előadása

2023. május 15. 19:30

Tájképek – Duna Táncműhely

2023. május 17. 19:30

romeo@julia.com – M Studio & Fren_Ák

2023. május 23. 18:00

Kulisszák mögött

2023. május 25. 19:30

Csönd – Pataky Klári Társulat

2023. május 31. 10:30

Maszkabál – Győri Balett

2023. május 31. 19:30

Antigoné – Győri Balett

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ KAMARATEREM

2023. április 21., április 28., május 5., május 12.,

május 19., május 26. 10:00; 10:45

Ringató – Vedd ölbe, ringasd, énekelj! – Gáll Viktória Emese

NEMZETI TÁNCSZÍNHÁZ ELŐTÉR

2023. április 23., április 30., május 7., május 14. 10:00

Kőketánc – gyermektánc és kézműveskedés – Sándor Ildikó

www.nemzetitanctanzinhaz.hu

Nemzeti Táncszínház

Egészséges táplálkozás és ételörökség

Az utóbbi időben a környezetemben előforduló betegségek és az ételörökséggel kapcsolatos vizsgálódásaim nyomán egyre jobban foglalkoztat a kérdés: hogyan hasznosíthatók a régi táplálkozási szokások, ételek, alapanyagok a mai ember számára úgy, hogy az az egészség megőrzését, illetve a gyógyulást szolgálja. A történelem folyamán számtalan teória született erről, manapság pedig oly sokféle diéta létezik, hogy ember legyen a talpán, aki tájékozódni tud ezek között.

A furcsán hangzó „ételörökség” kifejezés a nemzetközi örökség-tanulmányokban általánosan elfogadott angol „food heritage” terminus tükörfordítása. Használatának oka, hogy nemcsak a hagyományos (népi) táplálkozási szokásokat, ételeket és a velük kapcsolatos ismereteket foglalja magában, hanem a történeti forrásokban fellelhető valamennyi adatot is. Romantikus szemlélet szerint gyakran halljuk a vélekedést, miszerint a régiek sokkal egészségesebben táplálkoztak, mint a mai emberek. A „régiek” alatt persze sokféle korszak embereit és ételeit érthetjük. A gasztrokulturális hagyományápolásnak ennek megfelelően sokféle irányzata létezik az „ős-magyar” ételektől a reneszánsz királyi udvar vagy épp a XVI–XVII. század kolostori szakácsművészetének rekonstrukciójáig. A helyi hagyományos/népi ételek felkutatása és felelevenítése országos mozgalmá vált a hagyományörző közösségek, települési gasztroklubok, helyi sütő-főző specialisták részvételével. Ez egyfajta identitás erősítő szabadidős tevékenység, mely a helyi ételeket bemutató, szaporodó gasztrofesztiválok révén alkalmat teremt a kifelé irányuló önreprezentációra is. Ebben az étellel kapcsolatban elsősorban a lokalitásra, a különleges, vagy épp a nosztalgikus érzést kiváltó régi ízekre helyeződik a hangsúly, kevésbé arra, hogy az adott étel egészséges-e. Persze ez nem véletlen, hiszen a hagyományos magyar konyha emblematikus fogásainak többsége kalóriadús nehéz étel, amely ugyan nagyon finom, de nem tartozik a dietetikusok által ajánlottak közé. Én azért úgy gondolom, mégis érdemes ilyen szemmel áttekinteni a korábbi századok étrendjeit, vajon találunk-e a mai követelmények szerint egészségesnek tartható ételeket.

*

„AZ VAGY, AMIT MEGESZEL” – DIÉTÁK A TÖRTÉNELEMBEN

„Der Mensch ist, was er ißt” – a kifejezést ebben a formájában Ludwig Andreas Feuerbach (1804–1872) német materialista filozófus és antropológus használta először 1863–64-ben, *Concerning Spiritualism and Materialism* című esszéjében. Victor Lindlahr (1897–1969) *You are What You Eat: How to Win and Keep Health with Diet* című 1940-ben megjelent, számos további kiadást megért könyve, de még inkább az organikus táplálkozási mozgalom egyik vezéralakja Adelle Davis (1904–1974) révén vált az egészségtudatos táplálkozás szállóigéjévé a kifejezés. A gondolat, illetve az elképzelés maga jóval régebbi: Anthelme Brillat-Savarin a *Physiologie du Gout, ou Meditations de Gastronomie Transcendante* című, 1826-ban kiadott művében írja a következőket: „Dis-moi ce que tu manges, je te dirai ce que tu es.” (Mondd meg mit eszel, és én megmondom ki vagy.) És persze ne feledkezzünk meg Hippokratészről (Kr. e. 460–375.) sem, aki a jó egészség kulcsát a testnedvek egyensúlyban tartásában látta, melynek legfontosabb módja a helyes táplálkozás. Hippokratész egyik leghíresebb mondása volt: „A táplálékod legyen az orvosságod, és az orvosságod a táplálékod legyen.”

A történelem folyamán rengeteg elmélet született arra, hogy milyen legyen az egészséges táplálék, sőt egyes betegségekre is léteztek (például a kínai orvoslásban) speciális gyógyító étrendek. Az nyilvánvaló, hogy mindez évszázadokon keresztül elsősorban a mindenkori elit szűk köreit foglalkoztathatta, hiszen a legnagyobb létszá-

Rákász, Somogyacs, Somogy vm., 1927.
Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár / Gönyei (Ébner) Sándor

mú alsóbb néprétegek számára nem a minőség, hanem az elegendő étel, illetve az éhezés elkerülése volt az alapvető létkérdés. A természettel leginkább összhangban élő népcsoportok (az ősembertől kezdve az európai parasztságig) étrendje az évszakok váltakozása és az időjárás kedvező vagy kedvezőtlen volta szerint alakult.

A keresztény világ étkezési szokásai fölött évszázadokon keresztül az egyház gyakorolt átfogó és szigorú kontrollt a böjti napok és időszakok betartásával, később a protestáns egyházak pedig elsősorban a puritán erkölcsiség jegyében a mértékletesség és fegyelmezett-

A cikk a BTK Néprajztudományi Intézet ELKH által támogatott SA-35/2021 számú, „Örökségképzés, kulturális emlékezet, identitás. Kortárs tradíció-teremtő gyakorlatok és új hagyománykonstrukciók a helyi, regionális és nemzeti identitás építésének szolgálatában” című kutatási projekt keretében készült.

ség megkövetelésével. A felvilágosodástól kezdve, a történelmi egyházak államhatalmi befolyása fokozatosan gyengült, emellett a saját híveik felé is enyhültek az elvárások.

Az étrendszabályozásról szóló értekezések – jellemzően vallási, morális intelmekkel kombinálva – a nyugati orvoslásban a XVII–XVIII. században váltak népszerűvé. Az orvosi étrendek kidolgozói egyrészt a Descartes-i mechanisztikus testmodellben gondolkodtak, mely a szervezet megfelelő működését a táplálék összetételének, mennyiségének és az étkezés rendjének optimalizálásával és rendszeres testgyakorlással kívánta elérni. Mindez a test feletti uralom vallásos-morális hagyományaival társulva alakította ki az önmegtartóztató, mértékletes, fegyelmezett életvitel modelljét, mely a XVIII. század végére fokozatosan a középosztály köreiben is elterjedt. Magyarországon Mátyus István, a Németországban tanult orvos enciklopédikus 1762–1793 között megjelent *Dietetica* kötetei lettek az egészséges életmód és táplálkozás alapművei ebben a korszakban. [Mátyus István: *Dietetica azaz a jó egészség megtartásának módját fundámentomusan előadó könyv (I–II., Kolozsvár, 1762–1766); Ó és Új dietetica az az: az életnek és egészségnek fenn-tartására és gyámolgatására, Istentől adattetott nevezetesebb természeti eszközöknek való elszámolása. (I–VI., Pozsony, Landerer, 1787–1793)]*

A XIX. században a dietetika tudománya – bár morális konnotációi továbbra is voltak – egyre inkább a termodinamika elvét alkalmazta, vagyis a kalóriabevitel és energialeadás összefüggései nyomán alakította ki a táplálkozásra vonatkozó ajánlásait. Ugyancsak a XIX. századra tehető néhány ma is népszerű étkezési rendszer megjelenése, illetve tömeges elterjedése. Ezek közül talán a legjelentősebb a vegetáriánusok mozgalma volt, amelynek több irányzata alakult ki, egyesületei jöttek létre, s ezek komoly nemzetközi szervezetekbe tömörültek. Amerikában Sylvester Graham alapozta meg a Graham-étrendet, amely zöldségeken és gyümölcsökön alapul, s a teljes kiőrlésű gabonák és más rosttartalmú ételek fogyasztásának fontosságát hangsúlyozza.

A XIX–XX. század fordulóján született meg a hiánybetegség és a vitamin fogalma, s egyúttal annak felismerése, hogy a táplálkozás nemcsak mennyiségi, de minőségi szempontból is kritikus tényező az egészségi állapot meghatározásában. Az első világháború és az azt követő gazdasági válság miatt az 1920-as évektől az étkezésben fő szempont lett a takarékoság, de az orvostudomány eredményeinek megfelelően az egészséges, vitamindúsabb, gyümölcsben, főzelékfélelben gazdagabb és változatos étrend továbbra is nagy hangsúlyt kapott. Egyes betegségek, például köszvény, veseelégtelenség, cukorbetegség, magas vérnyomás, májzsugorodás kezelésében orvosok által összeállított diétákat is alkalmaztak. Az 1920-as évektől jelentek meg az első fogyókúrás koncepciók is, mert az új szépségideál megkövetelte a karcsú alakot.

A XX. század folyamán az állami egészségügyi szervek az iskolai oktatás és az ismeretterjesztés legkülönbözőbb csatornáin hívták fel a figyelmet az egészséges táplálkozás fontosságára, például a több gyümölcs- vagy a tejfogyasztására.

A XX. század második felétől napjainkig terjedő időszakban az élelmiszerhiánytól a túlkínálatig, az éhezés problémájától a túlsúlyosságig jutott el a népesség. Az élelmiszeripar fejlődésével a feldolgozatlan nyersanyagok helyett a manipulált élelmiszerek (például

Konyha banyakemencével, Szenna, Somogy vm., 1931.
Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár / Gönyei (Ébner) Sándor

gluténdús nemesített gabonafajták, finomított olaj, margarin, adalékanyagokkal dúsított tejtermékek, pékáruk, és rengeteg „élvezeti” termék – édességek, sós rágcslálnivalók) kerültek túlsúlyba. Eközben folyamatosan jelentek meg új és újabb táplálkozási trendek, fogyókúrás divatdiéták, főzési és étkezési szokások, melyet az élelmiszerkereskedelem globalizált hálózata szolgál ki és lát el a világ minden tájáról származó alapanyagokkal. Több évtizeden keresztül határozta meg a hivatalos táplálkozási ajánlásokat a koleszterinteória, ezért az emberek zsír helyett finomított étolajat, vaj helyett margarint kezdtek használni, és minimumra szorították a tojás, valamint a zsíros húsok fogyasztását. Bár ez a teória már rég érvényét veszítette, a közétkeztetésben és a családi konyhák nagy részében továbbra is így főznek.

Az ezredfordulót követően kitört „gasztrokulturális forradalom” eredményeként az étkezés és ételkészítés globálisan a figyelem középpontjába került. A televíziós főzőműsorok, a sztárséfek, a gasztrobloggerok, gasztronómiai magazinok egyre több „egészséges” étrendet népszerűsítő tartalmat közvetítenek, és az autoimmun-betegségek, valamint az élelmiszerérzékenység (glutén, laktóz) robbanásszerű terjedése miatt a „mentes” konyha is mindinkább divatba jön.

*

AZ „EGÉSZSÉGES ÉTREND” MA

A Semmelweis Egyetem tájékoztatója szerint az egészséget negatívan befolyásolja a túlzott bevétel finomított élelmiszerekből, magas cukortartalmú italokból, sóból, valamint a túl kevés friss zöldség és gyümölcs fogyasztása. A helyzet javítására a Magyar Dietetikusok Országos Szövetsége megalkotta Magyarország hivatalos táplálkozási ajánlását, és az azt vizualizáló ún. „okostányért”, melynek egyharmadát friss zöldségek, másik harmadát gabonafélék, a fennmaradó rész egyik felét fehérjék, a másikat pedig gyümölcsök foglalják el. Az összetétel mellett a dietetikusok fontosnak tartják, hogy az étkezések után elkerüljük a hirtelen magas vércukor értékeket, és az étkezések közti alacsony vércukorszinttel járó éhezési periódusokat, ezért minél alacsonyabb glikémiás indexű ételeket ajánlanak fogyasztásra, valamint a kevesebb nagy étkezés helyett többszöri, de kisebb adagot javasolnak. Kiemelik továbbá, hogy az energiabevétel lehetőleg ne haladja meg a szervezet szükségletét.

A legutóbbi nemzetközi táplálkozástudományi kutatások (részben meghaladva a fenti hivatalos ajánlást) egyre inkább az evolúciós elméletet támasztják alá, mely szerint az emberi szervezet számára még mindig a kőkorszaki vadászó-gyűjtögető életmódra jellemző táplálkozási rendszer lenne a legelőnyösebb. Ugyanis a populáció jelentős része tízezer év alatt sem tudott alkalmazkodni a földművelés és állattenyésztés révén megnövekedett gabona- és tejfogyasztáshoz. Mindez leglátványosabban a XIX. század végétől felgyorsult élelmiszeripari tömegtermelés következtében kezdett tömeges egészségi problémákat okozni, hiszen addig a népesség nagy részénél szó sem lehetett túlfogyasztásról.

A legújabb ajánlás szerint kerülnünk kell a feldolgozott élelmiszereket, az intenzív mezőgazdasági termelésből származó, vegyszerekkel kezelt gabona-, zöldség- és gyümölcsfélét, valamint a hormonnal és antibiotikummal kezelt állatok húsát. El kell hagynunk az étrendünkben a gluténban és/vagy szénhidrátban gazdag gabonafélét, a száraz hüvelyeseket (bab, lencse, borsó), a cukrot, a nyers tejet. Helyette együnk húst, halat, tojást, erjesztett tejtermékeket (joghurt, tejföl, túró, sajt), biotermesztésű zöldségfélét, salátákat, gombát, alkalmanként gyümölcsöket, olajos magvakat, és ne feledkezzünk meg a létfontosságú (finomítatlan) zsírokról és olajokról. A fermentált (savanyított) zöldségek (uborka, káposzta stb.) nagyon hasznosak, valamint szerényebb mennyiségben ősgabonából, valódi kovással sült kenyér, és olyan álgabonák, mint a köles vagy a hajdina is belefér az étrendbe. Amennyire lehet, kerüljük a messzi vidékekről származó élelmiszereket. Lehetőleg alkalmazkodjunk a táplálkozásunkban is az évszakok változásához. A

szerzők az időszakos éhezés (böjt) jelentőségét is kihangsúlyozzák, és – ellentétben a dietetikusok véleményével – nem tartják szükségesnek, sőt inkább károsnak vélik a napi ötszöri étkezést. Az itt leírt étrend nagyjából az ún. paleo étrendnek felel meg, amely az elhízás és egyre több betegség (cukorbetegség, autoimmun- és daganatos betegségek, étel-intoleranciák, epilepszia, demencia stb.) esetében bizonyítottan gyógyító hatást fejt ki.

*

EGÉSZSÉGES RECEPTEK A MÚLTBÓL – PARASZTI ÉTELEK A MODERN TÁPLÁLKOZÁSBAN

Habár a legidősebb generációk emlékezetében élő hagyományos népi ételek jelentős része nem igazán felel meg a fenti alapelveknek, ha egy kicsit régebbre tekintünk, vagy mélyebbre ásunk, láthatjuk, hogy azért bőven akadnak olyan (részben elfeledett) fogások is, amelyek minden további nélkül beilleszthetők a paleo táplálkozásba. Ilyenek például a húsleves zöldséggel, a gulyás, a pörkölt, a halászlé és más halételek, vagy a savanyú káposztából készült fogások.

Az alábbiakban Knézy Judit *Somogy régi ételei* című könyvéből szemezgetve idézek fel a hajdani táplálkozási kultúrából a fenti diétába illő, néhány kevésbé ismert ételtípust.

Somogyban a XIX. század végi adatokhoz képest a korábbi századokban minden réteg több húst fogyasztott, mint később. A magasabb társadalmi rétegek étrendjében jelentős volt a marhahús, míg a jobbágyság inkább az apróbb állatok (sertés, baromfi, juh) húsát készítette el ételnek. Az ármentesítés előtt még nagyobb lehetőség volt halak, madarak, kisebb vadak megszerzésére is. A húsból elsősorban levest főztek, a főtt húst pedig külön tálalták valami

milyen mártással vagy savanyúkáposztával. A hús sütéséhez nyársakat, pecsenyeforgató vasat, pecsenyevillát, rostélyokat, serpenyőket tartott minden réteg. A sertés legértékesebb része a szalonna – a legfontosabb zsírozó – volt, amelyet a többi részhez hasonlóan sózással-füstöléssel tartósítottak. A másik tartósítási mód volt a „vágott szalonna” készítése, amikor a felaprított szalonnát erősen belenyomkodták egy faedénybe, hogy levegő ne érje, és zsírt öntöttek rá.

A halfogyasztás mértéke jóval meghaladta a későbbi korokét. Fényes Elek írja: „a Balatonban fogast, harcsát, fogassüllőt, gardát, a Drávában galócát, néha vizát, a Rinyában rákot, a mocsarakban csíkot annyit fogtak a lakosok, hogy szekéren hordják el más megyékbe”. A halat parázs fölött megsütötték, vagy megfőzték halászlének. A nagyobb halhozamú vizek mellett szárítással és füstöléssel is tartósították a halat.

A vadmadarak húsának elkészítésében a pásztorok kezén helyenként a XX. század első évtizedéig egészen archaikus módszerek maradtak fent. A fiatal madarat nyárson is megsütötték, a nagyobbakat már fazékban, zsíron, kiolvasztott szalonnán, egészben, vagy feldarabolva. Szabad tűzön a madarat oly módon is elkészítették, hogy a tollát besározták, úgy tartották az egészet izzó parázsba. Ha ott megfűledt, letördelték sárral együtt a tollát, kibelettek az állatot, majd besózták, paprikázták és nyársra húzták. Hasonlóan pikkelyezték le a Dráva menti halászok az agyagos földdel bekent halat.

Borókamag-szedés a darányi erdőben, Somogy vm., 1927. Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár / Gönyei (Ebner) Sándor

A korábbi évszázadokban honos magyar szürke marha kevesebb tejet adott, mint a XX. század elején elterjedt fajták. A tehenek, juhok és kecskék tejéből nagyrészt túró, tejföl, sajt, és ún. „sült vaj” készült, csak a katolikus nemesség böjti eledelei között szerepelt sok édes tejes étel. *(A vaját frissen felolvasztották és teljesen kiforralták, kisütötték belőle a nedvességet, majd favéndelyekben vagy cserépfazekakban tárolták, ily módon sokáig nem avasodott meg.)*

A zöldségfélék közül a legrégebb múltú és legnagyobb mennyiségben fogyasztott növény a káposzta volt, édesen és savanyítva is. A XVIII–XIX. században még minden réteg kedvelte a habarással sűrített, savanyított leveket. Savanyú káposztából sokféle húsos és hús nélküli levest és egytálalt készítettek. A káposzta mellett fontos szerepe volt a kerékrépának, amelyet az egész Dél-Dunántúlon és a Balaton északi partján is nagy mennyiségben használtak fel édesen és savanyítva. A pasztinák, petrezselyem, sárgarépa, a vörös- és fokhagyma is gyakran használt alapanyagok voltak, különösen a levesfélékhez. Minden vadon termő ehető zöldséget, gyümölcsöt és gombát is begyűjtöttek, a felesleget pedig szárítással, aszalással tartósították. A magyarság egyik legrégebben ismert növénye a torma, melyet szintén a réten gyűjtöttek, nem a kertben termett. A somogyi parasztság legrégebb ételjei közé tartozik a főtt húshoz tállalt tormaszósz és a húsvéti sonkához adott torma.

Somogy megye gyümölcsben gazdag vidéknek számított. Főként szilvából készült a pálinka, és ebből főztek lekvárt is – természetesen cukor nélkül. Almát, körtét, meggyet, barackot, és persze szilvát nagy mennyiségben aszaltak, amit télen csemegeként fogyasztottak vagy levest főztek belőle. A savanyú levesek kiváló ízesítője volt a gyümölcscecet, amit az egyszerű falusi nép az alja gyümölcsből, vagy vadon termett fajtákból készített. Ezzel az ecettel savanyították az aszalt gyümölcsből, a zöldségfélékből és a húsból készült ételket is. Az almaecetet ma is sokoldalúan alkalmazzák az alternatív gyógyászatban.

*

RÉGI SOMOGYI RECEPTEK

Schlachtenprie – leves sertésbelsősegekből (Gálofsa)

8–10 gerezd apróra vágott fokhagymát egy kanál zsíron megdinsztelünk, 40–40 dkg apróra szelt húst és májat teszünk rá, és mikor már majdnem átsült, hozzáadunk 20 dkg velőt. Az egészet jól átsütjük, pirospaprikával megszórjuk, abalével felengedjük, egy babérlevelet dobunk bele, és megsózzuk. Amikor megfőtt minden, negyed-fél liter tejföllel behabarjuk.

*

Tüdőleves (Lábod)

Fél kg tüdőt, egy sertésszívet, egy nyelvet a gyökerével együtt egy fej apróra vágott vöröshagymával egy kanál zsírral megdinsztelünk, felöntjük másfél-két liter vízzel, és babérlevéllel, sóval, borssal fűszerezzük. Egy kanál lisztből barna paprikás rántást készítünk és berántjuk vele a levest, végül negyed liter tejföllel behabarjuk és ecettel ízesítjük.

*

Toros káposzta (savanyú káposztából, rétegesen)

Egy kanál zsíron kissé megdinsztelünk két fej apróra vá-

Csökölyi parasztház udvara, Somogy vm., 1936.
Rippl-Rónai Múzeum, Kaposvár / Kerny István

gott vöröshagymát, majd levesszük a tűzről és elkeverünk benne egy kanál pirospaprikát. Ezután egy lapos edényben másfél kg apró sertéshússal (disznóöléskor zsíros, véres, mócsingos maradék húsdarabok) és 1 kg savanyú káposztával rétegezve lerakjuk. A hagymás zsír kerül alulra, erre egy sor savanyú káposzta, egy sor hús, csipetnyi bors, kömény, só (ha szükséges), és így tovább. A végén kevés vizet öntünk rá és lefedve a tűzhelyen, vagy a sütőben készre pároljuk. Egy félmarék kölest vagy hajdinát elosztva a rétegek közé, lágyabb ízű ételt kapunk.

*

Sült káposzta változatok

Fejenként egy szelet szalonnát üvegesre sütünk, majd átmosott, levétől kicsavart savanyú káposztát (személyenként 2 marékkal) és felkarikázott vöröshagymát teszünk hozzá és az egészet jól átpirítjuk. A káposztát egy kis vöröshagymával tökmagolajon is átsüthetjük, szalonna vagy hús nélkül – állítólag nagyon finom étel. Szalonna helyett vagy mellé kolbászkarikákkal is készülhet. A pásztorok reggelire magában is ették egy kis paprikával megszórva. Sült vagy főtt krumplival fogyasztva kiadós főétel.

*

Ecetes-fokhagymás disznó- vagy marhahús

Fejenként 20–25 dkg sertés- vagy marhahúsból (comb, nyak) leveszöldséggel a szokásos módon levest készítünk. A levét a zöldségekkel és levesbetéttel levesként elfogyaszthatjuk. A húst kivesszük. Egy kanálnyi zsíron 10–12 gerezd fokhagymát átforrósítunk, megszórjuk pirospaprikával, 2–3 evőkanál ecetet adunk hozzá, forralunk rajta egyet. Ekkor a húst apróra szelve beletesszük, és felöntjük annyi húslével, amennyi épp ellepi. Ebben a lében még 10 percig főzzük a húst. Levével együtt találjuk.

*

Tejfőlsajt

A kissé megsózott jó zsíros tejfölt ritka szövésű vászonba tesszük, és gömbölyűre kötjük. Hideg helyen felakasztva kicsöpögtetjük a savót. 2–4 nap múlva fogyasztható, finom sajt lesz belőle.

Juhász Katalin

ENGLISH TABLE OF CONTENTS

Page 3 Photo exhibition on traditional costume of Hungary's Somogy Region. Zóka Éva and Horváth Tibor, directors of the Zselic Folk Dance Ensemble, have been collecting original costumes in their region for 25 years. Luthár Kristóf of Kaposvár has been photographing their collection. So far, 32 women's costumes and 22 men's costumes have been documented. Many of the costumes documented are used for performances of the Zselic Ensemble. A portion of the photographs will be exhibited in Budapest on April 15th and 16th at the 2023 Hungarian National Táncház Festival and Market. Report by Zóka Éva and Horváth Tibor.

Page 5 New Recording: Páll Éva – Míves Mesterségek – released by Fonó. This a recording is for the whole family presenting **Hungarian folk music related to the traditional trades/crafts** of flax spinning, weaving, tailoring, shoemaking, pottery making, the pottery repairer, blacksmith, miller, baker, and the spinning party.

Page 5 We mourn the recent passing of Lengyel László "Türei" (1957–2023) Transylvanian traditional singer, dedicated and tireless supporter of traditional music and culture. He was from the Kalotaszeg village of *Türe/Turea*. An obituary by Henics Tamás.

Page 6 List of Hungarian folk dance and folk music summer camps 2023.

Page 11 New publication: Berlász Melinda: The writings of Lajtha László I–II published by Rózsavölgyi, Budapest, 2022. Musicologist Berlász Melinda also published a biographical monography of Lajtha László in 1984, then in 1992 she published a precursor to the present new publication. Lajtha László (1892–1963), was a Kossuth prize winning Hungarian composer, folk music researcher, and music educator, well-known in táncház circles for his collections of the traditional instrumental music of the Transylvanian village of *Szék/Sic*. Along with his works on folk music, the new volumes also contain Lajtha's writings on folk dance and much more. Announcement by Németh László.

Page 11 New recording: Mohácsy Albert–Nagy Zsolt: Tizennégy Banda – Üzenet – MACD01. Mohácsy Albert and Nagy Zsolt (double bass, viola) have gathered their favorite music and musician buddies to play on this privately released recording of **traditional folk music from Hungary and Slovakia**, with 14 bands. This is their second such project – the first of which was released in 2004 and presented these musicians' favorite music from Transylvania. Announcement by Mohácsy Albert, Nagy Zsolt.

Page 12 Interview: Hégli Dusán of Pozsony/ Bratislava, Slovakia: choreographer, folk dancer, director of professional folk dance groups: Ifjú Szivek and Dusan Hegli Company. Dusán comes from the Hungarian community in Slovakia and his work centers mainly on dance traditions of Slovakia's Hungarian minority. He has been active since the 1980s. He talks a bit about the process of collecting and developing the Hungarian dances of Slovakia for the dance house model. He has taught and choreographed extensively in Hungary as well.

The Ifjú Szivek company is financed by the Slovak government. When Dusán began dealing with contemporary and controversial issues/problems in his choreography, his usual sources of funding refused to support these projects. He then formed Dusan Hegli Company as a framework for this kind of project. His groups perform in Slovakia, Hungary, Europe and further abroad as well. He has been invited to show his work many times at a theatre festival in Avignon. He is interested in...addressing the 'universal problems that affect you and I, and anyone else using traditional movement culture and – arrangements of – traditional music. Conversation with Grozdits Károly.

Page 18 Timár Sára examines practices of public cultural organization under Hungary's Kádár government during the 1970s using the example of the Kassák Klub – a community center in Budapest's 14th district. More specifically she deals with questions of **the dance house movement within the sphere of Hungary's 1970s system of 'houses of culture'**. The Kassák Klub was an important venue in dancehouse history as the site of the iconic **Sebő Club** held there starting in 1973. The Kassák Klub sponsored other kinds of cultural events as well during the period, including theatre and music groups. Sooner or later some of these events/groups/clubs came under suspicion and surveillance for being too avant garde for the period or in the case of the dance houses held there – for showing signs of nationionalism. This study was presented at a conference in 2012 celebrating the 40th anniversary of the first dance house held in Budapest. It was then then published in Budapest by the European Folklore Institute in the conference publication edited by Halmos Béla, Hoppál Mihály, Halák Emese.

Page 22 Dance house and the movement: An article from 1974 – the very early days of Hungary's dance house movement. The author writes that there [was] a need for the dance house – for the movement. A few excerpts here: "We hope that the performing dance group leaders can see that there is a need for the urban dance houses." He described the ensembles as 'professional amateur' in terms of level of technique and artistic performance, also describing a need for what he calls 'the crowd' or probably the social situation of the dance house houses. He stated that the early dance houses "[didn't] want to be a movement, the participants [didn't] want that, or [didn't] notice that aspect] ...but we know that a movement is possible, and we will assist that." "...a volunteer movement where professional guidance comes from a good ensemble director and the audience are young people who want to get to know a folk dance or music up to a certain point..." "A movement cannot be created ...we have to stand by it, help it develop, so that it can become a real movement..." "The movement must rely on older dancers who want to continue dancing. They can use their dance experience in the dance houses to teach the dances they know and love the most..." By Vadasi Tibor. First published in: *Táncművészeti Információk Táncház – Híradó 3. Sz. Budapest, 1974.*

Page 30 Szecsődi Barbara: Transylvanian villagers at the dance houses in Kolozsvár/Cluj. This project examined the effects of participation and direct

contact with traditional dancers and musicians from the Transylvanian villages that attended the táncház-és held in the city of Transylvanian city of Kolozsvár in the early days of the dance house movement that is, the period from 1977–1984. Briefly discussed are differences between the Transylvanian and the Hungarian urban dance houses. She worked from materials and interviews found in the Halmos Béla archives, the Dance House Archive, and the Hungarian Heritage House's Folklore Documentation Department collections. First published in *"Néptánc a médiában"* [Folk dance in the media] a conference publication – published in Budapest by the Hungary Academy of Dance 2019.

Page 34 A teacher's reactions to the 2023 March 4th–5th Children's and Youth Folk Dance Anthology: performances of the best children's folk dance group choreographies of the past year. Almost 30 choreographies were presented during the two day event at the Eiffel Műhely Ház in Budapest's 10th district. The author noted a general improvement in the level of works presented at the event – since folk dance has become part of the curriculum in cultural education programs in Hungary. Prominent amongst material presented were choreographies of dances and traditions of Transylvania, Moldavia, Bukovina, Romania and Hungarian communities in Slovakia. Most of the choreographies focused on folk dance in 'classical presentation'. He makes special mention of the "Turka" game – a custom with a rich and complex message involving an animal figure. The event is organized by the Heritage Children's and Youth Folk Arts Association. Report by Trencsényi László.

Sue Foy

folkMAGazin

2023/2, XXX. évfolyam, 2. szám

Megjelenik évente 6+1 alkalommal

Kiadja a Táncház Alapítvány

Alapítványi gondnok: Nagy Zoltán
Kuratóriumi tagok: Sándor Ildikó, P. Vas János

Felelős szerkesztő: Grozdits Károly

Tervező-szerkesztő: Berán István

Munkatársak:

Bede Judit, Gősi Anett,
Juhász Katalin, Kóka Rozália,
Széki Soós János

Budapest, I. ker., Szilágyi Dezső tér 6.

Lévélcím: 1255 Budapest, Pf. 153

Tel./fax: (36.1) 214-3521

folkmagazin@tancaz.hu

www.folkmagazin.hu

Porszinter Nyomda

Tel.: 1/388-7632

ISSN - 1218 - 912X

Bankszámla-szám: 11701004-20171625

Külföldről: OTP I. ker. fiók, 1013 Budapest,

Alagút u. 3. Hungary; Táncház Alapítvány

IBAN: HU28 BIC(SWIFT) KÓD: OTPVHUHB
11701004 20171625 00000000

Támogatónk a Nemzeti Kulturális Alap
Népművészet Kollégiuma

Belső borító: Sinkó Veronika grafikája Kóka Rozália „Hol volt, hol nem volt...” című sorozatához (37. oldal)

KORNISS PÉTER: HOSSZÚ ÚTON Szék 1967–2022

VÁRFOK GALÉRIA
1012 Budapest, VárfoK u. 11.

A kiállítás 2023. május 13-ig,
– vasárnap kivételével –
11 és 18 óra között látogatható

20232

2023/2 • XXX. évf. 2. szám

FOLKMAĞAZIN

30

Nemzeti
Kulturális
Alap